

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)

ISSN: 2536-4510

Uluslararası Hakemli Dergi

Yıl: 2020/ Haziran

Cilt:5/ Sayı: 1

International Refereed Journal

Year: 2020 / June

Volume: 5/ Number: 1

Editörler / Editors

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ziya AVŞAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof.. Dr. Semra TUNÇ	Selçuk Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tofiq ABDÜLHASANLI	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Fatih KANTER	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir ÇINAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KORAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe DEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Kadir Can DİLBER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan MERMER	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Şahika KARACA	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Hakemler / Referees

Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel MURAD	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat EFE	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selim GÖK	Karabük Üniversitesi
Dr. Yusuf ATASEVEN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Meltem YILMAZ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dergimizin Tarandığı İndeksler ve Veri Tabanları

MLA, DRJI, SCIENTIFIC INDEXING SERVICES, ACADEMIC KEYS, RESEARCHBIB, COSMOS IMPACT FACTOR, SYSTEMATIC IMPACT FACTOR, İSAM, ADVANCE SCIENCE INDEX, ROOT INDEXING, ASOS INDEX, GOOGLE SCHOLAR, JOURNAL FACTOR, EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX, CITEFACTOR, SCIENTIFIC WORLD INDEX, BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE (BASE), INDEX COPERNICUS, ROAD, CROSSREF, OPENAIRE, KAYNAKÇA.INFO, WORLDCAT, SOBİAD

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS), yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi bünyesinde hizmet vermektedir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS) is international refereed journal which is publishing biannual. The journal services in the TUBITAK ULAKBİM Academic Turkish Journal Park System. Responsibility of the publishing studies is concern writers.

ISSN: 2536-4510

İletişim / Correspondance

tullisjournal@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/tullis>

<https://www.facebook.com/Tullis-Journal-880249812102808/?fref=ts>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörlerden / Editorial..... v

Makaleler / Articles

GAYGUSUZ, HAVVA – GÜZEL, CAVİT

BİR BİYOGRAF OLARAK ALİ RIZA ÖNDER VE HAZIRLADIĞI
BİYOGRAFİLER

ALİ RIZA ÖNDER AS A BIOGRAPHER AND THE BIOGRAPHIES HE
PREPARED 1-14

KARAKOÇ, KARDEN

16. YÜZYIL ŞÂİRİ HAYRETÎ'NİN YAYIMLANMAMIŞ İKİ GAZELİ VE BU İKİ
GAZEL ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

TWO UNPUBLISHED ODES OF HAYRETÎ WHO WAS ONE OF THE POETS
IN 16TH CENTURY AND THE EVALUATIONS ON THESE ODES..... 15-38

KUŞDEMİR, AYŞEGÜL

TOKAT VE YÖRESİ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILARI

FROM "TOKAT" AND ITS LOCATION TO "COMPILATION DICTIONARY"

ADDITIVES I..... 39-55

KUTLAR, HATİCE

ANLAMIN BİR PARÇASI OLARAK TÜRK ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİNDEKİ
KİŞİ ADLARI

PERSON NAMES AS PART OF MEANING IN TURKISH PROVERBS AND

IDIOMS 56-113

Kitap Tanıtımları/ Book Reviews

ALTAY, ŞEYDA

YONAR, Gönül (2019). Kıyamet Mitolojileri (Kurtla Kıyamete Kalmak).
İstanbul: Ötüken Neşriyat. 270 s..... 114-117

TARDO, VEYSEL

ŞAHİN, Veysel - ŞAHİN, Aysuda (2019). Epik Dünyanın Kurmaca Mitosu
Dede Korkut Anlatıları (Dede Korkut Anlatılarında Kurmaca Yapı). Ankara:
Akçağ Yayınları. 378 s. 118-119

Editörlerden / Editorials

Merhaba,

Türk Dili ve Edebiyatı alanındaki bilimsel çalışmalara yer veren dergimizin, yılın birinci yarısında yayımlanan yeni sayısı ile karşınızdayız.

Dergimiz beşinci yılında dokuzuncu sayısını çıkararak sürekliliğini korumaya devam etmektedir. Tullis, Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılan çalışmaların gün yüzüne çıkmasına imkân vererek, herhangi bir maddi çıkar gütmekten Türk dili ve edebiyatının bilimsel birikimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, gerek daha önceki sayılarımızda, gerekse bu sayımızda yazılarıyla, hakemlikleriyle özverili bir şekilde derginin yayımlanmasına katkı sağlayan bilim insanlarıyla birlikte çalışmaktan mutluluk duyuyoruz.

Bu sayımızda 4 makale ve 2 kitap tanıtımı bulunmaktadır. Dergimize yazar ve hakem olarak katkıda bulunan kıymetli bilim insanlarına teşekkür ediyor, dergimizin yeni sayısının bilim âlemi için hayırlı olmasını diliyoruz.

Önümüzdeki sayılarda siz değerli araştırmacıların yazar ve hakem olarak katkılarınızı bekliyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Hello,

We are here with the new issue of our journal which includes scientific studies in the field of Turkish Language and Literature published in the second half of the year.

Our magazine continues to maintain its continuity by completing in fifth year and issuing its ninth issue. Tullis aims to contribute to the scientific accumulation of Turkish language and literature without any material interest by allowing the studies in the field of Turkish Language and Literature to come to light. For this purpose, we are pleased to work with the scientists who contributed to the publication of the journal with their writings and referees in our previous issues and in this issue.

This issue includes 4 articles and 2 book presentations. We would like to thank the valuable scientists who contributed to our journal as authors and referees, and wish that the new issue of our journal will be beneficial for the scientific community.

We are waiting for your contributions as authors and referees of our esteemed researchers.

Editörler/ Editors

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER

BİR BİYOGRAF OLARAK ALİ RIZA ÖNDER VE HAZIRLADIĞI BİYOGRAFİLER

Hava GAYGUSUZ* - Cavit GÜZEL**

Özet

Biyografiler, toplumda belli özellikleri ile ön plana çıkan kişiler hakkında derli toplu bilgiler edinebileceğimiz edebi bir türdür. Bu türde biyografisi hazırlanan kişilerin merak edilen yönleri hakkında bilgi sahibi olunabilir ya da yeni özellikleri keşfedilebilir. Bu çalışma 1918-1994 yılları arasında yaşamış hukukçu olan ancak halkbilimci ve dil bilimci kimliği ile de adından söz ettiren değerli kültür insanı Ali Rıza Önder'in biyograf vasfını tanıtmayı amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak biyografi terimi ve Ali Rıza Önder hakkında kısa bilgi sunulacaktır. Ardından biyograf olarak nitelendirilebilecek çalışmalara imza atmış olan Önder'in çeşitli dergi ve gazetelerde yayımladığı arkeolog, dil bilimci, din âlimi, gazeteci, halk bilimci, halk ozanı, hukukçu, öğretmen, siyasetçi, şair ve ziraatçı gibi birçok farklı meslek grubuna mensup kırk yedi şahsiyetin biyografisi çalışması tanıtılacak ve kronolojik sıra ile aktarılacaktır. Ali Rıza Önder'in biyografisini hazırlayacağı şahsiyeti seçiminde etkili olan hususların neler olabileceği tespit edilmeye çalışılarak hazırladığı biyografilerde ortaya koyduğu usul incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ali Rıza Önder, biyograf, biyografi, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi.

ALİ RIZA ÖNDER AS A BIOGRAPHER AND THE BIOGRAPHIES HE PREPARED

Abstract

Biographies are a literary genre in which we can get tidy information about people who come to the fore with certain characteristics in the society. It is possible to learn about the curious aspects of the people whose biographies are prepared or to discover new features. This study aims to introduce the biographer qualification of Ali Rıza Önder, a valuable cultural person who lived between 1918-1994 and made a name with his folklorist and linguist identity. In our study, firstly, a brief information about biography term and about Ali Rıza Önder will be presented. Afterwards, biography work of forty-seven individuals consisting of many different professional groups such as archaeologist, linguist, scholar, journalist, folklorist, minstrel, jurist, teacher, politician, poet and agronomist that are published by Önder in various newspapers and magazines, who has such undersigned works that make it possible for him to be described as a biographer, will be cited in chronological order and with names. The method that Ali Rıza Önder put forward in his biographies will be examined by trying to determine what may be the factors that are effective in his selection regarding his biography works.

Keywords: Ali Rıza Önder, biographer, biography, Türk Folklor Araştırmaları journal.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

e-posta: gaygusuzhavva@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

e-posta: cvtgz140@gmail.com

Giriş

Biyografi, Yunanca “bios (hayat)” ve “graphien (yazmak)” sözlerinden oluşmuştur. Literatürde biyografi, biyografya, yaşam öyküsü ve terceme-i hâl olarak da geçen bu sözcüğün en yaygın kullanımı biyografidir (Çetin 2012: 143). Biyografiler toplumda belli yönleriyle ön plana çıkan kişilerin, hayatları hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz yazınsal bir türdür. Kültürel kimliğin kuşaklara aktarımını kolaylaştıran ve geleceğe kaynaklık eden bu türü hazırlayanlara ise biyograf denir. Biyograf kelimesi Türkçe Sözlük’te hayat hikâyesi yazarı olarak geçmektedir (2005: 288).

Türk kültür hayatına hazırladığı biyografilerle katkı sağlayan önemli araştırmacılardan biri de Ali Rıza Önder’dir. 1918 yılında Kayseri’nin Turan köyünde dünyaya gelen Ali Rıza Önder; ilkokulu, ortaokulu ve liseyi Kayseri’de tamamlamıştır. 1939 yılında başladığı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 1942’de mezun olmuştur. 1939 yılında Erciyes dergisinde kültür yayın faaliyetlerine başlayan Önder, sonraki yıllarda Türk Folklor Araştırmaları, Yeni Erciyes, Türk Düşüncesi, Filiz, Yeni Adam, Türk Dili, Sivas Folkloru, Ziya Gökalp, Türk Folkloru, 4 Eylül Ortak Kitap, Kemalist Ülkü, Millî Kültür, Littera Edebiyat Yazıları ve Çağrı adlı dergiler ile çeşitli gazetelerde yazılarını yayımlamıştır. Hukukçu kimliğinin yanı sıra Türk dili üzerine yaptığı çalışmalarla da ön plana çıkan Ali Rıza Önder, 12 Haziran 1960 tarihinde Türk Dil Kurumu üyeliğine 1966’da ise TDK Onur Kurulu üyeliğine seçilmiştir (Tan 2019: 28-29). 9 Aralık 1969 tarihinde Türk Folklor Araştırmaları Kurumuna üye olan Önder, aynı kurumun Yönetim Kurulu ve Denetleme Kurulu üyeliğini de yapmıştır (Nasrattınoğlu 2019: 17). Çok yönlü bu kültür insanının Yaşayan Anadolu Efsaneleri (1955), Yasa Dili Sözlüğü (1966), Hukuk Araştırmaları (1968), Kayseri Basın Tarihi (1972) adlı kitapları ile yukarıda adı geçen dergi ve gazetelerde beş yüzü aşkın yazısı bulunmaktadır. Bu yazılar içerisinde hazırladığı biyografi çalışmaları azımsanmayacak niceliktedir. Ali Rıza Önder’in çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış olduğu bu biyografi çalışmaları kronolojik olarak şöyledir:

Ali Rıza Önder’in Hazırladığı Biyografiler:

1. Şerife Soykan¹

1879 yılında Kayseri’nin Turan köyünde doğmuş olan Şerife Soykan yörede; Şerife Hala, Kara Şerif ve Esmer Hatun olarak anılmaktadır. Ali Rıza Önder, Erciyes dergisinin 26-27. sayısında “*Kadın Halk Şairi Şerife Soykan (1879-1945)*” adlı çalışmasını Şerife Soykan’ın vefatından sonra yayımlamıştır. Çalışmada Soykan’ın mizacına da değinen Önder, aralarında geçen konuşmaların kısa özetine yer vermiştir. Son kısımda ise “*Ari*” başlıklı bir deyişini aktarmıştır (Önder: 1945: 15-18).

¹ Ali Rıza Önder, *Türk Dili* dergisinin 209. sayısında “Kayseri’li Esmer Hatun ve Değişleri”(1969) ve *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinin 324. sayısında “Halk Ozanı Şerife Soykan”(1976) adlı çalışmalarda da Şerife Soykan’ın biyografik hayatına ve deyişlerine yer vermiştir.

2. Hamdi Öztosun

Asıl adı Hamdi Öztosun olan âşık, Osmancıkoğlu adı ile tanınmıştır. Erciyes dergisinin 40-41. sayısında “*Halk Şairi Osmancıkoğlu (1908-1945)*” başlığı ile yayımlanan yazıda âşığın kısa biyografisi ile “*Kitlik Destanı*” ve “*Erzincan Destanı*” adlı şiirlerinden bölümler yer almaktadır (Önder 1946: 24).

3. Cafer Uçak

Şiirlerinde Âşık İmam, Yılmaz ve İmamî mahlaslarını kullanan Cafer Uçak ile bir tren seyahatinde karşılaştıklarını belirten Önder, bu şahsiyeti “*Elbistanlı Âşık İmam*” adı ile Erciyes dergisinin 51. sayısında tanıtmıştır. Şairin biri yedi diğeri iki dörtlükten oluşan şiirlerine de yer vermiştir (Önder 1947: 7).

4. Âşık Ali Huzurî Coşkun

XX. yüzyıl âşıklarından olan Ali Huzurî Coşkun, Yusufelili âşıklardandır. Âşığın ölüm yıl dönümü dolayısıyla kaleme alınan “*Âşık Ali Huzurî Coşkun*” başlıklı bu çalışma, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 40. sayısında yayımlanmıştır. Önder, âşığın vefat etmeden önce yazmış olduğu son şiiri ve daha önce yayımlanmadığını belirttiği dört şiirini de aktarmıştır (Önder 1952: 639-640).

5. Mustafa Hayri Efendi

Önder, Kayseri bölgesinin yetiştirdiği bilginler arasında saydığı Mustafa Hayri Efendi'nin biyografik hayatını İstiklâl gazetesinde “*Şeyhülislam Hayri Efendi*” başlığı ile yayımlamıştır. “*Türk Meşhurları*” adlı eserde yanlış olarak verilen ölüm yılını mezar taşını okuyarak 1922 olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca mezar taşındaki yazı ile oğlu için söylediği nasihat de çalışmada yer almaktadır (Önder 1953: 2).

6. Hüseyin Kâzım Kadri

“*Hüseyin Kâzım Kadri ve Türkçe Sözlüğü*” adlı çalışma, Türk Dili dergisinin 53. sayısında yayımlanmıştır. Önder bu makalesinde Türk kültürüne katkıları bulunan devlet adamı, gazeteci, ziraatçı H. Kâzım Kadri'nin ailesi, çalışma hayatı ve “*Türk Lügati*” adlı eseri üzerinde durmuştur. Önder ayrıca, Alaaddin Gövsa, Hüseyin Cahit ve İsmail Kara'nın da bu çok yönlü kültür insanı ile ilgili değerlendirmelerini aktarmıştır. (Önder 1956: 54-60).

7. Feramus Uçaravcı

Ali Rıza Önder, Hâkimiyet gazetesinin 20 Şubat 1957 tarihinde çıkan nüshasında “*Feramus Uçaravcı*” başlığı ile yer alan yazısında adı geçen âşığın hayatına kısaca değindikten sonra öğüt içeren bir şiirine yer vermiştir (Önder 1957: 2, 4).

8. Sadri Maksudî Arsal

Hukukçu, siyasetçi ve düşünür Sadri Maksudî Arsal, Kazan Türklerindedir. Önder, Ankara Hukuk Fakültesinden hocası Arsal'ın 1957 yılında vefat etmesi üzerine aynı yıl Haziran ayında Türk Düşüncesi dergisinin 7. sayısında “*Sadri Maksudî Arsal*” adı ile bir anma yazısı kaleme almıştır. Bu yazıda Arsal'ın aile, eğitim, çalışma ve siyasi hayatını kısaca aktarmıştır. Basılmış eserlerinin de

listesini veren Önder, onun Türkçülük ile ilgili düşüncelerinin daha iyi anlaşılması için yazılarından kısa bölümler sunmuştur (Önder 1957: 52-56).

9. Âşık Mahfî

Asıl adı Ali olan âşık, Ürgüp'ün kalem şairleri arasındadır. Önder, Ürgüp düğün geleneklerinden biri olan “nahıl övmesi”ni vaktiyle Mahfî tarafından söylendiğini yazıda ifade etmiştir. Adı geçen çalışma, “*Ürgüplü Âşık Mahfî*” adı ile Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 99. sayısında yayımlanmıştır. Önder, âşığın sanatı hakkında fikir sahibi olunması için ise üç şiirini aktarmıştır (Önder 1957: 1573-1574).

10. Memiş Şahin

Ali Rıza Önder, 10 Mart 1939 tarihinde Ürgüp'te doğan saz şairi Memiş Şahin'i tanıtmak amacıyla bu yazıyı kaleme almıştır. Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 105. sayısında “*Ürgüplü Memiş Şahin*” adı ile yayımlanan çalışmada adı geçen saz şairinin sel felaketi üzerine yazmış olduğu “*On Bir Haziran Destanı*” ve “*On Dört Haziran Destanı*” adlı şiirlerine yer vermiştir (Önder 1957: 1680-1681).

11. Basri Gocul²

“*Oğuzlama ve Basri Gocul*” adlı çalışma Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 108. sayısında yayımlanmıştır. Önder, Dede Korkut hikâyelerini nazma çeken ve bunları Oğuzlama olarak adlandıran Gocul'u tanıtmak için bu yazıyı kaleme almıştır. Fikir edinilmesi için ise Oğuzlama'dan bir bölüm sunmuştur (Önder 1958: 1727-1728).

12. Tahir Yavuzaslan

“*Kemahlı Tahir ve Divanı*” adlı çalışma Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 121. sayısında yayımlanmıştır. Mutasavvıf bir şair olan Tahir'in el yazması divanını inceleyen Önder, onu tanıtarak divanından bölümler aktarmıştır (Önder 1959: 1969-1970).

13. Kazım Yedekçioğlu

“*Kayseri Halkbilimi ve Kâzım Yedekçioğlu*” başlıklı bu çalışma, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 153. sayısında yayımlanmıştır. Önder, asıl mesleği öğretmenlik olan Kâzım Yedekçioğlu'nun Kayseri halkbilimi ile ilgili çalışmalarıyla Kayseri'de tanındığından bahsetmiştir. Ayrıca onu daha geniş çevrelere tanıtmak amacıyla bu biyografi çalışmasını hazırladığını ifade etmiştir. Yedekçioğlu'nun; aile, eğitim ve çalışma hayatına değindikten sonra onun Erciyes ve Yeni Erciyes dergilerinde yayımlanmış yazılarının listesini vermiştir (Önder 1962: 2687-2688).

14. Vehbi Cem Aşkun

Önder, Sivas folkloru denince akla gelen ilk isimlerden olduğunu belirttiği Vehbi Cem Aşkun'u “*Vehbi Cem Aşkun ve Çalışmaları*” adı ile Türk Folklor

² “Oğuzlama ve Basri Gocul” adlı bu çalışma *Filiz* dergisinin 5. sayısında da yayımlanmıştır.

Araştırmaları dergisinin 160. sayısında yayımlanmış olduğu makale ile tanıtmıştır. Yazının yayımlandığı yıl Aşkun'un "*Kader*" adlı bir romanının yayımlandığı görülmektedir ancak bu eserin Önder'in araştırmacıyı tanıtmada etkili olup olmadığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Çalışmada ayrıca yazarın "*Sivas Folkloru*" adlı eserinden de bahsedilmiştir (Önder 1962: 2887-2888).

15. Ömer Asım Aksoy

Ali Rıza Önder, halk dili konusunda önemli çalışmalardan biri olan "*Gaziantep Ağzı*" adlı üç ciltlik eserin sahibi Ömer Asım Aksoy'u "*Ömer Asım Aksoy*" başlığı ile hazırladığı yazıda tanıtmıştır. Biyografi, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 165. sayısında yayımlanmıştır. Çalışmada, bu eserin içeriğinden ve Aksoy'un Türk Dil Kurumuna hizmetlerinden söz edilmiştir (Önder 1963: 3032-3033).

16. Şevket Beysanoğlu

"*Şevket Beysanoğlu*" adı ile yayımlanan makale, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 179. sayısında yer almaktadır. Önder, bu yazısında Diyarbakır folklorunun önemli isimlerinden hukukçu Şevket Beysanoğlu'nun aile, okul ve çalışma hayatından söz etmiş, ardından basılmış ve basılacak eserlerini listelemiştir (Önder 1964: 3426-3427).

17. Mehmet Önder

Ali Rıza Önder, 8 Nisan 1964 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne atanmış olan Mehmet Önder'i Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 182. sayısında "*Mehmet Önder ve Konya Halkbilimi*" adlı yazı ile ele almıştır. Yazıda; Önder'in aile, eğitim ve çalışma hayatından bahsedilmiş ardından da yayımlanmış eserlerinin listesi verilmiştir. Konya halkbilim çalışmaları açısından önemli isimlerden olan Mehmet Önder'in bu tarihte incelenmesinde yeni atandığı görevinin etkisinin olabileceği değerlendirilebilir (Önder 1964: 3514-3516).

18. Mehmet Fahrettin Kırzioğlu

"*Mehmet Fahrettin Kırzioğlu*" adlı yazı, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 185. sayısında yayımlanmıştır. Yazıda; Kırzioğlu'nun aile, eğitim ve çalışma yaşamından bahsedilmiş devamında yazılarının yayımlandığı dergiler ile basılmış eserleri aktarılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi ve Azerbaycan halk bilimi çalışmaları açısından önemli isimlerden biri olan Kırzioğlu ile ilgili bu yazının yayımlandığı yıl araştırmacının "*Her Bakımdan Türk Olan Kürtler*" adlı kitabı da yayımlanmıştır. Bu biyografi çalışması ile Kırzioğlu'nun eserinin yayımlanma yılı arasındaki ilişkinin tesadüfi olduğu görülmektedir (Önder 1964: 3595-3597).

19. Hikmet Dizdaroğlu

Önder, edebiyat tarihi ve halk şairleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Hikmet Dizdaroğlu'na, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 190. sayısında "*Hikmet Dizdaroğlu*" başlıklı yazıyla yer ayırmıştır. Dizdaroğlu'nun; ilk olarak aile, eğitim ve çalışma hayatına yer veren Önder, ardından erken yaşta yazı hayatına atılan bu araştırmacının çeşitli dergilerde yayımlanmış yazılarının listesini vermiştir. Son

kısımında ise basılmış ve basılacak eserlerinin künyelerini aktarmıştır (Önder 1965: 3737-3738).

20. Ali Rıza Efendi

Önder, “*Yeni Yazı*” ve “*Okuma-Yazma*” adlı eserleri ile tanınan Yanyalı Ali Rıza Efendi ile ilgili biyografik çalışmaya Türk Dili dergisinin 166. sayısında “*Betikçi Ali Rıza*” adı ile yer vermiştir. Önder, bahsi geçen kişi hakkında elde yeterli bilgi bulunmadığını var olan bilgilerin de yanlış olduğunu belirterek Ali Rıza Efendi hakkındaki bu çalışmayı hazırlama amacını ifade eder. Önder çalışmasının son kısmında arşivdeki sicil dosyasından aldığı Ali Rıza Efendi hakkındaki kaydı aktarmıştır (Önder 1965: 707-708).

21. Cahit Öztelli

Cahit Öztelli, 1917 yılında Erzincan’da doğmuştur. Âşık edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla Türk folkloruna önemli katkıları olmuştur. Ali Rıza Önder, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 193. sayısında “*Cahit Öztelli*” başlığı ile hazırladığı yazıda araştırmacının hayatına, basılmış ve basılacak eserlerinin listesine yer vermiştir. Ayrıca bu yazıda Cahit Öztelli’nin halkbilimi konularını içeren 112 makalesinin ismi de bir liste halinde sunulmuştur. (Önder 1965: 3819-3820).

22. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu

Ali Rıza Önder, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 196. sayısında İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun biyografisine yer vermiştir. “*İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*” adlı yazıda Önder, Baltacıoğlu’nun yayımladığı “*Pedagojide İhtilal*” adlı eserden dolayı yazarın savunmasının istendiğini gazeteden öğrendiğini belirtir. Ardından bu çok yönlü âlimin yaşantısını ve yayınlarını vermeyi uygun gördüğünü ifade eden Önder, Baltacıoğlu’nun yaptığı görevleri yıllara göre sıraladıktan sonra yayımlanmış eserlerini de konularına göre sıralamıştır (Önder 1965: 3903-3905).

23. Yunus Bekir³

Kayseri’de ilk Türkçe gazete olarak yayın hayatına başlayan *Erciyes*’in sahibi ve sorumlu yönetmeni Yunus Bekir, Ali Rıza Önder’in amcasıdır. “*Yunus Bekir*” adı ile Filiz dergisinin 16. sayısında yayımlanan yazıda Kayseri basınında emeği yadsınamaz olan bu şahsiyetin aile, çalışma, basın ve sürgün yaşantısına yer verilmiştir (Önder 1966: 7, 11).

24. Galip Öcal

“*Öğretmen Galip Öcal*” adlı yazı Filiz dergisinin 18. sayısında yayımlanmıştır. Önder, bu yazısında kırk altı yıllık kesintisiz köy öğretmenliği görevinden emekliye ayrılan bir dönem kendisinin de hocalığını yapmış olan Öcal’ın örnek hayatına yer vermiştir. (Önder 1966: 3, 9).

25. Hasan Turan

³ Ali Rıza Önder, *Yeni Adam* dergisinin 821. sayısında yer alan “Yunus Bekir’in Anıları” başlıklı çalışmada da Yunus Bekir’in biyografik hayatı ile ilgili bilgi aktarmıştır.

“*Popüler Türküler Şairi Hasan Turan*” adlı yazı Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 200. sayısında yer almaktadır. Önder, şairin hayatı hakkında bilgi verdikten sonra “*Ana Beni Eversene*” ve “*Züğürtlük*” adlı bestelenmiş şiirlerine de yazıda yer vermiştir. (Önder 1966: 4031-4032).

26. Abdülkadir Sarıkelle

Kayseri’de çıkan “*Cuma*” adlı gazetenin sahibi hukukçu, araştırmacı Abdülkadir Sarıkelle’nin vefatının yirminci yıl dönümü dolayısıyla hazırlanmış bir biyografidir. Filiz dergisinin 20. sayısında “*Abdülkadir Sarıkelle (1875-1946)*” başlığı ile yayımlanmıştır. Yazıda Sarıkelle’nin aile, eğitim, çalışma ve basın hayatına yer verilmiştir (Önder 1966: 5, 11).

27. Ahmet Hilmi Kalaç

Önder, Kayseri basın tarihinin önemli isimlerinden biri olan Ahmet Hilmi Kalaç’a Filiz dergisinin 22. sayısında “*Ahmet Hilmi Kalaç*” adlı çalışma ile yer ayırmıştır. Çalışmada Kalaç’ın aile, eğitim, siyasi hayatına ve basın faaliyetlerine yer verilmiştir. Esasen yazı Kalaç, vefat etmeden önce kaleme alınmış ve dergiye gönderilmişse de ancak vefat ettikten sonra yayımlanabilmiştir. (Önder 1966: 3, 9, 11).

28. Mustafa Adil Özer

“*Mustafa Adil Özer*” başlığı ile Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 207. sayısında yayımlanan yazıda Önder, halkbilimi üzerine araştırma ve incelemeleriyle tanınan Özer’in aile, eğitim ve çalışma hayatına yer vermiştir. Özer’in halkbilimi ile ilgili çalışmalarının yayımladığı dergilerden söz ettikten sonra yazarın yayımlanmış kitap ve yazılarının listesini vermiştir (Önder 1966: 4214-4215).

29. Naki Tezel

Önder, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 209. sayısında “*Naki Tezel*” başlıklı yazısı ile halkbilim alanına Mehmet Halit Bayrı’nın öncülüğünde başlamış olan ve otuz yılı aşkın süredir bu yolda ilerleyen Tezel’in yayımlanmış eserlerinin listesi ile çeşitli dergi ve gazetelerde yer alan yazılarının isimlerini tarihleriyle vermiştir (Önder 1966: 4267-4268).

30. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri

Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 212. sayısında “*Ord. Prof. Dr. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri*” adı ile kaleme alınan yazıda Türkiye’de folklor çalışmalarının öncülerinden sayılan Fındıkoğlu’nun hayatı ile çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış yazılarının künyeleri aktarılmıştır (Önder 1967: 4353-4355).

31. Ahmet Kutsi Tecer

Türk Folklor Araştırmaları dergisi, 218. sayısını 23 Temmuz 1967 tarihinde vefat eden folklor araştırmacısı, eğitimci, şair Ahmet Kutsi Tecer’e ayırmıştır. Behçet Kemal Çağlar, Eflatun Cem Güney ve Ali Rıza Önder’in de aralarında olduğu on altı kişi Tecer ile ilgili anma yazısı hazırlamıştır. Önder, “*Ahmet Kutsi Tecer*

(1901-1967)” başlıklı yazısında Tecer’in eğitim ve çalışma hayatından, üyesi olduğu kuruluşlardan, yayımlanmış kitap ve yazılarından söz etmiştir (Önder 1967: 4515-4517).

32. Ahmet Şükrü Esen

Ali Rıza Önder tarafından hazırlanan “*Ahmet Şükrü Esen (1893-1944)*” adlı makale Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 222. sayısında yayımlanmıştır. Önder; araştırmacı, hukukçu, siyasetçi ve halkbilim derleyicisi olan Esen hakkında yapılan ilk çalışmaların Ziyaeddin Fındıkoğlu tarafından yapıldığına dikkat çekmiştir. Ayrıca Ahmet Şükrü Esen’in derlediği halkbilim malzemelerinin akıbeti ile ilgili düşüncelerini de aktarmıştır (Önder 1968: 4631-4633).

33. Veysel Arseven

Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 232. sayısında “*Veysel Arseven*” başlığı ile hazırladığı çalışmasında Önder, Gagavuz Türklerinden olan Türk halk müziği araştırmacısı Arseven’in; aile hayatı, eğitimi, çalışmaları hakkında bilgi vermiştir. Önder, yakında yayımlanacak olan Meydan Larousse adlı ansiklopedinin halk müziği ve halk çalgıları maddelerinin Veysel Arseven tarafından hazırlanacağını da haberini vermiştir. (Önder 1968: 5120-5122).

34. Şükrü Elçin

“*Şükrü Elçin*” adlı çalışma Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 236. sayısında yayımlanmıştır. Türk kültürü özellikle Türk halk edebiyatı çalışmalarıyla tanınan Elçin’in aile hayatı, eğitimi ve çalışmalarına değinen Önder, onun çeşitli dergilerde yayımlanan halkbilimi konulu yazılarının künyeleri aktarmıştır (Önder 1969: 5232-5233).

35. Şerif Baykurt

Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 245. sayısında “*Şerif Baykurt*” adlı bir çalışma yayımlanmıştır. Resim öğretmeni olan Baykurt, halk dansları ile ilgili çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Önder yazısında, 1968 yılında Millî Folklor Enstitüsü Müdür Yardımcılığına atanan Baykurt’un çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yazılarının isimlerini de aktarmıştır (Önder 1969: 5475-5476).

36. Ali Kırbıyık

Kayseri çevresinde yetişen halk ozanlarından olan Ali Efendi kalem şairlerindedir. Önder, hocası Hamdi Üçok’un Ali Kırbıyık’ı tanıtmasını istediği için bu yazıyı kaleme aldığını ifade etmiştir. “*Tomarzalı Ali Kırbıyık*” adlı çalışma, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 248. sayısında yayımlanmıştır. Çalışmada Kırbıyık’ın deyişlerinden örnekler de aktarılmıştır (Önder 1969: 5566-5568).

37. Remzi Oğuz Arık

“*Remzi Oğuz Arık (1899-1954)*” adlı çalışma, Filiz dergisinin 1 ve 2. sayılarında yayımlanmıştır. Önder bu yazıyı Arık’ın vefatının on altıncı yıl dönümü dolayısıyla hazırladığını belirtmiştir. Derginin ilk sayısında Türk fikir insanı,

arkeolog, siyasetçi Arık'ın aile ve çalışma hayatına yer verilmiştir (Önder 1970: 4, 21). İkinci sayıda ise mesleği olan arkeoloji ile ilgili yayımlanmış eserlerinin ve farklı konularda yazmış olduğu çalışmalarının listesi aktarılmıştır (Önder 1970: 4, 22-23).

38. Ali Sâni Yalçın

“*Ali Sâni Yalçın ve Sâkinamesi*” adlı çalışma Filiz dergisinin 5. ve 6. sayılarında yayımlanmıştır. Hamdi Üçok, adı geçen ozanın tanıtılması için kendisine hediye edilen bu Sâkiname’yi Ali Rıza Önder’e vermiştir. Önder ise Kayserili olan bu ozanı tanıtmak ve Kayseri’ye hizmet etmek için bu yazıyı yayımladığını ifade etmiştir. Derginin 5. sayısında yer alan yazıda, ozanın hayatına ve “Sâkiname” başlıklı şiirine yer verilmiştir (Önder 1970: 9,15). Sonraki sayıda ise “Sâkiname”den kalan bölüm aktarılmış ve bilinmeyen kelimeler için sözlük eklenmiştir (Önder 1970: 16-17).

39. Halim Baki Kunter

Yeni Adam dergisinin 839. sayısında “*Halim Baki Kunter*” adı ile yayımlanan yazıda; 5 Nisan 1971 günü vefat eden çok yönlü kültür insanı Halim Baki Kunter’e yer verilmiştir. Önder hazırladığı çalışma ile Kunter’in hayatı, basılan kitapları, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış yazılarının bir kısmı hakkında bilgiler aktarmıştır (Önder 1971: 8,16).

40. Recai Seçkin

“*Tüze Dilinin Öncüsü Recai Seçkin*” adlı çalışma Türk Dili dergisinin 255. sayısında yayımlanmıştır. Önder makalesinde; 17.10.1972 tarihinde vefat eden Yargıtay, Anayasa Mahkemesi, Uyuşmalık Mahkemesi üyesi olan ayrıca hukuk dilinin Türkçeleşmesi ile ilgili çalışmaları bulunan Türk Dil Kurumu onur üyelerinden Recai Seçkin’in eğitime, çalışma hayatına ve çeşitli görevlerine yer vermiştir (Önder 1972: 290-293).

41. Fikret Memişoğlu

“*Fikret Memişoğlu (1917-1968)*” adlı çalışma, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 286. sayısında yayımlanmıştır. Hukukçu, edebiyat araştırmacısı, halkbilimci Memişoğlu ile Pertek’te birlikte görev yaptıklarına değinen Önder, araştırmacının aile, eğitim ve çalışma hayatına değindikten sonra halkbilim konulu yazılarının künyelerini sunmuştur (Önder 1973: 6642-6643).

42. İshak Sunguroğlu

Ali Rıza Önder, “*İshak Sunguroğlu*” adına Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 290. sayısında yer vermiştir. Yazısında, Sunguroğlu’nun aile, eğitim ve değişen meslek hayatına değinmiştir. “*Harput Yollarında*” adlı dört ciltlik eserinin de konularına kısaca yer vermiştir (Önder 1973: 6754-6755).

43. Osman Baki Yey

“*Osman Baki Yey (1906-1969)*” adlı çalışma Türk Folklor Araştırmaları dergisinin Mayıs 298. sayısında yayımlanmıştır. Önder, yayımlanmış bir eseri ve yazısı

bulunmayan ancak halkbilim derleyicisi olan Yey'e vefa borcunu ödemek için bu yazıyı kaleme aldığını ifade etmiştir. Ayrıca Yey'in Türk Dil Kurumunda bulunan halkbilimi dosyasından da söz etmiştir (Önder 1974: 6987-6988).

44. Hasan Eşref Ertekin

Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 303. sayısında “*Hasan Eşref Ertekin*” adı ile yayımlanan yazıda Çorum’da halkbilim çalışmalarıyla ön plana çıkan Ertekin’in hayatına yer verilmiştir (Önder 1974: 7114-7115).

45. Ali Ulvi Elöve

“*Ali Ulvi Elöve (1880-1975)*” adlı yazı, Yeni Adam dergisinin 890. sayısında yayımlanmıştır. Yazıda Elöve’nin eğitim, çalışma hayatından ve yayımlanmış eserlerinden söz edilmiştir. Ali Rıza Önder 15 Ağustos 1975 tarihinde vefat eden öğretmen, şair ve dilci Elöve’yi anmayı bir borç olarak gördüğünü ifade etmiştir (Önder 1975: 11).

46. İhsan Ozanoğlu

“*Kastamonu’lu İhsan Ozanoğlu*” adlı çalışma Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 318. sayısında yayımlanmıştır. Önder, âşıklık geleneğinin Kastamonu’daki temsilcilerinden olan İhsan Ozanoğlu’nun aile, eğitim hayatından ve çok yönlü kişiliğinden söz etmiştir. Önder’in çalışmasının bu tarihe rastlamasında Ozanoğlu’nun 10. Âşıklar Bayramında en usta ozan unvanını almasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. (Önder 1976: 7543-7545).

47. Nuh Naci Kum

Folklor ve Etnografya Araştırmalarında “*Nuh Naci Kum*” başlığı ile 1984 yılında yayımlanan makale, Kum’un vefatının otuzuncu yılına denk gelmektedir. Ali Rıza Önder’in hazırladığı biyografiler içinde en kapsamlı olan çalışmadır. Araştırmacının aile hayatı, eğitimi ve değişen meslek yaşamına yer verilmiştir. Kum’un eserleri ise kitapları ve makaleleri başlığı altında kronolojik olarak sunulmuştur (Önder 1984: 593-600).

Sonuç

Bir biyograf olarak adlandırdığımız Ali Rıza Önder’in dokuz farklı yayında tespit ettiğimiz kırk yedi biyografi çalışması bulunmaktadır. Bunlardan biyografi zenginliği ile dikkat çeken yayın ise 29 şahsiyet ile Türk Folklor Araştırmaları dergisidir. Adı geçen dergide halkbilimi alanında çalışmalarıyla ön plana çıkan 21 araştırmacı “Folklorcularımız” üst başlığı ile diğer sekiz kişi ise saz şairleri ve tanıtma bölümlerinde Ali Rıza Önder tarafından ele alınmıştır. Türk Folklor Araştırmaları dergisi, 97. sayısından itibaren halkbilimine emek vermiş olanların biyografisini yayınlayacaklarını şu sözlerle duyurmuştur: “*Bu sayımızdan itibaren Türk Folklor, Etnografya ve Halk edebiyatına yararlı çalışmaları bulunan değerlerimizin geniş birer biyografisini vermeye başlıyoruz*” Dergi bu kararı aldıktan sonra ilk on bir halkbilimci ile ilgili biyografi yazıları belli bir kişi tarafından değil “TFA” adıyla yayımlanmıştır. “Vehbi Cem Aşkun” adlı biyografik çalışma ile birlikte bu görevi Ali Rıza Önder’in üstlendiği

görülmektedir. Diğer yayınlardaki çalışmaların sayısı ise Filiz (6), Erciyes (3), Türk Dili (3), Yeni Adam (2), Folklor ve Etnografya Araştırmaları (1), Türk Düşüncesi (1), İstiklâl Gazetesi (1) ve Hâkimiyet Gazetesi (1) olarak dağılım göstermektedir.

Önder, ele aldığı bu şahsiyetlerin aile, eğitim ve çalışma hayatlarına değinmiş ardından bahsi geçen araştırmacıların eserleri var ise yayım yılları ile çoğunlukla kronolojik olarak vermiştir. İncelediği saz şairlerinin tamamının şiirlerinden bölümler aktarmış bazı araştırmacıların ise eserlerinden alıntılar yapmıştır.

Ali Rıza Önder'in hazırladığı biyografi çalışmalarında ele aldığı şahsiyetler çok yönlü kişiler olduğu için çalışmada herhangi bir meslek tasnifi yapılmamıştır. Ancak şunu diyebiliriz ki hazırlanan bu biyografi çalışmalarında halkbilim, Türk dili ve hukuk alanına hizmet etmiş kişiler çoğunluktadır. Ayrıca bu kırk yedi şahsiyetin on üçünü Kayseri ve çevresinden kişiler oluşturmaktadır. Bu durum da Önder'in memleketi Kayseri'ye hizmetinin, vefasının bir göstergesidir.

Çalışmada bahsi geçen kırk yedi şahsiyetin yayımlandıkları yıllara bakıldığında ise şöyle bir değerlendirme yapılabilir. On üç şahsiyet hakkında, ölümlerinin yıl dönümlerinde ya da vefat ettikleri yıl biyografi çalışmaları hazırlanmıştır. Vehbi Cem Aşkun, Şevket Beysanoğlu, Mehmet Önder, Fahrettin Kırzıoğlu, Hikmet Dizdaroğlu ve Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri adlı biyografilerin hazırlandığı yıl ise bu araştırmacıların kitaplarının yayımlandığı görülmektedir. Bundan hareketle Ali Rıza Önder'in yukarıda adı geçen biyografileri hazırlamasında araştırmacıların yeni çıkan eserlerinin etkisi olduğu değerlendirilebilir.

TFA Ocak 1976 sayısında yayımlanan “Kastamonulu İhsan Ozanoğlu” adlı biyografinin hazırlanması ile Ozanoğlu'nun Ekim 1975 yılında Konya'da düzenlenen 10. Âşıklar Bayramında en usta ozan unvanını alması ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında Şerif Baykurt'un 1968 yılında Millî Folklor Enstitüsü Müdür Yardımcılığı görevine getirilmesi, Veysel Arseven'in Meydan Larousse adlı ansiklopedide halk müziği ve halk çalgıları maddelerini hazırlaması da yine biyografilerinin hazırlanması için ilişki kurulabilecek gerekçeler olarak görülebilir.

Mustafa İsen başkanlığında yürütülen ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından desteklenen Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) Projesinin ilki 13. yüzyıldan 20. yüzyıla ikincisi ise 20. yüzyıldan günümüze (1985) kadarki Türk edebiyatında yer alan şair ve yazarları kapsamaktadır. <http://teis.yesevi.edu.tr/> adresinden genel ağ ortamında erişilen projenin ikinci aşamasında yer alan Esmer Hatun/Şerife Hala/Şerife Soykan, Osmancıkoğlu/Hamdi Öztosun, Ali Coşkun Huzurî ve İhsan Ozanoğlu maddelerinde Ali Rıza Önder'in hazırladığı bu biyografi çalışmalarından yararlandığı görülmektedir (Karataş 2018; Çapraz 2018; Çapraz 2019; Pehlivan 2019).

Son söz olarak şunu diyebiliriz ki Ali Rıza Önder'in hazırladığı biyografi çalışmaları; vefat edenleri anma, hayatta olanları ise hatırlama, tanıtma ve onurlandırma amacıyla yazılmıştır.

Kaynakça

- ÇAPRAZ, Erhan (2018). Osmancıkoğlu.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/osmancikoglu-hamdi-oztosun> (E.T.: 24.03.2020)
- ÇAPRAZ, Erhan (2019). Şerife Soykan.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esmer-hatun-serife-hala-serife> (E.T.: 24.03.2020)
- ÇETİN, Nurullah (2012). *Nesir türleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARATAŞ, Hicran (2018). Ozanoğlu.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ozanoglu-ihsan-ozanoglu> (E.T.: 24.03.2020)
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver (2019). Ali Rıza Önder. *Erciyes*, 502, 17-19.
- ÖNDER, Ali Rıza (1945). Kadın halk şairi Şerife Soykan (1879-1945). *Erciyes*, 26-27, 15-18.
- ÖNDER, Ali Rıza (1946). Halk şairi Osmancıkoğlu. *Erciyes*, 40-41, 24.
- ÖNDER, Ali Rıza (1947). Elbistanlı Âşık İmam. *Erciyes*, 51, 7-8.
- ÖNDER, Ali Rıza (1952). Âşık Ali Huzurî Coşkun. *Türk Folklor Araştırmaları*, 40, 639-640.
- ÖNDER, Ali Rıza (1953, 13-14 Ekim). Şeyhülislâm Hayri Efendi. *İstiklâl*. s. 2.
- ÖNDER, Ali Rıza (1956). Hüseyin Kâzım Kadri ve Türkçe sözlüğü. *Türk Dili*, 53, 54-60.
- ÖNDER, Ali Rıza (1957, 20 Şubat). Feramus Uçaravcı. *Hâkimiyet*. s. 2, 4.
- ÖNDER, Ali Rıza (1957). Sadri Maksudî Arsal. *Türk Düşüncesi*, 7, 52-56.
- ÖNDER, Ali Rıza (1957). Ürgüplü Âşık Mahfî. *Türk Folklor Araştırmaları*, 99, 1573-1574.
- ÖNDER, Ali Rıza (1957). Ürgüplü Memiş Şahin. *Türk Folklor Araştırmaları*, 105, 1680-1681.
- ÖNDER, Ali Rıza (1958). Oğuzlama ve Basri Gocul. *Türk Folklor Araştırmaları*, 108, 1727-1728.
- ÖNDER, Ali Rıza (1959). Kemah'lı Tahir ve divanı. *Türk Folklor Araştırmaları*, 121, 1969-1970.
- ÖNDER, Ali Rıza (1962). Kayseri halkbilimi ve Kâzım Yedekçioğlu. *Türk Folklor Araştırmaları*, 153, 2687-2688.
- ÖNDER, Ali Rıza (1962). Vehbi Cem Aşkun ve çalışmaları. *Türk Folklor Araştırmaları*, 160, 2887-2888.
- ÖNDER, Ali Rıza (1963). Ömer Asım Aksoy. *Türk Folklor Araştırmaları*, 165, 3032-3033.

- ÖNDER, Ali Rıza (1964). Şevket Beysanoğlu. *Türk Folklor Araştırmaları*, 179, 3426-3427.
- ÖNDER, Ali Rıza (1964). Mehmet Önder ve Konya halkbilimi. *Türk Folklor Araştırmaları*, 182, 3514-3516.
- ÖNDER, Ali Rıza (1964). Mehmet Fahrettin Kırzioğlu. *Türk Folklor Araştırmaları*, 185, 3595-3597.
- ÖNDER, Ali Rıza (1965). Hikmet Dizdaroğlu. *Türk Folklor Araştırmaları*, 190, 3737-3738.
- ÖNDER, Ali Rıza (1965). Betikçi Ali Rıza. *Türk Dili*, 166, 707-708.
- ÖNDER, Ali Rıza (1965). Cahit Öztelli. *Türk Folklor Araştırmaları*, 193, 3819-3821.
- ÖNDER, Ali Rıza (1965). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Türk Folklor Araştırmaları*, 196, 3903-3905.
- ÖNDER, Ali Rıza (1966). Yunus Bekir. *Filiz*, 16, s. 7, 11.
- ÖNDER, Ali Rıza (1966). Öğretmen Galip Öcal. *Filiz*. 18. s. 3, 9.
- ÖNDER, Ali Rıza (1966). Popüler türküler şairi Hasan Turan. *Türk Folklor Araştırmaları*, 200, 4031-4032.
- ÖNDER, Ali Rıza (1966). Abdülkadir Sarıkelle (1875-1946). *Filiz*, 20. s. 5, 11.
- ÖNDER, Ali Rıza (1966). Ahmet Hilmi Kalaç. *Filiz*, 22. s. 3, 9, 11.
- ÖNDER, Ali Rıza (1966). Mustafa Adil Özer. *Türk Folklor Araştırmaları*, 207, 4214-4215.
- ÖNDER, Ali Rıza (1966). Naki Tezel. *Türk Folklor Araştırmaları*, 209, 4267-4268.
- ÖNDER, Ali Rıza (1967). Ord. Prof. Dr. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri. *Türk Folklor Araştırmaları*, 212, 4353-4355.
- ÖNDER, Ali Rıza (1967). Ahmet Kutsi Tecer. *Türk Folklor Araştırmaları*, 218, 4515-4517.
- ÖNDER, Ali Rıza (1968). Ahmet Şükrü Esen (1893-1944). *Türk Folklor Araştırmaları*, 222, 4631-4633.
- ÖNDER, Ali Rıza (1968). Veysel Arseven. *Türk Folklor Araştırmaları*, 232, 5120-5122.
- ÖNDER, Ali Rıza (1969). Şükrü Elçin. *Türk Folklor Araştırmaları*, 236, 5232-5233.
- ÖNDER, Ali Rıza (1969). Şerif Baykurt. *Türk Folklor Araştırmaları*, 245, 5475-5476.
- ÖNDER, Ali Rıza (1969). Tomarzalı Ali Kırbıyık. *Türk Folklor Araştırmaları*, 248, 5566-5568.

- ÖNDER, Ali Rıza (1970). Remzi Oğuz Arık (1899-1954). *Filiz*, 1, s. 4, 21.
- ÖNDER, Ali Rıza (1970). Remzi Oğuz Arık (1899-1954) II. *Filiz*, 2, s. 4, 22-23.
- ÖNDER, Ali Rıza (1970). Ali Sâni Yalçın ve sâkinamesi. *Filiz*, 5, s. 9, 15.
- ÖNDER, Ali Rıza (1970). Ali Sâni Yalçın ve sâkinamesi. *Filiz*, 6, 16-17.
- ÖNDER, Ali Rıza (1971). Halim Baki Kunter. *Yeni Adam*, 839. s. 8, 16.
- ÖNDER, Ali Rıza (1972). Tüze dilinin öncüsü Recai Seçkin. *Türk Dili*, 255, 290-293.
- ÖNDER, Ali Rıza (1973). Fikret Memişoğlu (1917-1968). *Türk Folklor Araştırmaları*, 286, 6642-6643.
- ÖNDER, Ali Rıza (1973). İshak Sunguroğlu. *Türk Folklor Araştırmaları*, 290, 6754-6755.
- ÖNDER, Ali Rıza (1974). Osman Baki Yey (1906-1969). *Türk Folklor Araştırmaları*, 298, 6987-6988.
- ÖNDER, Ali Rıza (1974). Hasan Eşref Ertekin. *Türk Folklor Araştırmaları*, 303, 7114-7115.
- ÖNDER, Ali Rıza (1975). Ali Ulvi Elöve (1880-1975). *Yeni Adam*, 890, 11.
- ÖNDER, Ali Rıza (1976). Kastamonulu İhsan Ozanoğlu. *Türk Folklor Araştırmaları*, 318, 7543-7545.
- ÖNDER, Ali Rıza (1984). Nuh Naci Kum. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- PEHLİVAN, Gürol (2019). Huzurî.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/huzuri-ali-coskun> (E.T.: 24.03.2020)
- TAN, Nail (2019). Ali Rıza Önder ve Türk Dil Kurumu. *Erciyes*, 502, 28-29.
- TÜRK EDEBİYATI İSİMLER SÖZLÜĞÜ, <http://teis.yesevi.edu.tr/> (E.T.: 24.03.2020)
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

16. YÜZYIL ŞAİRİ HAYRETÎ'NİN YAYIMLANMAMIŞ İKİ GAZELİ VE BU İKİ GAZEL ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Karden KARAKOÇ*

Özet

16. yüzyıl, klasik Türk edebiyatının zirve isimlerinin yetiştiği bir dönemdir. Bu dönemin en büyük şairlerinden biri de Hayretî'dir. Vardar Yenicesi'nde doğan Hayretî, Mevlevî şeyhi Yûsuf-ı Sîneçâk'ın kardeşidir. Mutasavvıf bir kişiliğe sahip Hayretî, önce Şeyh İbrahim Gülşeni'ye intisap etmiş daha sonra da Bektaşîliği benimsemiştir. Ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybeden Hayretî'nin mürettep bir divanı vardır. Hayretî Divanı'nı Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri yayımlamıştır. Tezkire yazarlarının değerlendirmelerine göre âşıkane, halk zevkine uygun, sade ve hoş giden gazelleri olan Hayretî'nin şiirlerine pek çok mecmua ve kısmen de cönklerde rastlamak mümkündür. Bu şiirlerden bazıları şairin divanında mevcutken bazıları ise şairin divanında yoktur.

Şair tezkireleri, tarihi ve biyografik kaynaklar tarandığında 16. yüzyılda yaşamış başka Hayretî mahlaslı bir divan şairine henüz rastlanmamıştır. Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3291 numaralı şiir mecmuasında Hayretî mahlasıyla kayıtlı 28 gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden 3'ü Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri'nin hazırladığı *Hayretî Divanı*'nda bulunmamaktadır. *Hayretî Divanı*'nda bulunmayan 3 gazelden 1'i daha önce yapılan makale çalışmasıyla yayımlanmıştır. Bu çalışmada mecmuada Hayretî mahlasıyla kayıtlı olan ve daha önce hiçbir çalışmayla yayımlanmayan 2 gazelin şekil ve muhteva özellikleri incelenerek, *Hayretî Divanı*'ndaki diğer şiirlerle mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayretî, Hayretî Divanı, gazel, şiir mecmuası

TWO UNPUBLISHED ODES OF HAYRETÎ WHO WAS ONE OF THE POETS IN 16TH CENTURY AND THE EVALUATIONS ON THESE ODES

Abstract

16th century is a period when the significant persons of Classical Turkish literature grew up. One of the great poets in this period is Hayreti. Hayreti who was born in Varnar Yenice was the brother of Yusuf-ı Sîneçâk who was the mevlevi sheikh. Hayreti who had a mystic personality firstly initiated to Shekh İbrahim Gülşeni and then, adopted The Bektashism. Hayreti who lost his eyes to the end of his life had the reorganized divan. Mehmet Çavuşoğlu and M. Ali Tanyeri published Hayreti's Divan. According to the evaluations of writers on the collection of biographies, it is possible to see poems of Hayreti, who had the amorous, popular, plain and likable odes, on many journals and the records of public literature. While some of these poems are available on the poet's divan, some of them are not available.

When the poets' collection of biographies, historical and biographical sources have been reviewed, another divan poets with the assumed name of Hayreti who lived in 16th century have not been seen yet. There are 28 odes recorded with the assumed name of Hayreti on the journal of poem

* Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

e-posta: kardenkarakoc@yandex.com

with the number of 06 Mil Yz A 3291 in The National Library. Three of these odes are not available on Hayreti's Divan that Mehmet Çavuşoğlu and M. Ali Tanyeri prepared it. One of three odes which are not available on Hayreti's Divan was published with an article which was made previously. On this study, the form and content features of 2 odes which are not recorded with the assumed name of Hayreti on the journal and have not been published on any studies were reviewed and their comparison with the other poems on Hayreti's Divan was made.

Keywords: Hayretî, Hayreti's Divan, Ode, Journal of Poem

Giriş

16. yüzyıl, klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinin yetiştiği dönemdir. Bu yüzyılda yaşayan en büyük şairlerden biri de Hayretî'dir. Hayretî'nin hayatı ve şahsiyetine dair bilgileri tezkirelerden ve tarihî kaynaklardan elde etmek mümkündür. Hayretî'nin asıl adı Mehmet'tir. Osmanlı coğrafyasının önemli bir kültür merkezi olan ve çok sayıda şairin yetiştiği Vardar Yenicesi'nde doğmuştur. Mesleği sipahiliktir ve akıncı beyleriyle Üsküp, Belgrad gibi çeşitli yerlerde bulunmuştur. Eğitimi hakkında bilgi yoktur; ancak "çelebi" unvanını kullanmasına bakılarak şairin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Kuvvetle muhtemel kardeşi Yusuf Sineçâk gibi önce Gülşenî daha sonra da Bektaşî tarikatına girerek eğitimini tamamlamıştır. Ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybetmesine rağmen şair ve şiir meclislerine katılmaya devam etmiştir. Tezkirelerde sıklıkla anlatılan bir rivayete göre Hayretî, Vardar Yenicesi'nden İstanbul'a devrin ileri gelenlerinden ihsanlar umarak gelir ve Kanuni döneminin devlet adamlarından biri olan İbrahim Paşa'ya bir kaside sunar. Bu kasideyi beğenen İbrahim Paşa, Hayretî'nin nasıl bir şair olduğunu onunla aynı memleketten olan Hayâlî Bey'e sorar. Hayâlî Bey'in onu tok gözlü ve kimseye baş eğmeyen bir kişi olarak tanıttığından dolayı küçük bir tımarla geçiştirilir.¹

Hayretî'nin yaşadığı Vardar Yenicesi, dönemin büyük şairlerinin yetiştiği, kendine has edebi iklimin ve mahallî kültürün yaşandığı bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın mahallî unsurları, rind ve kalender söyleyiş tarzı Hayretî'nin üslubuna yansımıştır. Ömrü boyunca tasavvufla ilgilenen ve çeşitli tarikatlara yakınlık gösteren Hayretî, şiirlerinde hem Hz. Ali ve on iki imamı hem de dört halifeyi övmüştür. Hayretî, "Ca'ferî-mezheb safâyi cânlaruz" (Çavuşoğlu-Tanyeri, 6. musammat, 7. beyit) dizesinde mezhebini Ca'ferî, "Hânekân-ı ışk içinde baş açık Bektaşîyem" (Çavuşoğlu-Tanyeri, 306. gazel, 5. beyit) dizesinde ise Bektaşî olduğunu açıkça dile getirmektedir. "Hayretî, vahdet-i vücûda dayanan bir tasavvuf anlayışına sahiptir. O ilâhî aşk deryasına dalan bir rinttir. Engin ve kararsız bir gönle sahip mutasavvıflardandır. Şiirlerinde dikkat çeken tasavvuf, çoğu divan şairinin aksine, estetik kaygılardan çok, normal bir hayat tarzının yansımaları olarak yer almıştır" (Tatçı, 1998b: 7).

¹Hayretî'nin hayatı hakkında bilgiler için bkz. Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı (İsen, 2017: 128-129), Meşâ'irü's-Şu'arâ (Kılıç, 2018: 274), Latîfî Tezkiresi (Canım, 2018: 206), Heşt Behişt (İpekten, Kut, İsen, Ayan, Karabey, 2017: 245), Gülşen-i Şu'arâ (Solmaz, 2018: 137), Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ (Sungurhan, 2017: 314), Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, C. 2. s. 663.

Tezkirelerde Hayretî'nin şairliği övgü dolu sözlerle anlatılmıştır. Âşıkane ve insan tabiatına hoş gelen gazelleri vardır (İpekten ve vd., 2017: 246), rind-meşrep, derviş-sıfat, tasavvuf ilminde bilgili, gazelde hoş-edaya sahip bir şairdir (Solmaz, 2018: 137). Kınalızâde Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi ise Hayretî'nin sanattaki hünerini, sade bir dille yazmasına rağmen farklı manaları söz ustalığıyla birleştiren manasındaki “çâşnidâr” kelimesiyle ifade etmişlerdir (Sungurhan, 2017: 314, Kılıç, 2018: 274).

Hayretî samimi ve sade üslûbu, rindâne edası, zengin kelime hazinesi, çeşitli deyimler kullanması, mahallî tasvirlerle ve müşahhas unsurlara yer vermesiyle dikkati çeken bir şairdir. Onun âşıkane, halk zevkine uygun, sade ve hoş giden gazelleri bulunduğu tezkire yazarlarınca ortaklaşa kabul edilmektedir. M. Fuad Köprülü'ye göre de Hayretî, şiirlerinde Rumeli şehirlerinin hususiyetlerini ve aşklarını açık ve lâubali bir tarzda terennüm eden orijinal bir şairdir. Ayrıca tasavvuf terimlerini kullanmada oldukça maharetlidir. Şiirde âhenge dikkat eden ve aruza hâkim olan şair edebî sanatlarda da başarılıdır. Onun asıl şahsiyetini ise sanatlı ve mazmunlarla yüklü şiirlerinden çok dervişâne ve rindâne yolda samimi şiirleri aksettirir. Bu özellikleriyle Hayretî derviş, rindmeşrep, mustarip ve bazan da zevkperest bir şairdir (Tatçı, 1998a: 61).

Hayretî'nin Divanı, devrinde her tabakadan insanın beğenip okuduğu 16. yüzyılın geniş, hacimli mürettep divanlarından biridir. Gelibolulu Ali'nin naklettiğine göre *Hayretî Divanı*'ndan, *Hafız Divanı* gibi fal bakılırdı (İsen, 2017: 129). Mehmet Çavuşoğlu ve Mehmet A. Tanyeri'nin yedi nüsha üzerinden tenkitli metin olarak hazırladığı *Hayretî Divanı*² tevhid ve na'tla başlamakta; 20 kaside, 35 musammat, 1 müstezad, 487 gazel ve 7 kıt'adan oluşmaktadır. Mehmet Çavuşoğlu ve Mehmet A. Tanyeri'nin tenkitli metin olarak hazırladığı *Hayretî Divanı*; Hayretî Divanı'nda Din ve Tasavvuf³, Hayretî Divanı'nda Maddî Kültür Unsurları⁴, Hayretî Divanı'nda Âşık⁵, Hayretî Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikleri⁶, Hayretî Divanı'nda Bitkiler⁷, Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman⁸, Hayretî Divanı Sözlüğü⁹ adlı tez çalışmalarına konu olmuştur. Ayrıca *Hayretî'nin Divanı*'nda bulunan veya Hayretî'nin Divanı dışında kalmış,

² Çavuşoğlu, Mehmet, M. Ali Tanyeri (1981). *Hayretî Divan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

³ Tatçı, Mustafa (1986). *Hayretî Divanı'nda Din ve Tasavvuf*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴ Sarı, Mehmet (1986). *Hayretî Divanı'nda Maddî Kültür Unsurları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁵ Temizkan, Mehmet (1986). *Hayretî Divanı'nda Âşık*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁶ Arı, Ahmet (1987). *Hayretî Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁷ Öztoprak, Nihat (1986). *Hayretî Divanı'nda Bitkiler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁸ Güven, Hikmet Feridun (1988). *Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁹ Gök, Selim (2017). *Hayretî Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

mecmua ve cönklerde rastlanan şiirleriyle ilgili çeşitli makale çalışmaları da vardır.

1. 06 Mil Yz A 3291 Numaralı Mecmuanın Özellikleri

Mecmualar, divan sahibi şairlerin divanına girmemiş şiirlerini barındırması açısından klasik Türk edebiyatının en önemli kaynakları arasındadır. Edebiyatımızda sayılarının çokluğu ve zengin muhteva özellikleriyle dikkat çeken mecmuaları Ağâh Sırrı Levent şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Nazîre mecmuaları,
2. Meraklılarca toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiir mecmuaları,
3. Türlü konulardaki risalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,
4. Aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,
5. Tanınmış kişilerce hazırlanmış, birçok yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmualar (Levend, 2014: 166-167).

Bu çalışmaya kaynak olan Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3291 numarada kayıtlı şiir mecmuasında şiirler sıralanırken belirli bir düzen yoktur; ancak yer yer nazire şiirler, zemin şiir ve nazire şiir belirtilmeksizin arka arkaya sıralanmıştır. Bu bakımdan mecmuanın kısmen bir nazire mecmuası olduğu söylenebilir.

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanın müstensih ve istinsah tarihine ilişkin mecmua üzerinde herhangi bir bilgi yoktur. Mecmua, 74 varaktan oluşmakta ve bazı kişi isimlerinin yer aldığı şuhûdu'l-hâl ile başlamaktadır. Mecmuada 111 farklı şaire ait 365 şiir ve mahlası ve başlığı olmadığı için kime ait olduğu tespit edilemeyen 11 şiirle birlikte toplam 376 şiir bulunmaktadır. Mecmuada çoğunluğu 16. yüzyıl olmakla birlikte 14, 15 ve 17. yüzyılda yaşayan şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Mecmuada en geç 17. yüzyılda yaşayan şairlerin şiirlerine yer verilmesi mecmuanın 17. yüzyılda tertip edilmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Mecmuanın yazı stili baştan sona aynı olduğu için bir kişi tarafından tertip edildiği düşünülmektedir. Müstensih her sayfada cetvel kullanmıştır. Başlıklar ve cetvel kırmızı, yazı tipi taliktir. Cetvel dışına bir gazel dışında şiir yazılmamıştır. Bazı sayfalarda diğer sayfanın hangi kelimeyle başladığını gösteren rakabe kayıtları ve karalamalar vardır. Her sayfa iki sütundan her sütun genellikle 19 satırdan oluşmaktadır. Şiirlerin büyük çoğunluğunun başında nazım şekli ve şairin adı birlikte verilmiştir. Mecmuanın sonradan yanlış ciltlenmesi nedeniyle bazı şiirlere ait parçalar farklı varaklarda yer almaktadır. Mecmuanın dili Türkçedir; Arapça ve Farsça şiirlere rastlanmaz. Aruz ve hece ölçüsü birlikte kullanılmıştır. Gazel, kıt'a, tahmis, muhammes, müseddes, müsemmen, terci-i bent, tesdis gibi çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış şiirler vardır. Mecmuada en çok şiiri bulunan şairler 43 şiirle 1. sırada Siyâhî, 27 şiirle 2. sırada Hayretî, 25 şiirle 3. sırada Mubibbî yer almaktadır. Mecmuada Hayretî ile aynı dönemde ve coğrafyada yaşayan Usûlî, Hayâlî gibi şairlerin şiirlerine yer

verilmiştir. Ayrıca Hayretî gibi Alevî-Şîî bir şair olan Hatâyî'nin de mecmuada şiirleri vardır.

Mecmuada şiiri bulunan şairler şunlardır: Âfitâbî, Âhî, Ahmed, Ahmedî, Amrî, Âşık, Atâyî, Bahârî, Bahrî, Bâkî, Bedî'î, Bedrî, Behiştî, Bilâlî, Ca'ferî, Celâlî, Cemâlî, Cinânî, Dâ'î, Derûnî, Emrî, Enverî, Fakîrî, Fazlî, Fendî, Fenâyî, Fevrî, Figânî, Firâkî, Fünûnî, Gedâyî, Gulâmî, Halîlî, Harîmî, Hatâyî, Hâverî, Hayâlî, Haydaroglu, Hayretî, Hisâlî, Hüsrev, İbâdî, İlmî, İshâk, İşretî, Kâdî, Kalender, Karînî, Kâtîbî, Kerîmî, Lutfî, Mahremî, Me'âlî, Medhî, Mesîhî, Mu'îdî, Mu'înî, Muhibbî, Muhlîsî, Mûyî, Mutî'î, Münîrî, Na'imî, Nagmî, Nâmî, Nazmî, Necâtî, Nesîmî, Nev'î, Nihâlî, Nihânî, Nizâmî, Nutkî, Penâhî, Rahmî, Re'yi, Revânî, Rûhî, Rumûzî, Sadâyî, Sâdîkî, Sâ'yî, Sebâtî, Selîkî, Semâ'î, Seyrî, Siyâhî, Sun'î, Sücudî, Şâh Tahmâs, Şâlî, Şehîdî, Şem'î, Şemsî, Şeyhî, Şîrâzî, Tâcirî, Ubeydî, Ulvî, Usûlî, Ümîdî, Vahdetî, Vâlihî, Visâlî, Vusûlî, Yahyâ, Yemînî, Zâtî, Zemînî, Zeynî ve Zuhûrî'dir.

Mecmualarda şairlerin divanlarına girmemiş şiirleri bulunabilmektedir. Bir şaire ait şiirlerin o şairin divanında yer almamasının sebeplerini Yaşar Aydemir şu şekilde sıralar:

- Divan neşirlerinde yer almadığı halde mecmualarda bulunan bir şiir, metin tenkiti yapılan çalışmalarda görülemeyen nüshalardan kaynaklanmış olabilir.
- Şair, divanını tertip ettikten sonra şiir yazmış, yazdığı bu şiir tertip ettiği divan nüshasına girmemiş olabilir. Ömrü vefa etmediği ya da başka sebeplerle tekrar tertibe girişemediği için bu şiir dışarıda kalmıştır.
- Divan şiiri büyük oranda meşk etme, egzersiz yapma üzerine kuruludur. Meşk edilen bu şiir, bir anlamda karalamadır ve şair divanına girmesini istememiş olabilir.
- Şair, meşk ettiği çalışmaların hepsini değil en güzelini divan tertibine almak istemiş olabilir. Bazı çift matlalı gazel örnekleri buna delil teşkil edebilir.
- Şair, bazı şiirlerini estetik açıdan yetersiz gördüğü veya çalışmasını tamamlama noktasında eksik kaldığını düşündüğü için divan tertibine almamış olabilir.
- Şair, divanını kendisi tertip etmemiş, sonradan bir başkası tarafından tertip edilmiş, böylelikle bazı şiirleri tertip dışında kalmış olabilir.
- Bazı şairlerin müsveddeleri ölümünden sonra yayılmış olabilir.
- Bazı şairlerin, özellikle çok okunan şiirlerinin dilden dile dolaşması sonucu, bir anlamda miri malı olarak görülen ve zamanla aslından uzaklaşan ikinci bir manzume olarak ortaya çıkmış olabilir (Aydemir, 2007:132-133).

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada divan sahibi şairlerin divanları dışında kalmış şiirleri ilgili daha önce yapılan çalışmalar vardır. Bu çalışmalardan birinde

Muhibbî'nin 24 gazel, 1 müseddes, 1 tahmisi makale çalışmasıyla yayımlanmış¹⁰ ve makaleden sonra bu şiirler *Muhibbî Divanı*'nın ikinci cildine¹¹ 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmua kaynak gösterilerek eklenmiştir. Bir başka çalışmada Seyrî'nin 1 gazeli yine bu mecmua kaynak gösterilerek *Seyrî Divanı*'na eklenmiştir.¹² Mecmuadaki Şah Tahmas ve Şah Süleyman'ın gazel nazım şekliyle birbirlerine yazdıkları mektup tarzındaki şiir iki farklı makaleye konu olmuştur.¹³ İki makalede de Şah Süleyman mahlaslı şairin Kanuni Sultan Süleyman olduğu belirtilmiştir; ancak Şah Süleyman mahlaslı gazel *Muhibbî Divanı*'nda yoktur. Divan sahibi şairlerin divanı dışında kalmış şiirlerinin bazılarının 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmua kaynak gösterilerek yayımlanmasından sonra söz konusu şairlerin divanlarına eklenmesi mecmuanın değerini artırmakta birlikte diğer çalışmalara da örnek teşkil etmektedir.

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada olduğu gibi araştırmalardan elde edilen verilerin zaman zaman kimi şairlerin mevcut divanlarına/divançelerine eklendiği görülmektedir. Gıynaş (2011: 248-249)'ın verdiği bilgilere göre "Behiştî"¹⁴, Amrî¹⁵ ve Vasfî¹⁶'nin divanları ve Figânî¹⁷'nin divançesi, Basîrî¹⁸, Haydar Cemil Baba¹⁹ Aydınlı Visâlî²⁰ ve Selîkî²¹'nin şiirleri mecmuaların katkısıyla neşredilmiş çalışmalardır.

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada divan sahibi şairlerin divanı dışında kalan şiirlerinin başka mecmualarda aynı mahlasla kayıtlı oldukları tespit edilmiştir. Örneğin; 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanın 30b varağında "*Nesîmî*" mahlasıyla kayıtlı gazel M. Fatih Köksal'ın şahsi kütüphanesindeki mecmuada da "*Nesîmî*" mahlasıyla kayıtlıdır.²² Mecmuanın 41b varağındaki "*Nesîmî*"

¹⁰Kesik, Beyhan, Zehra Pehlivan, Emre Şengül (2015). "Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Muhibbî'nin Yayımlanmamış Şiirleri", *International Journal of LanguageAcademy*. V. 3/1, s.361-373.

¹¹Yavuz, Kemal, Yavuz, Orhan (2016). *Muhibbî Divânı Bütün Şiirleri (İnceleme-Tenkitli Metin)*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık.

¹²Gökkaya, Recep (2017). *16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Divân'ı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹³Çınarcı, Mehmet Nuri (2015). "Söz Meydanında İki Hükümdar: Kanunî Sultan Süleyman'ın ve Şah Tahmasb'ın Müşâ'aresi", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 8, s187-210. Diğer çalışma Kesik, Beyhan (2015). "Kanunî'nin Şah Tahmasb'ın Gazeline Cevabı", *Sosyal Bilimler Dergisi The Journal Of Social Science*, S. 2, s.203-210.

¹⁴Aydemir, Yaşar (2000). *Behiştî Divânı*, Ankara: MEB Yayınları.

¹⁵Çavuşoğlu, Mehmet (1979). *Amrî Divân Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

¹⁶Çavuşoğlu, Mehmet (1980). *Vasfî Divân Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

¹⁷Karahan, Abdülkadir (1966). *Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figani ve Divançesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

¹⁸ Kartal, Ahmet (2006), *Basîrî ve Türkçe Şiirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

¹⁹Kılıç, Filiz, Orhan Kurtoğlu, Tuncay Bülbül (2008). *Deniz Ali Baba Dergâhı Postnişini Haydar Cemil Baba (Haydarî) ve Şiirleri*, Ankara: GÜ Türk HAMER Yayınları.

²⁰Mermer, Ahmet (2006). *Türkî-i Basî ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

²¹Zülfe Ömer (2006). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selîkî ve Şiirleri*, İstanbul: Edebiyat Yayınevi.

²²Köksal, M. Fatih (2009). "Seyyid Nesîmî'nin Yayımlanmamış Şiirleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 50, s. 77-135.

mahlasıyla kayıtlı ve *Nesîmî Divanı*'nın Türkiye, Tebriz neşirlerinde bulunmayan gazel ise Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde bulunan Oriental Manuscripts Kütüphanesinde 1322 numaralı mecmuada da “*Nesîmî*” mahlasıyla kayıtlıdır.²³ Mecmuada bir şaire ait bir şiirin başka mecmualarda da aynı mahlasla kayıtlı olması 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanın güvenilirliğini artırmaktadır.

Çalışmamıza kaynak oluşturan Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3291 numarada kayıtlı şiir mecmuasında Hayretî mahlasıyla kayıtlı 27 gazel vardır. “*Siyâhî*” mahlaslı bir şairin Hayretî'nin bir gazeline yazdığı tahmisteki gazelle birlikte mecmuada Hayretî'ye ait gazel sayısı 28'e çıkmaktadır. Bu tahmis mecmuanın 19b varağındadır ve Hayretî'nin gazeli Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri'nin hazırladığı *Hayretî Divanı*'nında mevcuttur. (Hayretî Divanı, 93. Gazel). Çalışmamız Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri'nin hazırladığı *Hayretî Divanı* esas alınarak oluşturulmuştur.²⁴

Tablo 1: 06 Mil Yz A 3291 Numaralı Mecmuada Hayretî'nin Şiirlerinin Dağılımı

Sıra N.	Mecmuadaki Varak Numarası	Nazım Şekli/ Birimi	Tezdeki Şiir Numarası ²⁵	Şiirin Hayretî Divanı'ndaki Mevcudiyeti
1	1b	Gazel/7	1	Var (Hayretî D., 390. Gazel)
2	2a	Gazel/5	3	Var (Hayretî D., 90. Gazel)
3	2a	Gazel/5	4	Var (Hayretî D., 316. Gazel)
4	2b	Gazel/5	9	Var (Hayretî D., 251. Gazel)
5	3a	Gazel/5	10	Yok
6	4b	Gazel/5	21	Var (Hayretî D., 338. Gazel)
7	8a	Gazel/5	43	Var (Hayretî D., 31. Gazel)
8	8a	Gazel/5	44	Var (Hayretî D., 44. Gazel)

²³Kalyon, Filiz (2015). “Nesîmî'nin Dîvânı'nda ve Diğer Kaynaklarda Rastlanmayan Şiirleri”, *Turkish Studies*, V10/16, s. 783-806.

²⁴Çavuşoğlu, Mehmet, M. Ali Tanyeri (1981). *Hayretî Divan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

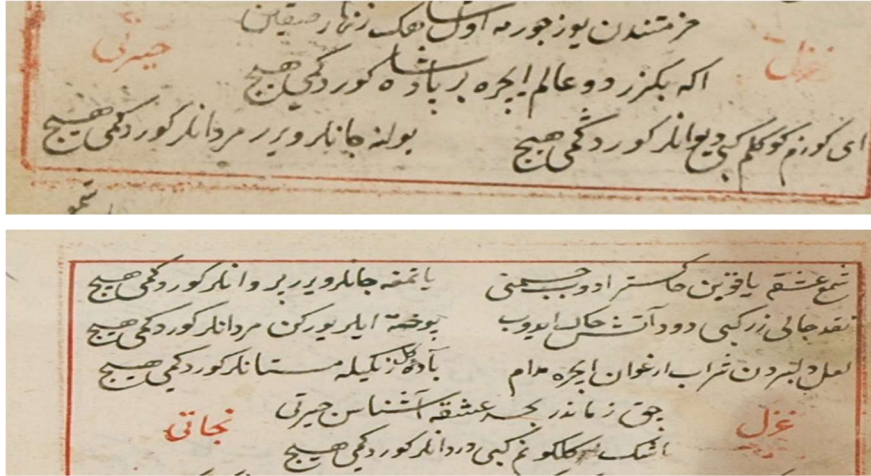
²⁵Detaylı bilgi için bkz. Karakoç, Karden (2019). *Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3291 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Transkripsiyonlu Metni ve Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi'ne (Mestap) Göre Tasnifi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

9	9a	Gazel/5	48	Var (Hayretî D., 342. Gazel)
10	9a	Gazel/5	49	Var (Hayretî D., 228. Gazel)
11	21a	Gazel/5	108	Var (Hayretî D., 85. Gazel)
12	29a	Gazel/7	148	Var (Hayretî D., 4. Gazel)
13	34a	Gazel/5	172	Var (Hayretî D., 231. Gazel)
14	34b	Gazel/5	173	Var (Hayretî D., 235. Gazel)
15	34b	Gazel/5	174	Var (Hayretî D., 318. Gazel)
16	35b	Gazel/7	179	Var (Hayretî D., 265. Gazel)
17	35b	Gazel/5	180	Var (Hayretî D., 385. Gazel)
18	35b	Gazel/5	181	Var (Hayretî D., 248. Gazel)
19	37b	Gazel/5	194	Yok
20	38b	Gazel/7	199	Var (Hayretî D., 35. Gazel)
21	39a	Gazel/5	200	Var (Hayretî D., 174. Gazel)
22	39a	Gazel/5	201	Var (Hayretî D., 305. Gazel)
23	39b	Gazel/5	204	Var (Hayretî D., 118. Gazel)
24	50b	Gazel/5	253	Var (Hayretî D., 1. Gazel)
25	51a	Gazel/5	254	Yok
26	51a	Gazel/5	255	Var (Hayretî D., 28. Gazel)
27	51a	Gazel/5	256	Var (Hayretî D., 30. Gazel)

Yukarıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde gösterilen bu gazellerin büyük çoğunluğu Hayretî Divanı'nda mevcuttur ve araya başka şairlerin şiirleri gelerek karışık bir şekilde sıralanmıştır. 28 gazelden 3'ü *Hayretî Divanı*'nda yoktur. Ayrıca bu üç gazelden hiçbiri Hayretî'nin çok sayıda şiirinin olduğu (54 şiir) "*Mecma'u'n-*

Nezâ'ir" adlı mecmuada da yoktur.²⁶, *Pervane Bey Mecmuası*²⁷, *Mecmû'atü'l-Letâif ve Sandûkatü'l-Maârif*²⁸, *Sultân-ı Hübâna Münasib Eş'âr*²⁹ adlı mecmualarda da bu şiirlere rastlanmamıştır. *Hayretî Divanı*'nda bulunmayan 3 gazelden 1'i çalışmamızdan daha önce yapılan makale çalışmasıyla 06 Mil Yz A 485 numaralı mecmua kaynak gösterilerek yayımlanmıştır.³⁰ 06 Mil Yz A 485 numaralı mecmuanın 108a varağında ve makalemize kaynak olan 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanın 37b varağında Hayretî mahlasıyla kayıtlı aşağıdaki gazel *Hayretî Divanı*'nda yoktur. İki mecmuada da Hayretî mahlasıyla kayıtlı bu gazel ileride yapılacak tenkitli metin çalışmalarına fayda sağlamak amacıyla mukayese edilmiş ve farklılıklar dipnotta gösterilmiştir.³¹

Resim 1: 06 Mil Yz A 3291 Numaralı Mecmuanın 37b Varağındaki Gazel

Gazel-i Hayretî

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

1. Ey gözüm gönlüm gibi dīvâneler gördüñ mi hiç

²⁶Köksal, M. Fatih (2017). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme- metin)*, Ankara: KTB. Yayınları, www.kulturturizm.gov.tr/http://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [erişim tarihi: 10.05.2020].

²⁷Gıynaş, Kamil Ali (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*, Ankara: KTB. Yayınları, www.kulturturizm.gov.tr/http://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [erişim tarihi: 10.05.2020].

²⁸Gürbüz, İncinur Atik (2018). *Mecmû'atü'l-Letâif ve Sandûkatü'l-Maârif (İnceleme-Tenkitli Metin-Şair ve Şiir Dizini)*, Ankara: KTB. Yayınları, www.kulturturizm.gov.tr/http://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [erişim tarihi: 10.05.2020].

²⁹Gürbüz, Mehmet (2018). *Sultân-ı Hübâna Münasib Eş'âr (İnceleme-Metin-Şair ve Şiir Dizini)*, Ankara: KTB. Yayınları, www.kulturturizm.gov.tr/http://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [erişim tarihi: 10.05.2020].

³⁰Gök, Selim (2017a). "16. Yüzyıl Şâiri Hayretî'nin Yayımlanmamış Bir Gazeli ve Bu Gazelin Şâirin Divanındaki Gazelleriyle Mukâyesesi", *Journal of Turkish Language and Literature*, V.3, issue:1, s. 84-98.

³¹"06 Mil Yz A 3291" numaralı mecmuadaki kelime önce, "06 Mil Yz A 485" numaralı mecmuadaki kelime ise sonra gösterilmiştir. Mecmuanın aslına sadık kalınmış vezin kusurları gibi hususlarda metin üzerinde herhangi bir tasarrufla bulunulmamıştır.

Yolına cānlar virür merdāneler³² gördüñ mi hiç

2. Şem^ç-i aşka yaquban hākister idüp³³ cismini
Yanmağa cānlar virür pervāneler gördüñ mi hiç
3. Naqd-i cānı zer gibi dūd-ı âteş hāk³⁴ idüp
Puhte eyler yüregın merdāneler³⁵ gördüñ mi hiç
4. La^ç l-i dil-berden şarāb-ı ergavān içer müdām
Bāde-i gül-reng³⁶ ile mestāneler gördüñ mi hiç
5. Çok zamāndur baħr-ı aşka āşınāsın Hayretī
Eşk-i gülgünüm gibi dūr-dāneler gördüñ mi hiç

06 Mil Yz A 3291 mecmuanın 37b varağında başlayıp ve 38a varağında biten bu şiir, gazel nazım şekliyle yazılmış ve 5 beyitten oluşmaktadır. Şiirin başlığında kırmızı renkle “Gazel-i Hayretī” yazmaktadır. Gazelin vezni “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” *Hayretī Divanı*’nda 551 şiirden 252 adedinde kullanılmıştır. *Hayretī Divanı*’ndaki gazel, kaside ve musammatların %46’sında bu vezin kullanılmıştır.

“Şairin edebi kişiliğinin tespitinde de mecmuaların önemli ölçüde katkısı vardır. Nazire mecmuaları başta olmak üzere, birçok mecmuada benzer şiirler peş peşe sıralanmıştır. Bu şiirlerin nazire olup olmadığı mecmuaların bir kısmında belirtilmiş, bir kısmında buna gerek görülmeden benzer şiirler arka arkaya verilmiştir. Buradaki bilgilerden hareketle bir şairin üslubunu oluştururken kimlerden etkilendiğini veya kimlerin şiirlerini meşk edip egzersiz yaptığını, kimleri etkilediğini tespit mümkün hale gelmektedir” (Aydemir, 2007: 123-125). 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanın 20b varağında “*Kalender*” mahlaslı bir şairin gazelinden sonraki gazelin başlığında “*Nazīre-i Siyāhi*” yazmaktadır. Mecmuada diğer şiirlerde zemin şiir ve nazire şiir belirtilmeksizin şiirler arka arkaya sıralanmıştır. Mecmuanın 37b, 38a, 38b varaklarında aralarında

³²Yolına cānlar virür merdāneler: Yā benüm cānum gibi cānāneler [06 Mil Yz A 485]

³³idüp: ider [06 Mil Yz A 485]

³⁴dūd-ı âteş hāk: ç aşk âteşinde kāl [06 Mil Yz A 485] (06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada muhtemelen eksik kelime veya ek kullanımı vardır ve bu nedenle vezin aksamaktadır.)

³⁵ Puhte eyler yüregın merdāneler: Terk-i cān eyler yürürem dāneler [06 Mil Yz A 485]

³⁶ Bāde-i gül-reng: Bāde-i rengin [06 Mil Yz A 485]

Hayretî'nin söz konusu bu gazelinin de bulunduğu 5 gazel vardır. Bu gazellerden ilkinin başlığı ve mahlası yoktur. Müstensihin mecmuada bir şiirde önce zemin şiiri daha sonra nazire şiiri vermesinden hareket edersek bu gazelin zemin şiir olması kuvvetle muhtemeldir. Bu zemin şiire Hayretî, Necâtî, Gedâyî ve başlığı ve mahlası olmadığı için kimliği tespit edilemeyen bir şair nazire yazmıştır. Bu gazellerin sırasıyla matla' beyitleri:

Cân virür cânân yolında mübtelâ gördüñ mi hîç
Yârini cândân sever bir bî-nevâ gördüñ mi hîç

Ey gözüm göñlüm gibi dîvâneler gördüñ mi hîç
Yoluña cânlar virür merdâneler gördüñ mi hîç (Hayretî)

La' l-i nâbuñ yâdına mestâneler gördüñ mi hîç
Câm-ı 'aşkuñ nûş ider dîvâneler gördüñ mi hîç

Câm-ı 'aşkuñ nûş ider mestâneler gördüñ mi hîç

Yoluña cânlar virür merdâneler gördüñ mi hîç (Necâtî, Necâtî D., 39. G., s.168)

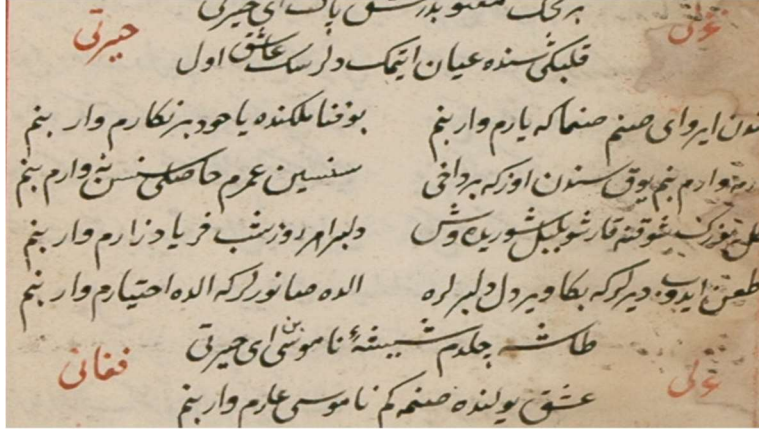
Ey gözüm mihrâb var büt-ğâneler gördüñ mi hîç
Hûblarla zeyn olunmuş mey-ğâneler gördüñ mi hîç (Gedâyî)

Söz konusu bu gazelin 16. yüzyıl şairlerinin çoğunlukta olduğu iki farklı mecmuada Hayretî mahlasıyla kayıtlı olması ve 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada nazire gazeller içinde yer alması bu gazelin Hayretî'ye ait olma olasılığını yükseltmektedir.

2. Hayretî'nin Yayınlanmamış Gazelleri

Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada Hayretî mahlasıyla kayıtlı 28 gazelden *Hayretî Divanı*'nda bulunmayan 2 gazel şuna kadar hiçbir çalışmayla yayınlanmamıştır. Bu bölümde söz konusu 2 gazelin şekil ve muhteva açısından değerlendirilmesi ve *Hayretî Divanı*'ndaki şiirlerle mukayesesi yapılmıştır.

Resim 2: 06 Mil Yz A 3291 Numaralı Mecmuanın 3a Varağındaki Gazel

Gazel-i Hayretî

3a *Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün*

1. Senden ayru ey şanem şanma ki yârum var benüm
Bu fenâ mülkinde yâhūd bir nigârum var benüm
2. Yâruma varam benüm yoķ senden özge bir daħı
Sensin ' ömrüm hâşılı sensin ne varum benüm
3. Gül yüzün şevķine ķarşu bülbül-i şūrīdeveş
Dil-berâ her rüz [u] şeb feryâd [u] zârum var benüm
4. Ța' n idüp dirler ki baña vire dil dil-berlere
Elde şanurlar ki elde iħtiyârum var benüm
5. Țaşa çaldum şîşe-i nâmūsı ben ey *Hayretî*
' Aşķ yolında şanma kim nâmūs u ' ârum³⁷ var benüm

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanı 3a varağında kayıtlı bu gazelin başlığında kırmızı renkle “Gazel-i Hayretî” yazmaktadır. Gazelde kullanılan “*Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün*” vezni Hayretî'nin en çok tercih ettiği vezindir. Bu vezin *Hayretî Divanı*'nda 551 şiirden 252'sinde kullanılmıştır. Bu oran Hayretî Divanı'ndaki şiirlerin %46'sına tekâbül etmektedir.

Hayretî, tek harften oluşan rediflerin aksine kelime+ek, kelime+kelime, ek+birden fazla kelime şeklinde redifleri daha çok tercih etmektedir.

Tablo 3: *Hayretî Divanı*'nında Kullanılan Rediflerin Dağılımı³⁸

³⁷ nâmūs u ' ârum: nâmūsı ' ârum [yazma]

Redif Çeşitleri	Şiir Sayısı
Ek redif	128
Sözcük redif	382
Ek ve sözcük redif	189

Hayretî'nin gazelinde tekrar edilen ses ve kelimeler ahengi oluşturan en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayretî, tek sesli kafiye veya redif yerine ek+kelimelerden oluşan kafiye ve redifi daha çok tercih ederek manaya ritmik bir doku kazandırmıştır. Bu gazeldeki redif ve kafiye *Hayretî Divanı*'ndan benzer örnekler³⁹ :

Dir imişsin kullarumçün 'izz ü nâzum var benüm
Serverâ bir nâzuna yüz bin niyâzum var benüm (291/1)

Günde bin yüzden toğar bir âfitâbum var benüm
Ol sebebdende tende teb cânumda tâbum var benüm (295/1)

Ta'n ider dermâna bu gönlümde derdüm var benüm
Hâlis olmuş zer gibi bir rûy-ı zerdüm var benüm (296/1)

Bir gazelin redif ve kafiyesinin bir “kimseyi” veya “nesneyi” karşılıyor olması yek-ahenk şiir oluşturmada önemli bir ölçüttür. İncelediğimiz bu gazelin muhatabı “ben” zamir görevindedir ve gazelin sonuna kadar hiç değişmemektedir. Gazel boyunca muhatabın ve atıf yapılanın aynı olması gazelin yek-ahenkliği için uygun şartlar oluşturmaktadır. *Hayretî Divanı*'nda 487 gazelden 15'i “sen” 25'i ise “ben” zamirinin ek almış veya ek almamış haliyle bitmektedir. (*Hayretî Divanı*'nda “ben” zamiri ile biten gazellerin sıra numarası: 12/ 13/ 267/ 285/ 286/ 287/288 /289 /290 /291 /292 /293 /294 /295 /296 /297 /298 /307 /311 /322 /350 /373 /470 / 472 /473)

³⁸ Bu tablodaki sayısal veriler için bkz. Gök, Selim (2017). *Hayretî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.119.

³⁹Gazel ve beyit numaraları parantez içinde gösterilmiştir. Örnek beyitler için bkz. Çavuşoğlu, Mehmet, M. Ali Tanyeri, (1981). *Hayretî Divan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Gazelin 1. ve 5. beytinde geçen “ey” nidası iki ayrı varlığa seslenilmede kullanılmıştır. Birinci beyitte “*ey sanem*” diye sevgiliye beşinci beyitte “*ey Hayretî*” diye şair kendisine seslenmektedir.

“Hayretî Divanı’nda bulunan gazel, kasîde ve musammatlardan toplamda %8,16’sının ilk bendinin veya ilk beytinin “ey” nidası ile başladığı görülmüştür. Bu durum Hayretî’nin üslup hususiyetleri hakkında bazı tespitler yapmakta bize ışık tutabilir. Aynı zamanda Hayretî’nin çağdaşı bazı şairlerin gazel, kasîde veya musammatlarının ilk kelimesinde “ey” nidâsı kullanma oranları mukayese edilebilir. Örneğin Bâkî Dîvânı’nın %1,73’ünde; Hayâlî Dîvânı’nın % 2,71’inde, Usûlî Dîvânı’nın %5,2’sinde manzumeye “ey” nidası ile başlanmıştır. Bu çerçevede örnekleri arttırmak mümkün olmakla birlikte manzumeye nida ile başlamak konusu başka bir araştırma ile derinlemesine irdelenebilir. Ama Hayretî’nin matla’ beyitlerinde ey nidasını kullanması üslubunun bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır” (Gök, 2017a, 87).

Seslerin gücünü kullanmayı seven bir şair olan Hayretî’nin, “ey” nidasını kullanım açısından çağdaşı diğer şairlerle karşılaştırıldığında belirgin bir şekilde önde olduğu görülür. Şairlerin; kendilerine “ey” diye seslenerek kendilerini başka bir kişiymiş gibi tasavvur ettikleri divan şiirinde çok sık karşılaşılan bir durumdur. Hayretî, bu ifade kalıbını çok sık kullanan bir şairdir. Gazelin mahlas beytindeki “*ey Hayretî*” kullanımını Hayretî Divanı’ndaki 551 şiirden 127’sinde kullanılmıştır. “Ey” nidasıyla mahlasın birleştiği “*Hayretiyâ*” kullanımıyla bu oran daha da artmaktadır. Gazelde kullanılan “*ey sanem*”, “*ey Hayretî*” kullanımına *Hayretî Divanı*’ndan benzer örnekler:

Ey sanem gel meded eyle işigün hastasıyuz

Niçe bir çağıralum hey meded Allâh meded (38/4)

Sen gerek lutf it gerek kahr eyle bana **ey sanem**

Her ne kim gelse Hudâ’dan bilürem ben hayr u şer (62/2)

Ey Hayreti kulı olan olur cihâna şâh

Sultân-ı ışk hey ne yüce pâdişâh imiş(159/5)

İt gibi öldürmez isen ger rakîb-i kâfiri

Dime hiç **ey Hayreti** meydânda ben de gâziyem (273/5)

Konuşma dilinde çokça kullanılan “sanmak” fiilinin olumsuzluk eki almış hali “*sanma*” ifadesini *Hayretî Divanı*’nda görmek mümkündür. Birinci beytin

birinci dizesi “*Senden ayru ey şanem şanma ki yârum var benüm*” ve beşinci beytin ikinci dizesi “*Aşk yolında şanma kim nâmūs-ı ‘ârum var benüm*” dizelerinde şair günlük konuşma dilinin samimi havasını şiirine yansıtmıştır. Bu kullanıma *Hayretî Divanı*’ndan benzer örnekler:

Ey hâce **sanma** sen bizi şehvet esîriyüz
Dîdâr hakkı 'ışk u mahabbet esîriyüz (125/1)

Ey Hayretî ayak tozu bir kaç gedâlaruz
Biz **sanma** bu fenâda riyâset esîriyüz (125/5)

Pâkdür 'ışkumuz ahbâb miyânında bu gün
Sanemâ **sanma** ki biz bûs ü kinârun kulıyuz (139/3)

“Onun şiir dilinin en güzel yanı ise halk söyleyişlerini kendi ifade kudretiyle kullanmasıdır” (Sarı, 1986: 33). Hayretî halk söyleyişlerini, atasözü ve deyimleri şiirlerine yansıtmıştır. “Hayretî’nin şiirlerinde dikkat çeken özelliklerden biri de, değişik deyimler kullanması ve yerel tasvirleri mısralarına yerleştirmesidir (Demirel, 2003: 90). Gazelde kullanılan “vire dil” (gönül vermek) deyimini Hayretî’nin şiirlerinde rastlanan bir deyimlerdir. Bu deyimlere *Hayretî Divanı*’ndan benzer örnekler:

'Ârif isen zînet-i dünyâ-yı dûna **virme dil**
Çün bilürsin kimseye yo'kdur vefâ-yı rüzgâr (118/2)

Gönül virme bu zâl-i dehre ey dil erkek ol erkek
Tek ü tenhâ yûri bir kahbeye cüft olma şâhum tek (200/1)

Aldanup her dilbere **dil virme** zinhâr ey gönül
Kim bulunmaz istesen dünyâyı bir yâr ey gönül (248/1)

Gördüğüm mahbûba **dil virsem** 'aceb mi Hayretî
Tîğ-i kahr-ı yâr ile sad pâredür gönlüm benüm (292/5)

Dil virüp cân nakdini almış metâ'-ı derdünü
Kim görüpdür bir delünün böyle bâzâr itdüğün (380/5)

Düşse pâyına sürinse yürise sâye gibi
Bir boyı serve **gönül virse** hevâdâr olsa (400/3)

Abdüllbâki Gölpınarlı; “Gülşenîlik bilhassa Mevlevîlik, Bektaşîlik ve Melamîlik esaslarını da alan bu suretle tasavvuf ve melamet neşelerini birleştiren bir yoldur (Gölpınarlı, 2014: 22-23). sözüyle tarikatlar arasındaki irtibatı dile getirmektedir. “Hurûfî halifelerinin 15. yüzyılın başından Horasan, Azerbaycan ve İsfahan’da olduğu gibi Anadolu ve Balkanlar’da da hem halk hem yöneticiler arasında bir çevre edindikleri ve nihayet Kalenderîler’in arasına sızdıkları bilinmektedir” (Aksu, 1998: 411). *Hayretî Divanı*’nda başka şairlerin şiirlerine yazılmış iki tahmis vardır ve bunlardan biri Seyyid Nesîmî’nin diğeri Ahmed-i Sârbân’ın gazeline yazılmıştır.⁴⁰ Ahmed-i Sârbân “Bayramî Melâmîliğine mensup sûfî ve şairdir. Hayrabolu’da doğmuş, cezbe sahibi bir şairdir” (Azamat, 2009: 132).

Fatih Usluer, divan şiirinde Hurufî şairler konusunu ele aldığı çalışmasında *Hayretî Divanı*’ndan seçilmiş şiirlerinden izahlı örneklerle Hayretî’nin Hurufîliği benimseyen bir şair o olduğuna işaret eder. “Bir abdal olarak Hayretî’nin Hurûfîliği benimsemiş olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır”(Usluer, 2019: 84). Bu bilgilerden hareketle Hurûfî bir şair olan Seyyid Nesîmî’nin Hayretî üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Hayretî’nin gazelin makta’ beytindeki “*Taşa çaldum şîşe-i nâmûsî*” ifade kalıbı Seyyid Nesîmî’nin de şiirlerinde kullandığı bir ifade tarzıdır ve Melamîlikten izler taşımaktadır.⁴¹ Bu kullanıma *Hayretî Divanı*’ndan benzer örnekler:

Şîşe-i 'ârı taşlara çalalum

Âb-ı rûy-ı fenâdan el yuyalum (330/4)

Uralum taşlara gel şîşe-i nâmûsumuzı

Ehl-i 'âr olmadan 'âşıklaruz 'âr eyleyelüm (325/2)

Kıyaslama maksadıyla incelediğimiz *Taşlıcalı Yahya Divanı*’nda⁴² “*Şîşe-i nâmûsu taşa çalmak/ âr u nâmusu taşa çalmak*” hiç kullanılmazken Hayretî ile aynı kültür çevresinde yetişen *Hayali Bey Divanı*’nda⁴³ bu ifade kalıbı kullanılmıştır.

⁴⁰ Çavuşoğlu-Tanyeri, a.g.e., (6. ve 7. musammat)

⁴¹Örnekler için bkz. Ayan, Hüseyin (2014). *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı’nın Tenkitli Metni*, Ankara: TDK Yayınları.

⁴²Çavuşoğlu, Mehmet (1977). *Yahyâ Bey Divânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

⁴³Tarlan, Ali Nihat (1945). *Hayâlî Bey Divânı*, İstanbul: İstanbul Üniveritesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

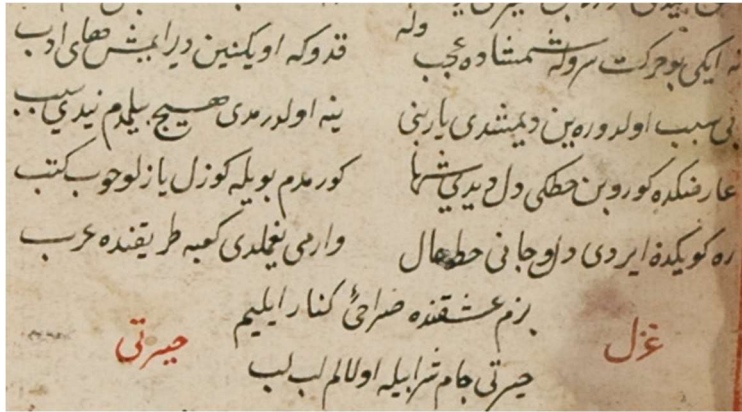
“Hayretî, tekrar sanatını, ifade etmek istediği düşüncüyü kabullendirme maksadıyla da kullanmaktadır” (Gök, 2017: 134). Gazelin ikinci beytinde “**Sensin** ‘ömrüm hâşılı **sensin** ne varum benüm” dizesinde tekrar eden “*sensin*” ve dördüncü beytinde “**Elde** şanurlar ki **elde** ihtiyârüm var benüm” dizesindeki “*elde*” kelimelerini Hayretî’nin bu amaçla kullandığını görüyoruz. Bu kullanıma *Hayretî Divanı*’ndan benzer örnekler:

Had lâle hat benefşe eyâ yâsemen-beden
Sensin benüm bu gönlümün evvel bahârî **sen** (20/15)

Divan şairlerinin birçoğu asonans ve aliterasyonu kullanarak şiirde ahenk oluşturmaya gayret etmişlerdir. Hayretî’nin de şiirde ahengi artırmak için sıklıkla asonans ve aliterasyonu kullandığı görülmektedir. İncelediğimiz gazelin makta’ beytinde şair, “-a” sesleriyle asonans ve “-m” sesiyle aliterasyon yapmıştır:

Ṭaşa çaldum şîşe-i nāmûsı ben ey *Hayretî*
 ‘Aşk yolında şanma kim nāmûs u ‘arum var benüm

Resim 3: 06 Yz A 3291 Numaralı Mecmuanın 51a Varağındaki Gazel

Ve lehû

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1. Ne iki bu hareket serv ile şimşada ‘aceb
 Ḳaddüñe öykineyin dir imiş hây edeb⁴⁴

Mahabbet câmn ey zâhid eline alabilmezsin

Meger kim **şîşe-i nāmûsı taşa çalabilmezsin** (Hayâlî Divanı, 331. Gazel, 1. Beyit)

⁴⁴ Vezin kusurlu.

2. Bî-sebeb öldüreyin dimiş idi yârini
Yine öldürmedi hiç bilmedüm ne idi sebeb
3. ‘ Ārızuñda görüben haţtuñı dil didi şehā
Görmedüm böyle güzel yazılı ħüb keteb
4. Reh-i kūyuñdan ayırdı dil ü cānı haţ u ħāl
Varumı yağmaladı Ka‘ be tarīķinde ‘ Arab
5. Bezm-i ‘ aşkında şurāĥiyi kenār eyleyem
Ĥayretī cām-ı şarāb ile olalum leb leb

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanın 51a varağında bulunan bu gazelden sonra mecmuada yine Hayretī’ye ait gazeller vardır.

Gazelin vezni olan “*Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün*” *Hayretī Divanı*’nda 64 manzumede kullanılmıştır. Bu vezin, Hayretī’nin en çok tercih ettiği 3. vezindir ve Hayretī’nin vezin tercihiyle uyumludur.

“*Ārızuñda görüben haţtuñı dil didi şehā*” dizesindeki “-uban/-üben” zarffiil eki Hayretī’nin çok sık tercih ettiği bir zarffiil ekidir ve bu zarffiil *Hayretī Divanı*’nda 90 kez kullanılmıştır. “Türkiye Türkçesi’nin tarihi devrinin ilkinin Eski Anadolu Türkçesi teşkil etmektedir. Selçuklu devri Türkçesi’ni de içine alan bu devre XIII. asırdan XV. asrın sonuna kadar devam etmiştir. XV. asrın ikinci devresi bir geçiş devri olmakla beraber, Eski Anadolu Türkçesi’nin hususiyetleri, bütün XVI. asır boyunca devam etmiş hatta XVII. asırda da kendini göstermiştir” (Timurtaş, 1976: 331). Eski Anadolu Türkçesi’ne ait bir zarffiil ekini Hayretī’nin çok sık kullanması Hayretī’nin yaşadığı yüzyıl da göz önüne alındığında bu gazelin Hayretī’ye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu kullanıma *Hayretī Divanı*’ndan benzer örnekler:

Haddün yanında hat **görüben** didi Hayretī

Yazıldı atalar sözi Kur’ân kenarına (409/5)

Devr-i lebinde hat **görüben** didi Hayretī

Hızr ile geldi bir araya gûyiyâ Mesîh (34/5)

Ehl-i diller **görüben** hattı gubârın didiler

Kapmağa gönlini halkun gözine toz urur (73/3)

Her nefes neydi beni ney gibi nâlân itmek

Her makâmı **uyuban** yad ile seyrân itmek (226/1)

“Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtın sûfîlere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de genel olarak kalenderiyye veya kalenderîlik adı verilmiştir (Azamat, 2001: 253). “*Varımı yağmaladı Ka‘be t̄ari‘inde ‘Arab’*” dizesindeki “*varımı yağmalamak*” ifade kalıbı Hayretî’nin yaşamından izler taşımaktadır. İstanbul’da himaye bulamayan Hayretî, kalenderî zümresinde ve akıncı ocaklarında bir sipahi olarak hayatını sürdürmüştür. Kalenderlerin zaman zaman başına buyruk tavırları söz konusudur. Bu kullanıma *Hayretî Divanı*’ndan benzer örnekler:

Dil ü cân kişverin **yağmaya virdi** 'asker-i mihnet

Çün ol devletlü sultânımdan ayrıldum müselmânlar (74/6)

Nice olsun gönül mülki imâret

Harâmî gözlerün **yağmacımızdur** (87/4)

Şakının dil mülkini târâc iderler sakının

Gamze-i tâtârı hûbânun katı **yağmacıdur** (115/3)

Ya bir alıcı laçındür ya **yağmacı** Moğolçındür

Kıyar insâna bî-dîndür gözi şehlâsı İshâkun (235/3)

Gamzelerden takınup tîğini mestâne gözün

Kasdı dil mülkini **yağma** mı Memi Bâliciğüm (314/3)

Kalenderîler kalp temizliğinin verdiği sarhoşlukla şer‘î sınırları aşar, farzların dışında namaz ve oruç gibi ibadetleri azaltır, şeriatın izin verdiği, dünyevî lezzetlerden mubah olanını yeme içme konusunda titizlik göstermez, bu konularda azîmet yolunun inceliklerini değil ruhsatların kolaylığını tercih ederler (Azamat, 2001: 253). Hayretî’nin tasavvufî kişiliğinin yanında zevk ve keyif verici maddelerle güzellere düşkünlüğü kalenderî yapısıyla açıklanabilir. Bu bağlamda “*Bezm-i ‘aşkında şurâhîyi kenâr eyleyem / Hayretî cām-ı şarâb ile olalum leb leb*” beytinde Hayretî’nin şarap gibi zevk ve eğlence veren keyif verici maddelerle mest ve hayran olma arzusu dikkat çekmektedir.

Şiirlerinde Rumeli şehirlerinin hususiyetlerini ve serbest aşklarını açık ve laubali bir tarzda terennüm eden Hayretî, çok orijinal bir şairdir (Köprülü, 2003: 397). Rumeli coğrafyası, duygu dünyasını ifade eden kendine has söylemlerin olduğu bir yöredir. Bu bölgede yaşayan şairlerin ortak bir ses dünyası ve olaylar karşısında kullandıkları ünlem ve hitaplar bulunmaktadır. “Rumeli’de samimi bir söyleyiş, senli-benli ve belki biraz da laubali bir hitap kullanımı yoğunluktadır” (Çeltik, 2013:181). Gazelin birinci beytinin ikinci dizesindeki “*Ḳaddüine öykineyin dir imiş hây edeb*” dizesindeki günlük hayatta şaşkınlık ve hayret bildiren “*hây*” seslenme ünlemi Hayretî’nin samimi ve laubali üslubuna güzel bir örnektir. “*Ne iki bu hareket serv ile şimşâda ‘aceb’*” dizesindeki “*aceb*” soru zarfıyla şair sorgulama yoluyla okuyucuları şiirin mana atmosferine katmakta ve senli-benli konuşma havasıyla samimi bir söyleyiş tarzı ortaya koymaktadır.

İlk gazelde belirttiğimiz gibi Hayretî “*ey*” seslenme ünlemini çok sık kullanmakta çoğu zaman şiirin makla’ beytine “*ey*” ünlemiyle başlamaktadır. Ünlemlerin yanında Hayretî’nin bağlaç ve edat kullanımı incelediğimiz iki gazelle örtüşmektedir. İncelediğimiz iki gazelde kullanılan “ile, ki/kim, yahud, dahı, -veş, u/ü” edat ve bağlaçları Hayretî Divanı’nda sıklıkla kullanılan edat ve bağlaçlardır. *Hayretî Divanı*’nda “*u/ü/vü*” bağlacı 788 defa ile en çok kullanılan bağlaçtır. “İle” edatı ise Hayretî Divanı’nda 555 defa ile en çok kullanılan edattır.⁴⁵

Sonuç

Klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından olan mecmualar; şairlerin bilinen şiirlerinin yanında bilinmeyen şiirlerini barındırması açısından büyük öneme sahiptir. 06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada bilinmeyen veya divanı olmayan şairlerin şiirlerinin yanında divan sahibi şairlerin divanları dışında kalmış şiirleri de vardır. Söz konusu mecmuanın şairlerin divanlarında bulunmayan şiirlerini ihtiva etmesi mecmuanın değerini artırmaktadır.

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuada bir gazelin başlığı hariç 27 gazel Hayretî başlığı ve mahlasıyla kayıtlıdır. Kendinden önceki Hayretî başlıklı ve mahlaslı gazele bitişik olarak yazılan 1 gazelin ise başlığı yoktur. Bu gazellerden 25’i *Hayretî Divanı*’nda mevcuttur. Kalan 3 gazelin ise *Hayretî Divanı*’nda bulunmadığı tespit edilmiştir. 3 gazelden 1’i 06 Mil Yz A 3291 ve 06 Mil Yz A 485 numaralı mecmuada kayıtlıdır. 06 Mil Yz A 3291 ve 06 Mil Yz A 485 mecmua 16. yüzyıl şairlerinin şiirlerinin çoğunlukta olduğu şiir mecmualarıdır. Bu gazelin şu ana kadar tespit edilen iki farklı mecmuada Hayretî mahlasıyla kayıtlı olması gazelin 16. yüzyıl şairi Hayretî’ye ait olduğu kanâatini oluşturmaktadır.

06 Mil Yz A 3291 numaralı şiir mecmuasının 3a ve 51a varağında Hayretî mahlasıyla kayıtlı ve *Hayretî Divanı*’nda bulunmayan iki gazel; *Hayretî Divanı* ve

⁴⁵Hayretî Divanı’nda ünlem, edat ve bağlaçların kullanım sıklığı için bkz. Gök, Selim (2017b). *Hayretî Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 134.

yararlanılan diğer kaynaklar ışığında incelendiğinde bu gazellerin şekil, muhteva ve ahenk özellikleri yönünden 16. yüzyıl divan şairi Hayretî'nin şiirleriyle müşterek yanlarının olduğu görülmüştür.

Mecmuanın 3a varağındaki gazelin vezni “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” *Hayretî Divanı*’nda en çok kullanılan vezindir. 51a’daki gazelin vezni “Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün” ise *Hayretî'nin Divanı*’nda kullanım sıklığı açısından 3. sıradadır. Bu bağlamda 2 gazelin vezni Hayretî'nin vezin tercihleriyle uyumludur.

Hayretî'nin kafiye ve redif oluşturma tercihinin (ek+kelime) mecmuanın 3a varağındaki gazelle benzediği görülmüştür. Zîrâ Hayretî, tek sestem oluşan kafiye ve rediflerin yerine ek+kelimedem oluşan redif ve kafiyeleri daha çok tercih etmektedir.

51a’daki gazelde Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ve arkaik bir ek olan -uban/-üben zarffil ekini Hayretî'nin sıklıkla tercih etmesi Hayretî'nin yaşadığı yüzyıl da göz önünde bulundurulduğunda bu gazelin Hayretî'ye ait olma olasılığını yükseltmektedir.

37b, 3a ve 51a’daki gazellerin beyitlerinde kullanılan edat, bağlaç ve ünlemlerin (ey, ile, u/ü mi, ki, yahud, dahı) *Hayretî Divanı*’nındaki şiirlerle anlam ve kullanım bakımından benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Hayretî'nin ahenk oluşturma unsurlarından asonans, aliterasyon ve kelime tekrarlarını kullanımının 3a, 51a’daki gazellerle benzediği görülmüştür.

Tezkireler ve biyografik kaynaklar tarandığında 16. yüzyılda yaşamış Vardar Yenicali Hayretî dışında “*Hayretî*” mahlasını kullanan başka bir divan şairine “henüz” rastlanmamıştır.

06 Mil Yz A 3291 numaralı mecmuanın 3a ve 51a varağındaki gazellerin *Hayretî Divanı*’nındaki şiirlerle anlam ve şekil bakımından benzerlikler taşıması neticesinde bu iki gazelin 16. yüzyıl divan şairi Hayretî'ye ait olduğu sonucuna varılmıştır. Mecmualardan elde edilen yeni veriler Hayretî ile ilgili bilgilerin güncellenmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

AKSU, Hüsamettin (1998). “Hurûfilik”, *TDVİA*, C. 18, İstanbul: TDV. Yayınları, s. 408 412, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurufilik> [Erişim tarihi:13.06. 2020]

ARI, Ahmet (1987). *Hayretî Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYAN, Hüseyin (2014). *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nın Tenkitli Metni*, Ankara: TDK Yayınları.

AYDEMİR, Yaşar (2000), *Behiştî Dîvânı*, Ankara: MEB Yayınları.

- AYDEMİR, Yaşar (2007). “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, II* (3), s. 123-133.
- AZAMAT, Nihat (2001). “Kalenderiyye”, *TDVİA*, C. 24, İstanbul: TDV. Yayınları, s. 253-256, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalenderiyye> [Erişim tarihi: 14.06.2020].
- AZAMAT, Nihat (2009). “Sârbân Ahmed”, *TDVİA*, C. 36, İstanbul: TDV. Yayınları, s.132, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarban-ahmed> [Erişim tarihi: 14.06.2020].
- CANIM, Rıdvan (2018). *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, Ankara: KTB. Yayınları, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretussuara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 12.04.2020].
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1979). *Amrî Dîvan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1980). *Vasfî Dîvan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977). *Yahyâ Bey Dîvânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet- M. Ali Tanyeri (1981). *Hayretî Divan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Dec. 31. 2004 versiyonu).
- ÇELTİK, Halil (2013). *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- ÇINARCI, Mehmet Nuri (2015). “Söz Meydanında İki Hükümdar: Kanunî Sultan Süleyman’ın ve Şah Tahmasb’in Müşâ’aresi”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 8, s.187-210.
- DEMİREL, Şener (2003). “16.yüzyıl Divan Şairlerinden Hayretî ve Devriyye Benzeri Bir Gazelinin Açıklaması”, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.13/1, s.89-100.
- GIYNAŞ, Kamil Ali (2011). “Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, s. 245-260.
- GIYNAŞ, Kamil Ali (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*, Ankara: KTB. Yayınları, [www.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. [Erişim tarihi: 10.05.2020].
- GÖK, Selim (2017a). 16. Yüzyıl Şâiri Hayretî’nin Yayımlanmamış Bir Gazeli ve Bu Gazelin Şâirin Divanındaki Gazelleriyle Mukâyesesi, *Journal of Turkish Language and Literature*, V.3, issue:1, s. 84-98.

- GÖK, Selim (2017b). *Hayretî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖKKAYA, Recep (2017). *16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (2014). *Nesîmî, Usûlî, Rûhî*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- GÜRBÜZ, İncinur Atik (2018). *Mecmû'atü'l-Letâif ve Sandûkatü'l-Maârif (İnceleme-Tenkitli Metin-Şair ve Şiir Dizini)*, Ankara: KTB. Yayınları, www.kulturturizm.gov.trhttp://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [Erişim tarihi: 10.05.2020].
- GÜRBÜZ, Mehmet (2018). *Sultân-ı Hübâna Münasib Eş'âr (İnceleme-Metin-Şair ve Şiir Dizini)*, Ankara: KTB. Yayınları, www.kulturturizm.gov.trhttp://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [Erişim tarihi: 10.05.2020].
- GÜVEN, Hikmet Feridun (1988). *Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İPEKTEN, Haluk, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey (2017). *Sehî Beg Heşt Bihişt*, Ankara: KTB Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 12.04.2020].
- İSEN, Mustafa (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: KTB Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkirekismpdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 12.04.2020].
- KALYON, Filiz (2015). “Nesîmî'nin Dîvânı'nda ve Diğer Kaynaklarda Rastlanmayan Şiirleri”, *Turkish Studies*, V10/16, s. 783-806.
- KARAHAN, Abdülkadir (1966). *Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figani ve Divançesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KARAKOÇ, Karden (2019). *Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3291 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Transkripsiyonlu Metni ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi'ne (Mestap) Göre Tasnifi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARTAL, Ahmet (2006). *Basîrî ve Türkçe Şiirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KESİK, Beyhan (2015). “Kanunî'nin Şah Tahmasb'ın Gazeline Cevabı”, *Sobider-Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal Of Social Science*, S. 2, s.203-210.
- KESİK, Beyhan, Zehra Pehlivan, Emre Şengül (2015). “Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Muhibbî'nin Yayınlanmamış Şiirleri”, *International Journal of Language Academy*. V. 3/1, s.361-373.

KILIÇ, Filiz, Orhan Kurtoğlu, Tuncay Bülbül, (2008). *Deniz Ali Baba Dergâhı Postnişini Haydar Cemil Baba (Haydarî) ve Şiirleri*, Ankara: GÜ Türk HAMER Yayınları.

KILIÇ, Filiz (2018). *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Ankara: KTB. Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 12.04.2020].

KÖKSAL, M. Fatih (2009). “Seyyid Nesîmî'nin Yayınlanmamış Şiirleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.50, s. 77-135.

KÖKSAL, M. Fatih (2017). *Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-Nezâ'ir (İnceleme-metin)*, Ankara:KTB.Yayınları,www.kulturturizm.gov.trhttp://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [Erişim tarihi: 10.05.2020].

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

LEVEND, Ağâh Sırrı (2014). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mecmua, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 485.

Mecmua, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 3291.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmani*, C. 2 (haz. Akbayar, Nuri, - Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

MERMER, Ahmet (2006). *Türkî-i Basît ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZTOPRAK, Nihat (1986). *Hayretî Divanı'nda Bitkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SARI, Mehmet (1986). *Hayretî Divanı'nda Maddî Kültür Unsurları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SOLMAZ, Süleyman (2018). *Gülşen-i Şu'arâ*, Ankara: KTB. Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-isuarapdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 12.04.2020].

SUNGURHAN, Aysun (2017). *Tezkîretü'ş-Şu'arâ*. Ankara: KTB. Yayınları, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1_83504/kinalizade-hasancelebi-tezkiretus-ua.html. [Erişim tarihi: 12.04.2020].

TARLAN, Ali Nihat (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1992). *Necâtî Beg Dîvânı*, Ankara: MEB Yayınları.

TATCI, Mustafa (1986). *Hayretî Divanı'nda Din ve Tasavvuf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TATCI, Mustafa (1998a). “Hayretî”, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yayınları, C.17, s.61-62. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayreti>. [Erişim tarihi: 05.04.2020].

TATCI, Mustafa (1998b). *Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TEMİZKAN, Mehmet (1986). *Hayretî Divanı'nda Âşık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TİMURTAŞ F. Kadri (1976). "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri", *Türkiyat Mecmuası*, C.18, s. 331-368.

USLUER, Fatih (2019). "Divan Şairleri ve Hurûflük", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 23/1, s. 80-104.

YAVUZ, Kemal- Orhan Yavuz (2016). *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri (İnceleme-Tenkitleli Metin)*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık.

ZÜLFE, Ömer (2006). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri*, İstanbul: Edebiyât Yayınevi.

TOKAT VE YÖRESİ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR I

Ayşegül KUŞDEMİR*

Özet

Türk Dili Kurumu tarafından yayımlanmış olan *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* Türkiye Türkçesi ağızlarından kelimelerin derlenmesiyle oluşmuş bir ağız sözlüğüdür. Zengin dil malzemesi içeren bu sözlüğün elbette eksiklikleri vardır. Bu eksikliği gidermek için araştırmacılar tarafından çeşitli katkı çalışmaları yapılmaktadır. Ayrıca kitle iletişim araçlarının insan hayatına girmesiyle birlikte ağızlardaki bazı kelimeler unutulmaya yüz tutmaktadır. Bu yüzden *Derleme Sözlüğü*’nde yer almayan kelimelerin tespit edilerek sözlüğe ilave edilmesi gerekmektedir. Biz de bu amaçla Tokat ve yöresi ağzından derlenmiş, ancak *Derleme Sözlüğü*’nde yer almayan ya da sözlükte yer alıp Tokat ağzında farklı anlam taşıyan kelime ve kelime gruplarını tespit edip sözlüğe katkıda bulunmak istedik. Çalışmada öncelikle *Derleme Sözlüğü*’nde yer almayan kelimeler sözcük türlerine göre ayrılacak daha sonra da sözlükte yer alıp Tokat ve yöresinde farklı anlama gelen kelimelere yer verilecektir. Sözlükte yer almayan kelimelerin anlamı birer örnek cümle ile tanık gösterilerek pekiştirilecektir. Bunlar yapılırken de bölge ağzını daha iyi yansıtmaları için transkripsiyon işaretleri kullanılacaktır. Söz konusu ağız malzemesi yöre insanından tarafımızca tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızları, Tokat ağzı, Ağız Bilimi, Ağız Araştırmaları

FROM "TOKAT" AND ITS LOCATION TO “COMPILATION DICTIONARY” ADDITIVES I

Abstract

The “Compilation Dictionary” published by the Turkish Language Institution is an oral dictionary formed by the compilation of words from Turkish dialects of Turkey. This dictionary, which contains rich linguistic material, of course has its shortcomings. Various additive studies are conducted by researchers to address this deficiency. In addition, with the introduction of mass media into human life, the rich language material in the dialects faces oblivion. Therefore, the words that are not included in the Compilation Dictionary should be identified and added to the dictionary. For this purpose, we wanted to identify the words and groups of words that were compiled from the dialect of Tokat and its locality, but not included in the compilation dictionary, or which have different meaning in the dictionary and contribute to the dictionary. In the study, first the words that are not included in the Compilation Dictionary will be separated according to the word types and then the words that have different meaning in Tokat and its region will be included in the dictionary. The meaning of the words that are not included in the dictionary will be reinforced by showing witnesses with an example sentence. These are signs to better reflect the

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyatı Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: aysegul.kusdemir@amasya.edu.tr

various transcription of his dialect while it will be used. The dialect material in question has been determined by the local people.

Key Words: Compilation Dictionary, Turkey Turkish Dialects, Tokat Dialect, Dialectology, Dialect Researches .

Giriş

Ağız kavramı, Büyük Türkçe Sözlük'te "Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili" olarak tanımlanır (<http://www.tdk.gov.tr>; ET: 20.03.2020). Muharrem Ergin "ağız"ı, "Bir dilin bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalara verdiğimiz addır" olarak tanımlamıştır (Ergin, 2002:10). Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü adlı eserinde bu kavramı "Bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri" olarak tanımlamıştır (Korkmaz, 1992:4). Nurettin Demir de "ağız" teriminin türlü eserlerdeki tanımlarına değindikten sonra derli toplu tanımını şöyle yapmıştır: "Aynı kökten geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleri ile karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir" (Demir, 2002: 105-116).

Ağızların dil incelemelerindeki yeri çok önemlidir. Ağızlar, bünyelerinde sadece ses ve şekil farklılıkları barındırmayıp aynı zamanda zengin söz varlığını da barındıran konuşma biçimleridir. Maddi ve manevi kültür unsurlarımıza ait pek çok kelime derleme faaliyetleri sonucu ortaya çıkabilir.

Türk dünyasındaki ağız çalışmalarının Kaşgarlı Mahmud'la birlikte başladığını söyleyebiliriz. Cumhuriyet tarihimizdeki ağız çalışmaları 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla başlamıştır. Sözlük mahiyetindeki derleme çalışmalarının ilki de "Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi" adlı dört ciltlik eserdir. 1700 sayfadan oluşan bu eser yaklaşık olarak 30.000 kelimeyi ihtiva eder. Daha sonra bu çalışma genişletilerek "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü" adı altında 1963-1982 yılları arasında on iki cilt halinde yayımlanmıştır. Bugün bu sözlük genişletilmiş haliyle ve "Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü" adıyla internet ortamında yer almaktadır.

Anadolu ağızları çalışmalarında en kapsamlı ve temel kaynak Derleme Sözlüğü'dür. Ancak Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi ağızları söz varlığını tam

olarak yansıtmada yetersizdir. Ağızlarımızda gün ışığına çıkmayı bekleyen birçok söz yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ndeki bu eksikliği gidermek adına birçok makale yazılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen veriler belirli aralıklarla sözlüğe dahil edilip, sözlük güncellenmektedir. Bu makale de bu eksikliği bir nebze olsun gidermek, Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlamak amacıyla yazılmıştır.

Tokat, ülkemizin Orta Karadeniz bölgesinde yer alan; tarihi ve kültürel zenginlikleri ile dolu bir şehirdir. Tokat'ta göze çarpan bir başka husus da etnik yapıdır. Etnik yapının zenginliği yörenin dil özelliklerine de yansımıştır. Tokat ilinin ağız özellikleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Tokat'ın kendi memleketim olması ve yörenin ağız özelliklerine, söz varlığına vâkıf oluşum böyle bir çalışmayı ortaya koymamdaki başlıca sebeplerdendir.

Tokat ağızı Leyla Karahan'ın (2011:117) "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı çalışmasında Batı grubu ağızları içerisinde gösterilmektedir. Dokuz alt gruba ayrılan Batı grubu içerisinde de Tokat altıncı grupta yer almaktadır. Bu grupta Tokat ile birlikte Havza, Lâdik (Samsun), Amasya, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye (Ordu), Şebinkarahisar, Alucra (Giresun), Malatya merkez, Hekimhan, Arapgir ağızları da yer almaktadır.

Bu çalışmada derlenen sözler Tokat il merkezinden ve merkeze bağlı köylerden tespit edilmiştir. Çalışmada Tokat yöresinden derlenip Derleme Sözlüğü'nde yer almayan ve yer alsa da anlamı Tokat yöresinde farklı olan sözler yer alacaktır. "Derleme Sözlüğü'nde Yer Almayan Sözler" başlığı altında deyimler, beddualar, diğer söz grupları, adlar, sıfatlar, zarflar, fiiller, edatlar incelenmiştir. "Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Verdiğimiz Anlamda Olmayan Sözler" başlığı altında ise deyimler, adlar, sıfatlar, zarflar, fiiller yer almaktadır. "Derleme Sözlüğü'nde Yer Almayan Sözler" başlığı altındaki her maddeye cümle örnekleri ile bir tanık gösterilmiştir. Bu tanıklar numaralandırılarak örnek cümlelerin yanında parantez içinde gösterilmiştir. Örnek cümleler verilirken yöre ağzının dil özellikleri dikkate alınmış, bazı özel transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. "Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Verdiğimiz Anlamda Olmayan Sözler" başlığı altındaki söz varlığına ise cümle örnekleri ile tanık göstermedik, buradaki sözlerin önce yörede ne anlama geldiği ardından da Derleme Sözlüğü'ndeki anlamları verilmiştir.

I. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Sözler

A. 1. Deyimler

âzi sarmağ: Yenilen şeyi beğenmek.(K 3)

"Dünkü dolmayı sevmedim, âzımı hiç sarmadı."

beli bıhını göpmağ: Çok yorulacak kadar iş yapmak.(K 4)

“Mutfağ pek pis idi, belim bîhınım göpdu.”

çarpana çalmaq: Çok yoğun olmak. (K 2)

“Āşama misafır gelecek, õlene ġadar çarpana çaldım.”

day durmaq: Emekleme döneminin sonunda olan bebeklerin kısa süreli ayakta durabilmeleri. (K 1)

“Çocū, yaşında day durmaya başladı.”

değ değ delisi étmek: Herhangi bir şeyi söyleye söyleye ortaya düşürmek, çok dillendirmek. (K 1)

“Onda ne var anam, ġızı değ değ delisi éttiler.”

duman attırmaq: Tüketmek, ortada bir şey bırakmamak. (K 5)

“Dolabdaki yağın dumanını attırmış, pilava ġoyacak yağ bırakmamış.”

ġaraltısı ġaybolmaq: Ortadan kalkmak. (K 6)

“ġalanı da yeyin de ġaraltısı ġaybolsun.”

ġođmuşluđ yapmaq: İki kişi arasında laf getirip götürmek. (K4)

“Arife bağ ġođmuşluđ yapma, başına iş çıhartacan!”

ġõnü dönmeğ: Midesi bulanmak. (K 7)

“Çoğ yağlıydı, ġõnüm döndü.”

đannim pannim etmeğ: Altını üstüne getirmek, darmadağın etmek. (K 2)

“Odaya bi girdim ki, đannim pannim etmişler.”

đersi çığmaq: Sinirlenmek. (K 8)

“Đersin çığdıysa, ġitme bi dağa!”

ikrağ gelmeğ: Bıkmak, usanmak. (K 1)

“Ona bunu söylemekten ikrağ geldi artık!”

ilmini almağ: Bir kişinin huyunu öğrenmek. (K 2)

“Onun artık ilmini aldım, bundan sonra oña ġöre davranırım.”

imürçükleri ġaynamaq: Kanı kaynamak. (K 4)

“Gelini çoğ seviyom, imürçüklerim ġaynıyo.”

ite dönmek: Çirkinleşip kötüleşmek. (K 1)

“Ölan ne olmuş öyle, nası zayıflamış, ite dönmüş.”

it osurduhça yalan söylemek: Çok sık yalan söylemek. (K 9)

“Onun hangi lafi doğru ki, it osurduhça yalan söylüyo.”

muqat olmaq: Sahip çıkmak, göz kulak olmak. (K 2)

“Āşama ğadar bu çocuhlara muqat ol.”

patramba ğoparmaq: Huzursuzluk çıkarmak. (K 2)

“Dúunde patramba ğoparınca, herkes dağıldı.”

sıtkı sıyırmak: Birini eskisi kadar sevmemek, ondan hoşlanmamak. (K 3)

“Bu yaptıklarından sōna ondan sıtkımı sıyırdım.”

tavuh dider gibi ditmek: Parçalanmamış, dağıtılmamış hiçbir şey bırakmamak. (K 2)

“Kayıp bilezūmu bulmaq için evi tavuh dider gibi dittedim.”

titirim çalmaq: Çok üşüme. (K 4)

“Anam dün āşam dışarısı ne soğuĥdu, dişlerimiz titirim çaldı.”

yēniceklik yapmaq: Hafif meşrep olmak.(K 10)

“Ġıza dedim ki, yēniceklik yapma, hanım hanımcıh otur!”

yüz yıkamak: Birinin kusurlarını örtmeye çalışmak. (K 1)

“Zaten oña hiç laf dedirtmez, yüzünü yıkar.”

zopa çalmaq: Dayak atmak. (K 7)

“Yaş odunu alacan, eşşá çalar gibi zopa çalacan.”

A.2. Beddualar

eşşek ğovalasın: Birini, bir şeyi yakınında istememek anlamında kullanılan bir beddua. (K 8)

“O işe bir daha girişmem, git anam, eşşek ğovalasın.”

ğara ĥabarı gelesice: Ölmesini istemek anlamında kullanılan bir beddua. (K2)

“Ġara ĥabarı gelesice, yēdi bitirdi ğızı.”

mayası ğuruyasıca: Soyun sopun kesilsin anlamında kullanılan beddua. (K9)

“Kópek hiç rahat duruyo mu, mayası ğuruyasıca hovardalıĥ peşinde.”

südüklüne daş durasıca: İşeyemeyesin anlamında kullanılan beddua. (K1)

“O ne fenadur biliyon mu? Südüklüne daş durasıca bilerek yapıyo anam.”

tahtaya gelesice: Ölmesini istemek anlamında kullanılan bir beddua. (K3)

“Tahtaya gelesice, herkesi yıldurdu. ”

A. 3. Diğer Söz Grupları

çödeli baba: Tahtarevalli. (K 7)

“Begüm ’ü çödeli babaya bindirdim, pek mutlu oldu.”

döke saça: Çok fazla. (K 1)

“Yetmez mi yavrum, döke saça yeter.”

ġıcırdamaz ġanı: 1.Tembel, işi ağır yapan kimse, 2. Hiçbir şeye aldırmayan kimse. (K10)

“Oña bir iş yapıramazsın, ġıcırdamaz ġanıdır.”

lillim aĥıllı: Akı bir karış havada. (K 5)

“Oña güven olmaz, lillim aĥıllının biridir.”

papaz ĥarmanı: Daĥınık. (K 1)

“ Papaz ĥarmanı saçı bir türlü daranmıyor.”

B. Kelimeler

1. Adlar:

arsız eniş: Acem lalesi. (K 8)

“Arsız enişler bu sene erken açdı.”

beleş: Bedava, ücretsiz. (K 7)

“Otobüsler altmış beş yaş üstüne beleş oldündan çok ġalabalıĥ.”

ciddirim: Çok çalışan, hızlı hareket eden kimse. (K 6)

“Ciddirimi görüyoñ mu,bir soluĥda getirdi.”

custa/custacı: Başkalarında eksiklik, kusur arayan. (K 5)

“Birağ şu custacıyı héri, işi gücü gusur aramağ.”

çar çaput: Paçavra. (K 2)

“Çekmecedén çar çaput ver de masayı sileyim.”

çatpat: Patlamış mısır. (K 7)

“Çocuğlara çatpat yap da yésinler.”

çilikli çavuş: Erkek gibi davranan, erkeklerin yapmaya cesaret edebileceği işleri yapan kadın. (K 4)

“Seher bu çilikli çavuş, ahlına gödünü yapar.”

dodalık: Çalıkuşu. (K 9)

“Dodalığ burda çoğ olur, nasıl da öter.”

elti eltiye küstü: Bir başörtüsü oyası örneğine verilen isim. (K 1)

“Bu yazmaya elti eltiye küstü yapsağ, rengi uyar mı?”

fodul: Kabarmamış ekmek. (K 6)

“Fodulu ver de tavuğlara vereyim.”

gafinge: Yenge. (K 6)

“Āşam emmimle gafingem bize gelecekler.”

ğangıl: Arkada kalan.

ğayduma: Kışın kabukları soyulduktan sonra karda kaydırılarak çekilen ağaç kütük. (K 8)

“Çocuğlar ğayduma ile bayır aşşā ğaydılar.”

geçez: Kavga, dövüş, arbede. (K 10)

“Anam_ onnarın geçezleri bitmez.”

ğındağ: Bilye. (K 7)

“Çocūken mağallede çoğ ğındağ oynardığ.”

ğıyılığ: Bayramlarda ya da özel günlerde giyilen, günlük giyilmeyen kıyafet. (K 1)

“Eskiden çoĥ üstümüz başımız olmazıdı, bi dene ğıyılıĥ olurdu.”

ğoba: Çocukların oyunda atış yaptıkları iri bilye. (K7)

“Çocükene çoĥ ğobamız olurdu.”

ğoĥmuřluĥ: Dedikoduculuk. (K2)

“şindi ğoĥmuřluĥ çıĥarma, işine baĥ.”

ğöddaş: Yakın arkadaş. (K8)

“Ĝöddařı ile sabaĥa ğadar geziyollar.”

ĥeĝ: Büyük sepet. (K1)

“Esgiden kilerde çoĥça ĥeĝlerümüz olurıdı, bazara onnan giderdük.”

ĥörçük: Her lafa atılan kişi. (K10)

“Anam bu ĥörçük ĥeç dillik vermiyo.”

ĥülefe: Bedava. (K9)

“Ķöy yerinde parayınan olmazıdı, ĥülefe alullar.”

partu: Saplı fırın temizleme bezi. (K6)

“Akmee büşüren ğadınnar partuyu eece yıĥallar. ”

Türkan şoray kirpiĝi: Bir başörtüsü oyası örneĝine verilen isim. (K1)

“Yazmaya Türkan şoray kirpiĝi işleyecem.”

telpoş: Kulaklı bakır kap. (K5)

“Telpoşu sofraya getürmeden evvel ocān altını ğapat.”

uruplā: İki tenekelik ölçü birimi. (K7)

“Ĝıř gelmeden iki uruplā bulĝur alın diyölar.”

yöurtmaç: Fırınlarda pişen yaĝlı, ince, cevizli, haşhaşlı ya da sade yapılan mayalı ekmek.(K8)

“Dúüne gelen misafiller için yöurtmaç yapıyolarmış.”

zırana: Haylaz, yaramaz çocuk. (K10)

“Burda yatır var, zırana cocuĥları, yörümiyen cocuĥları neyi ğötürüyolar.”

zırrarı: Azgın kimse. (K8)

“Ne ğadar zırrarı var_ise hep ğovmuş, hiç kimse bilmeye nöldünü.”

2. Sıfatlar:

cindisiyah: Çok siyah, kapkara.(K9)

“Mezerin orda cindisiyah hıyalet bōyna önüne çıkardı, görenner ğaçardı.”

coloz: Karmakarışık. (K5)

“Bu iş çoğ coloz, ecük dīnendükden sōna yapallar.”

çıtlı: Kilitli.(K3)

“Bağçe ğapısı çıtlı oldūndan ğonşuya gedememiş.”

depesüz: Akılsız. (K3)

“Allān depesüzü nēdecen, heç uralı olma!”

döşürüksüz: Tertipsiz.(K1)

“Döşürüksüz, hamulları ğat ğat üsde ğoyamadı.”

fiştirik: Yerinde duramayan, hoppa. (K2)

“Dúunde fiştirik gelin yerinde heç duramadı.”

gercük: Saf, şaşkın. (K10)

“Ağlımızın erdünü annadıyōğ, bu gercük bizi dinnemiyo.”

ğoğuh: Dedikoducu . (K10)

“Bōyüklerimiz ğoğuh kimseyinen ğonşuluğ ètmen dellerdi. ”

ğonuşuğlu: Konuşkan. (K4)

“Esgiden ğadınnar bir eve toplanullardı, ğonuşuğlu ğadınnar mani söylellerdi onnara.”

ğúdümsüz: Geçimsiz. (K7)

“Allāh vermesin ğúdümsüz kişiyen geçim olmaz.”

lillim: Dağınık. (K4)

“Misafir geliyi demişler, ortalığ lillim, ecük düzeldin.”

mēlsüz: Beceriksiz.(K10)

“Ekinnerimizi biçer getürürdü^ğ, mēlsüz ğadınnar başlallardı sóylenmeye.”

pimpirik: Şüpheci, alingan.(K2)

“Ġız anam ne pimpiriksin, hēç bi şeye inanmıyon.”

sepelek: Tezcanlı. (K4)

“Zabaħa ğadar duramaz o, sepelek adam durur mu hēç.”

simece: Uyuşuk. (K10)

“Biz pancar söküyök, ūraşyok, bŭday ekiyök, emmimin simece ğızı tallaya ekmá getiremiyo.”

sinikli: Sinsi. (K2)

“O ne sinikli yere baħan yŭrâ^ğ yaħandır.”

şabdur: Aceleci. (K7)

“Bu şabdur ōlan gene işi elüne yüzüne bulaşdıraca^ğ.”

şiberú^ğ: Şımarık. (K5)

“Ememin şiberú^ğ gelini yo^ğ gelemiyom diye ğaber étmiş.”

yumudu^ğ: Şişman, tombul. (K2)

“Yumudu^ğ elleriyen bi güzel yuma^ğ yapar, aralarına ceviz ğor, hamulları açar.”

zırıl^{da}ħ: Çok ağlayan (bebek/çocuk). (K1)

“Dŏdŭndan beri böyle anam, böyle zırıl^{da}ħ bi çocuh görŭlmemişdir.”

3. Zarflar

dınnada^ğ: Ansızın. (K7)

“Adamın ğalbi var_ı^ğ mış āşamınan dınnada^ğ gitmiş.”

dırdı^ħız: Sıkış tıkış. (K6)

“Ġızın çeyizini dırdı^ħız ğoymuşlar adam boyunca çuvala.”

dikin aşı^ğā: Yukarıdan aşı^ğıya. (K5)

“Araba dikin aşı^ğā gitti.”

ħarraç: İlla. (K1)

“Ne inat çocuħ, ħarraç ben yapacam diyo.”

izibasa: Hemen. (K2)

“Oradan ārı izibasa geldiler.”

şipir şipir: Hızlı hızlı. (K8)

“Hadi yavrum şipir şipir iş gör.”

4. Fiiller:

alışlamak: Ateş yakmak. (K1)

“Semaveri yahdıħdan sōna, çıraları alışla.”

kellelenmek: Soğan ve sarımsağın baş tutması. (K2)

“Soğannar sıcaħda hep kellelenmiş, iyisi mi bāçeye gómek.”

dızdızlanmak: Huysuzlanmak. (K5)

“Bunun ğannı acıħmış ola, dızdızlanıp duruyo.”

dombalaħ dikmek: Takla atmak. (K8)

“Yavrum badalı görmedi, dombalaħ dikdi.”

hinno atmak: Coşmak, tepinmek. (K9)

“Ġız istemeye gidecēmizi duyunca, sevincinden hinno atdı.”

imdetmek: Anıştırmak. (K6)

“Öyle açıħdan deme, usulca imdet.”

işkillenmek: Şüphelenmek. (K5)

“Gendisi demedi ama, hep ondan işkillendim.”

kısdarlanmak / gısdallanmak: Sıkışmak. (K7)

“Çocuħ bilemedi, elini ğapıya kısdarladı.”

loc olmak: Islanmak. (K2)

“Anam yāmur bi indirdi, ğapıdakiler hep loc oldu.”

lülüşletmek: Büzmek. (K1)

“Yorganı dikerken āzını lülüştür de gölay dikesin.”

meletmek: Yalvartmak. (K8)

“Yavrum şunu meletme, ver ne istiyosa da sussun.”

siflenmek/ süflenmek: Zaman geçirmek, oyalanmak. (K10)

“Azcılı şurda siflensin, sōna yine işimize baharık.”

şıltaħlanmaħ: Yaranmak istemek. (K3)

“Görüyon mu bi nası da şıltaħlanıyo, işini bilir o.”

tirşetmek: Kumaşın yapısını, şeklini bozmak. (K4)

“İnne taħılınca başındaki yazma tirşedi.”

zerzelemek: Kapıyı kilitlemek. (K9)

“Ġapıyı zerzeleyip çıħ diye tembih etmiş.”

4. Edatlar:

tiydaħa: İşte, orada. (K8)

“Tiydaħa, evleri şu köşedeki olan.”

II. Derleme Sözlüğü’nde Bulunup Verdiğimiz Anlamda Olmayan Sözcükler

A. Deyimler

başını yēsın: Ölmek anlamında beddua amaçlı kullanılır.

(Krş DS 2, 560, Pahalanmak, fiyatı çok yükselmek.)

mırıġı düşmek: Keyifsiz olmak, morali bozulmak.

(Krş DS 9, 3186, Gururunu, saygınlıġını, gücünü kaybetmek.)

yüree ġalkmaħ: Çok korkmak.

(Krş DS 11, 4332, 1. Coşkuya kapılmak, heyecanlanmak. 2. İġrenmek, tiksilmek.)

B. Kelimeler

1. Adlar

aarluħ: Çehiz

(Krş. DS 1, 92, 1. Bütün ev eşyası, 2. Yaylaya çıkarılan bütün eşya.)

angıldağ: Manda, camız

(Krş. DS. 1, 262, Ahmak, sersem akılsız, dangalak, angut.)

cırgıt: Çelimsiz, zayıf, ufak tefek kişi.

(Krş. DS 3,928 , 1. Kara çekirge 2.Cırcır böceği.

comba: İri bilye.

(Krş. DS 3, 996, 1. İki ile dört yaş arasında erkek manda, 2. Yaşça büyük, vücutça küçük, biçimsiz manda, 3. Yiğit, güçlü kuvveti erkek çocuk)

çur: Oyun oynarken yapılan hamlede “bu sayılmaz” anlamında kullanılan sözcük.

(Krş. DS 3, 1305, 1. Kumarda kaybedene verilen son hak ve bir miktar para, 2. Bir çeşit oyun, 3.Sarışın, açık renkli, 4. Kapıp kaçma.)

duzsuzluk: Tatsız şakalar yapma.

(Krş. DS 4, 1615, Yavanlık, bencillik)

gugu: Çerez.

(Krş. DS 6, 2189, 1. Tavuk çağırma ünlemi, 2. Konuşma sırası, 3. Aptal.)

guguk: Fasülye tanesi.

(Krş. DS 6, 2189, 1. Kuğu kuşu, 2. Bir cins kır güvercini, 3. Kumru, 4. Çavuş güvercini, 5. Baykuş

gurğ: Aralık.

(Krş. DS 6, 2199, Kuluçka)

hetil: Katmer.

(Krş. DS 7, 2350, Örülürken duvar arasına konulan ağaç.)

kertük: Anüs, makat.

(Krş. DS 8, 2759, Kertik)

serpene: Kamelya, çiçeklik.

(Krş. DS 10, 3590, 1. Meyve ağaçlarına, üzüm çubuklarına dik durması ve sarılması için vurulan destek, dayak, 2. Dam saçağı, 3. Sert yelle savrulan yağmur, fırtına).

susa: Şose.

(Krş. DS 10, 3699, 1. Ağaçtan oyulmuş su kabı, ağaç maşrapa, 2. Sulu yiyecekleri yemek için yufka ekmekten koparılarak kaşık biçimi verilen lokma, 3. Değirmencilerin öğüttükleri tahıldan emekleri karşılığında pay almak için kullandıkları ölçek, 4. Kıldan yapılmış süt süzgeci, 5.a. Durgun, küskün, b. Sersem serseri).

terki: Kova .

(Krş. DS 10, 3891, 1. Atın arkası, 2. At vb. hayvanlara yüklenen eşya, yük).

yanqu: Acıma, yanma.

(Krş. DS 11, 4164, 1. Hastalık ateşi, 2. Yankı).

2. Sıfatlar

gacurga: Çok zayıf, cılız.

(Krş. DS 6, 1887, Eski, yıkılacak durumda olan şey).

hecin: Heybetli.

(Krş. nette Bir deve cinsi ancak pdf de yok).

köslü: Kilitli.

(Krş. DS 8, 2974, 1. Köstebek; DS 8, 2970 kös: 1.Sokak kapısının arkasına vurulan ağaç dayak, 2. Kapı mandalı, kapı sürgüsü, 3. Kalın tahta, kalas).

3. Zarflar

hebire: Az evvel, demin.

(Krş. DS 7, 2324, Ara vermeden, sürekli).

yekdiri yekdiri: Acele acele.

(Krş. DS 11, 4228, Topallaya topallaya).

4. Fiiller

cavratmaq: Bekletmek, eritmek.

(Krş. DS 3, sayfa no, 1. üzme, yalvartmak 2. gayrete getirmek).

dıngırdatmaq: Radyo, müzik aleti vs. çalmak.

(Krş 4, 1465, I. 1. Atlatmak, aldatmak. 2. Alay etmek, eğlenmek. II. Tıkırdatmak.

hımırdamak: Burnundan konuşmak.

(Krş. DS 7, s.n, alçak sesle konuşmak).

kesim kesmek: Düğünde kız ve oğlan tarafının alacağı eşyaları belirleyen anlaşma yapmak.

(Krş. DS 8, 2765, Düğün tarihini belirlemek, söz vermek).

zeklenmek: Taklit etmek.

(Krş. DS 11, 4357, Alay etmek).

Sonuç

Teknolojik gelişmelerin hayatımızın her alanına girmesiyle birlikte ağızlardaki söz varlıklarının korunması güçleşmektedir. Ağızlar, hızla gelişen toplumda zamana karşı direnç göstermede zorlanmaktadır. Bunun için Türkiye Türkçesi ağızlarındaki keşfedilmemiş söz varlığının yeni araştırmalarla tespit edilip kayıt altına alınması gerekmektedir.

Topluma ait kültür değerlerinin ifadesi dil ile mümkündür. Özellikle ağızlardaki söz varlığı yöre insanının yaşantısını yansıtır. Dolayısıyla ağız araştırmaları yörenin kültür tarihini yansıtmaları bakımından da önem taşır.

Bu çalışmamızda sahada derleme, not alma yoluyla 134 söz varlığı unsuru Derleme Sözlüğü'ne katkıda bulunmak amacıyla sunulmuştur. Bunların büyük bir kısmını Derleme Sözlüğü'nde bulunmayanlar oluşturmaktadır. Çalışmada Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan söz varlığı sayısı 106'dır. Bunlardan 24'ü deyim, 5'i beddua, 5'i diğer söz grupları, 30'u ad, 20'si sıfat, 6'sı zarf, 5'i fiil, 1'i de edattan oluşmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde bulunduğu halde Tokat'ta farklı anlamda kullanılan söz varlığı sayısı ise 28'dir. Bunlardan 3'ü deyim, 15'i ad, 3'ü sıfat, 2'si zarf, 5'i fiilden oluşmaktadır. Tokat ağzına ait söz varlığı derleme çalışmaları tarafımızdan devam etmektedir. Bu tür çalışmalar ile ağızlarımızın söz varlığını oluşturan Derleme Sözlüğü'nün daha da zenginleşeceğini düşünmekteyiz.

Araştırmada Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

◡: Ulama işareti

:İkiz ünlü işaretiú

ā: Normalden uzun a sesi

á: Yarı kalın, düz, geniş (a~e arası) ünlü

ē: Normalden uzun e sesi

è: Yarı geniş, düz, ince (e~i arası) ünlü
ī: Normalden uzun ı sesi
ō: Normalden uzun o sesi
ó: Yarı kalın, yuvarlak, geniş (o~ö arası) ünlü
ō: Normalden uzun ö sesi
ú: Yarı kalın, yuvarlak, dar (u~ü arası) ünlü
ū: Normalden uzun ü sesi
ğ: Tonlu, orta damak g ünsüzü
ħ: Nefesli h ünsüzü
ħ: Tonsuz, orta damak, sızmalı h ünsüzü
ķ: Tonsuz, orta damak, patlamalı k ünsüzü
ķ: Orta damak k ünsüzü
ñ: Damaklı geniz ünsüzü

Kısaltmalar

DS: Derleme Sözlüğü

ET: Erişim tarihi

K: Kaynak kişi

Krş.: Karşılığı

Kaynakça

CAFEROĞLU, Ahmet (1994). Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DEMİR, Necati (2006). Tokat İli Ve Yöresi Ağızları. Ankara: Gazi Kitabevi.

DEMİR, Nurettin (2002). Ağız Terimi Üzerine. Türkbilig, S.4, s.105-116.

ERGİN, Muharrem (2002). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

KARAHAN, Leyla (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye’de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü (1993) 12 Cilt, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DS)

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü (<http://tdkterim.gov.tr//ttas/>)

Kaynak Kişiler

- TİRYAKİ, Nazmiye. Çamlıbel Beldesi, Ev hanımı, Okuryazar, 69 yaş. (K1)
- TETİK, Arzu. Tokat Merkez, Ev hanımı, Ortaokul mezunu, 48 yaş. (K2)
- TETİK, Ahmet. Tokat Merkez, Üniversite mezunu, 55 yaş. (K3)
- YAZARER, Ayşe. Zile İlçesi, Ev hanımı, İlkokul mezunu, 70 yaş. (K4)
- ALKAN, Fadime. Çamlıbel Beldesi, Ev hanımı, İlkokul mezunu, 62 yaş. (K5)
- TİRYAKİ, Fadime. Büyükyıldız Köyü, Ev hanımı, İlkokul mezunu, 61 yaş. (K6)
- TİRYAKİ, Mehmet. Çamlıbel Köyü, İlkokul mezunu, 77 yaş. (K7)
- LEBLEBİCİ, Erhan. Tokat Merkez, Lise mezunu, 74 yaş. (K8)
- YAZARER, Abdullah. Tokat Merkez, Lise mezunu, 75 yaş, (K9)
- TİRYAKİ, Güler. Büyükyıldız Köyü, Ev hanımı, Okuryazar, 63 yaş. (K10)

ANLAMIN BİR PARÇASI OLARAK TÜRK ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİNDEKİ KİŞİ ADLARI

Hatice KUTLAR*

Özet

Atasözleri ve deyimler, dilin söz varlığı içinde yer alan, toplumun geçmişine ve kültürüne ilişkin taşıdığı bilgi değerini, gelecek kuşaklara taşıyıp bildiren kalıp sözlerdir. Bu kalıp sözlerin anlamları, kendini oluşturan öğelerin anlamlarıyla doğrudan bağıntılı değildir. Ancak bunların içinde geçen kişi adları, bir bütün olarak oluşturulan anlamın bir parçası olmakla hem üretilen yeni bilgiyi pekiştirirler hem de kültürel devamlılığı sağlarlar.

Zengin bir söz varlığına sahip olmaları sebebiyle Türk atasözleri ve deyimlerini konu edinen pek çok araştırma bulunmaktadır. Çalışmaların başlangıç noktasını bu eşsiz söz varlığı hazinesinin belirlenmesi ve bir araya getirilmesi oluşturmuş; Türk atasözlerinin ilk derleme çalışmalarının temelleri XV. yüzyılda atılmıştır. Sistemli bir biçimde yapılan ilk derleme çalışmaları Tanzimat döneminde başlamıştır. Günümüzde ise genel bir külliyatı oluşturulan Türk atasözleri ve deyimlerinin nitelikleri, anlamları, işlevleri gibi konulara yönelik araştırmalar yapılmaktadır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Türk atasözü ve deyimlerindeki kişi adları, özel adlar ana başlığı altında ele alınmıştır. Atasözleri ve deyimlerdeki özel adlar, öncelikle kendi içinde; *yer adları*; *kişi adları*; *etnik kimlik ve mensubiyet bildiren adlar* olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın yer adlarıyla ilgili olan bölümü, daha önce ayrı bir yazının konusunu oluşturmuştur. Bu yazıda ise kişi adları üzerinde durulmaktadır. Atasözleri ve deyimlerin derlendiği eserler taranarak Türk atasözü ve deyimlerinde bulunan tüm kişi adlarının tespitine çalışılmış, bunlar üzerinde yeni bir tasnif denemesi yapılmıştır.

Çalışmamızda Türk atasözü ve deyimlerinde 314 kişi adı tespit edilmiştir. Bunlardan 16'sı yaşamış, dinî bir vasfı olanlar veya din kültürüyle ilişkili olanlar; 67'si yaşamış, tarihî veya menkıbevi şahsiyetler; 231'i de yaşayıp yaşamadığı tespit edilemeyen, herhangi bir kişi adıdır.

Bu çalışmada, Türk atasözleri ve deyimlerinde bulunan kişi adlarının tespitine; ortak bir geçmişini olan veya toplumun zihninde yer etmiş kişilerin dilde karşıladığı göstergelerin belirlenmesine; dil-toplum-kişi adı üçgeninde oluşan kültürel varlık gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Atasözü, deyim, anlam, kişi adı, kişi adları*

PERSON NAMES AS PART OF MEANING IN TURKISH PROVERBS AND IDIOMS

Abstract

Proverbs and idioms, which are present in the vocabulary, are cliches that convey the informative value of history and culture of the society to future generations. The meanings of these cliches are not directly related with the meanings of the elements that constitute them. However, person names that are mentioned in these proverbs and idioms, by being a component of this holistic meaning, not only reinforce the newly produced information but also ensure cultural continuity.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü.
e-posta: Tice.Kutlar@gmail.com

There are many researches about Turkish proverbs and idioms since they have a rich vocabulary. The starting point of the studies was the determination and gathering of this unique vocabulary treasure. The first compilation studies of Turkish proverbs began in the 15th century. The first systematic studies of compilation started in the Tanzimat period. Today, researches are conducted on subject such as the quality, meanings and functions of Turkish proverbs and idioms, which have a general collections.

The person names in Turkish proverbs and idioms that are the subject of our study are dealt with under the title of proper names. They have later been internally categorized as location names, person names, ethnic identity and names indicating an affiliation. Location names in proverbs and idioms were previously published as a separate article. In this study, it was tried to determine all the person names in Turkish proverbs and idioms that were compiled and a new classification experiment was made on these.

In our studied set of proverbs and idioms, 314 person names were identified. Among the ones who have lived, 16 of them had a religious qualification or were somehow associated with the religious culture; and 67 of them were historic or legendary figures. The rest of the 231 names that belonged to people are random and it is not determined whether they lived at all or not.

With this study, it was attempted to indicate which person names were used in proverbs and idioms, to identify the indicators to which people who lived in the past and /or who were ingrained in the memory of the societies correspond in the language, and to demonstrate cultural properties that emerge in the language-society-person triangle.

Keywords: *Proverb, idiom, meaning, person name, personal names*

Giriş

Atasözleri ve deyimler söz varlığının iki önemli ögesidir. Her iki öge de sözdizimsel sözlük öğeleri olarak kendini oluşturan kelimelerin anlamından bağımsız bir şekilde, bir bütün hâlinde, bir sözlük birimidir ve özel bir anlam içerirler. Bunlar içerisindeki özel adlar da bu bütünün anlam karşılığına katkıda bulunurlar.

Diğer kalıp sözler gibi atasözleri ve deyimler de kendini oluşturan sözlerin birer birer anlamlarından bağımsız bir bütün olarak yeni bir hüküm bildirirler. Dolayısıyla atasözünü ve deyimini oluşturan sözler, ağız özelliklerinden etkilenerek bazı sözlerin değişmesi dışında, değiştirilemez. Bu bakımdan uzun zaman dilde yaşatılan atasözü ve deyimlerdeki kişi adları, toplumun hafızasında yer etmiş olayları, duyguları, bunlara bağlı geleneği, sözlük birim olarak karşıladığı kavram konusunda toplumsal uzlaşmayı ortaya koymada belirleyici unsurlar olarak dikkat çeker.

Dilimizin ve millî kültürümüzün önemli birer unsuru olan atasözleri ve deyimler, millî hafızanın kayıtlı belgeleridir. Bu söz varlığı unsurları, yüzyıllardan beri toplumun yaşadığı zengin deneyimleri, çeşitli olaylar sonucunda aldığı veya almasını gerekli gördüğü tavrı; yaşamın kendini, gerçeklerini ve yaşama dair öngörülerini, özetleyip bir cümle veya bir yapı içinde, kısa ve öz olarak, çarpıcı bir üslupla yansıtırlar.

Türk atasözlerinin ilk derleme çalışmaları XV. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte, sistemli bir biçimde ilk derlemeler Tanzimat döneminde başlar. İlk atasözleri kitabı

niteliği taşıyan çalışma, 1863 yılında Şinasi tarafından yazılan *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye* adlı eserdir. Şinasi'nin bu çalışmasında 1500 kadar Türkçe atasözü ve deyim bulunmaktadır; eserine dahil ettiği Arapça, Farsça ve Fransızca atasözü ve deyimlerle birlikte bu sayı 2500' ü bulur. Süreyya Beyzadeoğlu, Şinasi'nin bu eseri üzerine bir çalışma yayınlamıştır¹.

O zamandan bu zamana atasözleri hakkında pek çok yayın yapılmıştır. Bu yayınlarda genel olarak atasözlerinin çeşitli özellikleri dikkate alınarak tarifi ve tanımı yapılmaya çalışılmıştır: Tülbentçi (1977:5) "*Deney ve tecrübeyle kesinleşmiş bir gerçeği dile getiren, söyleyeni belli olmayan kısa ve özlü sözler.*"; Aksoy (1965:13) "*Sosyoloji, felsefe, tarih ve ahlaki yönden incelenmesinin yanı sıra psikolojik yönden inceleme ve araştırma konusu edilmeye değer millî varlıklar.*" olarak tanımlar. Aksan (2007: 38) ise atasözlerini, içerikten ziyade biçim yönünden değerlendirerek "*Çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olamaya yönelik sözlerdir.*" tanımını yapar. Oğuz (2005: 149), "*Atasözleri kalıplaşmış, klişe haline gelmiş sözlerdir. Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli kelimelerle söylenmiş olup donmuş bir biçimdir. İçindeki kelimeler değiştirilemeyeceği gibi, cümle kuruluşu da bozulamaz.*" şeklinde bir değerlendirme yapar.

Atasözleri ve deyimlerimizdeki kişi adlarını inceleme konusu olarak ele alan çalışmalara bakacak olursak; ilk çalışma Kerim Yund'a aittir². Yund, çalışmasında atasözleri ve deyimlerdeki kişi adlarını alfabetik olarak sıralamış, ancak sıraladığı sözleri tasnif etmemiştir. Seyfullah Türkmen'in çalışması da konuyla ilgili yapılmış ikinci çalışmadır³. Türkmen (2009: 103), çalışmasında atasözü ve deyimlerde tespit ettiği kişi adlarını değerlendirerek, bunların kullanış sebepleri üzerinde durmuş; kişi adlarını da "Türk kültüründe önemli iz bırakmış tarihî kişi adları"; "kafiye ve söz sanatı yapabilmek için kullanılan adlar", "diğer kişi adları" ve "şahıs ismi olmadığı hâlde öyle algılanan adlar" şeklinde 4 grupta incelemiştir. Çalışmasının sonuç kısmında Türkmen (2009: 117), "*yapılacak daha geniş çaplı bir taramayla bu konudaki örneklerin daha da artacağını*" söyleyerek, bu tür çalışmaların Türk ad bilimi ve Türkçenin söz varlığı araştırmalarına katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Ögelerin anlamından arınmış, yapı bakımından öbek veya cümle hâlinde bir birlik oluşturarak anlam bakımından yeni bir bütün olan deyimlerin, atasözleri gibi kesin bir yargı bildirmemeleri sebebiyle, herkes tarafından kabul edilen eksiksiz bir tanımını yapmak güçtür. Kısa ve özlü anlatım şekilleri olan ve anlatım derinliğine ihtiyaç duyulduğunda kullanılan deyimler; Poyraz'a göre (2012:192) "*anlatıma bir derinlik, canlılık ve söyleyiş güzelliği*" katarlar. Deyimler, eski kaynaklarda 'ıstılah' ve 'tâbir' terimleriyle karşılanmışlardır. Deyimlerin yapısı, oluşumu ve özellikleri dikkate alınarak yapılan tanım ve tariflerin bazıları şöyledir:

¹ Beyzadeoğlu, S. (2003): *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*, İstanbul: MEB Yayınları.

² Yund, K. (1967): Atasözlerimizde Kişi Adları, *Türk Yurdu*, 6/334: 18-24.

³ Türkmen, S. (2009): Atasözü ve Deyimlerde Yaşayan Kişi Adları, *Dil Araştırmaları*, 4: 101-119.

Elçin (1986: 642) deyimleri, “Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler.” ve “İki veya daha çok kelimededen kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır.” şeklinde açıklar. Aksan’a göre (2007:35) deyim, “Belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözlerdir.” . Karaağaç (2013: 271) “Bireysel ve nedenli olan bir söz dizimi biriminin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözlük birimi gibi algılanan söz öbeğine deyim denir.” şeklinde tanımlar. Meydana gelişleri bakımından deyimleri Ali Öztürk, “a) Fıkralardan kaynaklanan deyimler b) Toplum hayatında sıkça yaşanan olayları ifade eden kavramlar c) Gelenekleşmiş tutumları özetleyen, tanımlayan kavramlar.” şeklinde üçe ayırmaktadır. (Öztürk, 1986: 321) Erenoğlu ise deyimleri anlam ve yapıları bakımından başlıca iki grup olarak değerlendirmiş ve bu grupları da kendi içinde ayrıca tasnif etmiştir. (Erenoğlu, 2007: 1152).

Bir dilin söz varlığını içine alan sözlüklerde özel adlar yer almaz; onlar ansiklopedilerin malzemesidir. Özel adlar, dilin söz varlığındaki adların anlam boşalmasına (*asemantication*) uğratarak kullanılmasıdır. Anlam boşalması, toplumca tanınan sözlük veya söz dizimi birimlerinden birini, toplumun tanımadığı tek bir varlığa verme işidir. Dolayısıyla özel adlar, herhangi bir dil ögesinin anlam kısmıyla değil, sadece ses kısmıyla kullanılışdır. Anlamlarından arındırılarak dil kullanıcılarının bir bölümü tarafından çeşitli kişi veya varlığa ad olarak verilen adlar, böylelikle anlamsızlaştırılarak ve anlam boşalmasına uğratarak özelleştirilmiş olur (Karaağaç, 2013: 628-630).

Anlam boşalmasına uğratılan özel adlar, genel adlar gibi anlamlarına göre değil, doğanın hangi varlık türüne ait oluşuyla sınıflandırılmaktadır. Ad biliminin özel adlarla ilgilenen kısmının inceleme ve araştırma dalları da buna göre; kişi adı (*antroponim*), takma adlar, unvan ve mahlaslar (*nick names*), halk adı (*etnonim*), gök cismi adı (*cosmonim*), kurum adı (*ktematonim*), yer adı (*toponim*), akarsu adları (*hidronim*), dağ adları (*oronim*)... şeklinde adlandırılırlar. Uysal (2017:690), her toplumun kendine özgü ad verme geleneği içerisinde yer alan kişi adlarının özel bir yere sahip olduğunu ifade ederek, "*kişi adlarının yalnızca kişi adları biliminin değil; dil bilimi, halk bilimi; toplum/insan bilimi, kültür tarihi gibi disiplinlerin de ilgilendiği konular arasında*" olduğunu ifade eder.

Bir dilden başka bir dile aktarılırken doğal olan ses değişmesinin dışında bir değişikliğe uğramayan özel adların anlamları, sözlüksel olmaktan ziyade, kültürel anlamda onu yapan ve kullanan toplumun zihninde nasıl yer ettiğiyile ilgilidir. Bu adların yapımında başlangıçta kişisel tercihler söz konusuysen daha sonra toplumsal ortak kabul sonucu söze yüklenen anlam ve değeri, ancak sözlük birim olarak karşılık bulmaktadır. Sözlük birim olarak karşıladığı anlamın dışında, atasözü veya deyimler içerisinde kullanılan kişi adları bu anlamda yeni bir görev üstlenerek yeni bir anlamın karşılığı veya oluşturulan anlamın bir parçası olurlar.

Atasözleri ve deyimler, özel çalışmaların dışında genel olarak konularına göre sınıflandırılırlar. Ancak, bunları oluşturan ögeler veya birimler bakımından incelenmesi de kültürel devamlılığı sağlayan unsurların belirlenmesi, geçmişle bugün ve gelecek arasında köprü görevi gören bu örgünün gösterilmesi açısından önemlidir.

Yöntem

Söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan atasözü ve deyimlerdeki tüm özel adlar, bu konuyla ilgili sözlük ve bilimsel yayınlardan, atasözü ve deyimlerle ilgili yapılan eserlerde yer alan örneklerden taranarak tespit edildi. Tespit edilen örnekler öncelikle kendi içinde; *yer adları*; *kişi adları*; *etnik kimlik ve mensubiyet bildiren adlar* olarak üç genel başlık altında tasnif edildi. Bu tasnifin yer adlarıyla ilgili olan bölümü, ayrı bir yazının konusunu oluşturarak yayımlandı ⁴. Bu çalışmamızın konusunu kişi adları oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, atasözleri ve deyimler hakkında kısa bilgiler verildikten sonra çeşitli kaynak ve eserlerde, özellikle de sadece atasözü ve deyimler üzerine hazırlanmış sözlüklerde bulunan malzeme taranarak kişi adlarının geçtiği örnekler tespit edildi. Farklı farklı kaynak ve eserlerde bulunan, ancak aynı kişiyle ilgili olan adlar birleştirilerek alfabetik olarak düzenlendi. Kişi adlarının atasözü ve deyimlerin içinde kazandıkları anlamlar dikkate alındığında ortaya çıkan kimlik bilgileri sebebiyle de yine ayrı bir gruplandırma yapıldı. Yaşadığı bilinen kişilerin adları da kendi içinde I. Dinî bir vasfı olanlar ve din kültürüyle ilişkili olanlar; II. Tarihî şahsiyetler olarak değerlendirildi.

Atasözleri ve deyimlerimizde madde başlarına göre 314 kişi adı geçtiği tespit edilmiştir. Bunlardan 16'sı yaşamış, dinî bir vasfı olanlar veya din kültürüyle ilişkili olanlar; 67'si yaşamış, tarihî veya menkıbevi şahsiyetler; 231'i de yaşayıp yaşamadığı kesin olmayan herhangi bir kişi adı şeklinde değerlendirildi.

Bu çalışmada, Türk atasözü ve deyimlerinde yer alan kişi adlarının tespitine; ortak bir geçmişi olan veya toplumun zihninde yer etmiş kişilerin dilde karşıladığı göstergelerin belirlenmesine ve dil-toplum-kişi adı üçgeninde oluşan kültürel varlık gösterilmeye çalışılmıştır.

I. Yaşadığı Bilinen Kişi Adları

I.1. Dinî Bir Vasfı Olanlar veya Din Kültürüyle İlişkili Olanlar

Bu bölümdeki adlar, peygamberler ve peygamber ailesinden olanlardır:

Peygamberler: *Âdem*; *Danyal*; *Eyüp/Eyyup*; *Halil İbrahim*; *Hıdır-İlyas/Hızır-İlyas*; *İsa*; *Muhammed*; *Musa*; *Nuh*; *Süleyman*; *Yusuf*; *Zekeriya*.

⁴ bk. Eminoğlu, H. (2016): Atasözü ve Deyimlerdeki Yer Adları, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 11/15: 119-172.

Peygamberin Ailesinden Olanlar: *Ali; Ayşe; Fatma; Meryem Ana.*

I.2. Tarihî veya Menkıbevi Şahsiyetler

Bu gruptaki kişi adları, tarihî bir kimliği olan, gerçekten yaşamış veya yaşadığına inanılan kişilere veya sinema sanatçılarına, bir roman, bir destan kahramanı olan hayalî şahıslara hatta gölge oyunu tiplerine aittir. Bu kişilerin bir kısmı zamanla unutulmuş olsa bile tarihî bir olay veya dönemle ilişkilidir. Bazı tarihî kişiler topluma mal olmuşlar ve toplumun hafızasında derin izler bırakmışlardır. İnsanlar bu derin izi ve etkiyi kendisinden sonrakilere aktarmak için bunları atasözlerine ve deyimlere işlemişlerdir. Bu adların geçtiği örneklerin muhtemelen sonradan unutulmuş bir hikâyesi vardır ve bu hikâyenin kahramanı olarak atasözü ve deyimlerde adları ölümsüzleşen bu halk insanların adları insanların hafızasında değişik yönleriyle yer etmiştir. Bu adların geçtiği atasözü ve deyimlerin hikâyeleriyle bu sözlerin anlamları yakından ilişkilidir. Tespit edilen adlar şunlardır:

Tarihî Şahsiyetler: *Ahmet Kaptan/Paşa; Ali Kaptan/Paşa; Bekri Mustafa; Çapan Ağa; Çapanoğlu; Damokles/Demokles; Ebu Cehil; Ebussuud/t Efendi; Hacı Ayvaz (Hacı İvaz (Paşa), Hacivat); İncili Çavuş; Karaosmanoğlu; Karun; Molla Kasım; Münasebetsiz Mehmet Efendi; Selman Pak; Sultan Fatma; Süleyman Pak/Selman Pak; Veysel Karani;*

Siyasî ve İdarî Şahsiyetler veya Aileler: *Ayaz Paşa; Bayezid; Brütüs; Cengiz; Firavun; Genç Osman; Hasan Paşa; İbrahim Ethem; Karakuş; Malik Şah; Moltanı; Nuşirevan; Sezar; Sultan Murat; Şah Abbas; Timurlenk; Yezit;*

Bilim Adamları: *Ahfeş; Aristo (Aristoteles); Eflatun; Lokman (Hekim); Marko Paşa; Sinimmar; Sokrat;*

Edebî Eser Kahramanları: *Arzu; Aslı; Barmecid; Beberuhi; Don Kişot; Hebenneka; Kamber; Karagöz; Kerem; Mecnun; Tuzsuz Deli Bekir;*

Yaşadığına İnanılan, Hakkında Anlatı Olan Kahramanlar: *Ayvaz; Keloğlan; Nasreddin Hoca;*

Mitolojik Kahramanlar: *Hıdır (Hızır); Hıdır Nebi/Hıdır İlyas; Hızır (Hıdır); Zaloğlu Rüstem;*

Sanatçılar: *Aşık Nedimî; Hallac-ı Mansur; Kâni; Karacaoğlan; Klark (Clark Gable); Köroğlu; Molla Penah.*

I. 3. Kişi Adları Dizini

Yukarıda iki başlık altında ele alınan ve yaşadığı bilinen kişi adları, atasözleri ve deyimler içinde aşağıdaki sözlerde geçmektedir. Bunlar, burada alfabetik olarak dizilmiş; kimliği bilinenler hakkında kısa bilgi verilmiştir. Sözlere karşılık olarak yazılan açıklamalar ve anlamlar, alıntı yapılan kaynaklardaki şekliyle alınmış ve kaynağı da yanında gösterilmiştir:

Âdem: Semavî kitaplara göre Tanrı tarafından yaratılan ilk insan ve ilk peygamber.

- *Âdem baba* (ÖDS, 8). // *Âdem baba gibi* (ÖDS, 8).
- *Âdembaba:* argo. Parasız, aç, en kötü durumdaki mahkûm; afyonkeş; hayatta hiçbir şeyi olmayan kimse (TS, 22).
- *Âdem evladı:* İnsanoğlu (ÖDS, 8).
- *Devr-i Âdem'den beri* (BAAD I, 288, Sivas).
- *Hazreti Âdem kıyafeti:* Anadan doğma (ÖDS, 268).

Ahfeş: Basra dil merkezinin tanınmış âlimi; Arapların en önde gelen dilbilgisi uzmanıdır. Ahfeş, kendisini dinleyecek kimse bulamazsa dersini geçisine anlatır ve keçinin başına bağladığı ipi çekerek kendisini tasdik ettirmiş⁵.

- *Ahfeş:* ‘Söylenen sözü anlamadan kafa sallayarak onaylamak’ anlamında *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak* deyiminde geçen bir söz (TS, 42).
- *Büz-i Ahfeş:* (büz ‘keçi’) *Ahfeş’in geçisi:* Her ne söylerse başını sallayıp tasdik eden kimseye denir (MOL, 44). // *Ahfeş’in geçisi* (ÖDS, 23).
- *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak:* Her söylenene anlamadan, bilmeden baş sallamak (OAS, 1479). // *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak:* Kelime dilimizde, her fikri başını sallayarak kolayca tasdik ve kabul edenler için kullanılır (MBTS, 55). // *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak:* Söyleneni anlamadan başıyla doğrulamak (DS, 449). // *Ahfeşin geçisi gibi ne söyleseler başını salları* (BTL IV, 36). // *Ahfeş’in geçisi gibi başını sallamak* (DS, 408). // *Ahfeş’in geçisi gibi (baş sallamak)* (AS, 44; DS, 449).

Ahmet Kaptan/Paşa⁶:

- *Ahmet Kaptan/Paşa çırağı:* Yarı çıplak, dağınık hâlde giyinmiş kimse (ÖDS, 24).
- bk.** *Ali Kaptan/Paşa*

Ali: Ali bin Ebu Talib (599-661). Hz. Muhammed’in amcasının oğlu ve damadı, aynı zamanda IV. halifedir.

- *Erkeğin kıllısı Ali'den, kadının kıllısı ayıdan:* Erkeğin kıllısı yiğit ve soylu sayıldığından makbul, kadının kıllısı aşağı bir yaratık sayıldığından makbul değildir (TTA, 423) // *Erkeğin kıllısı (hazreti) Aliden, kadının kıllısı (hazreti) ayıdan* (BAAD I, 113, Elazığ, Çankırı).

⁵ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 13-14.

⁶ Ahmed Paşa adlı pek çok Osmanlı paşası var. Bu sözde geçen adın bunlardan hangisi ile ilgili olduğu belli değil. Bunlar arasında düşünülebilecekler *Kemankeş Ahmed Paşa:* I. Süleyman döneminde 1531-1533 yıllarında kaptanıderyalık görevinde bulunmuş Osmanlı devlet adamı. *Hersekli Ahmed Paşa:* Sadrazam ve kaptanıderya olarak görev yapmış Osmanlı devlet adamı. *Ahmed Fevzi Paşa:* 1839 yılında firar ederek Osmanlı donanmasını, isyan etmiş olan Mısır’a teslim etmesinden dolayı hain olarak tanınan bir denizci ve devlet adamı. “Yeniçeri kalyoncularından Ahmet Paşa çıplaklar denilen güruhtan, potur mu, dizlik mi her ne ise sıyırдыңız mı deli Mustafa’dan farkları kalmaz.” (A. Rasim) (ÖDS, 24).

Ali Kaptan/Paşa⁷:

• *Ali Kaptan/ Paşa çırağı*: Yarı çıplak, dağınık hâlde giyinmiş kimse (ÖDS, 24).

bk. Ahmet Kaptan/Paşa

Ali Paşa⁸:

• *Ali Paşa vergisi*: Önce verilip sonra geri alınan değerli hediyeler (ÖDS, 36).

• *Bakma benim yırtık pırtık abama, Ali Paşa derler benim babama*: İnsanların kılık kıyafetlerine, görünüşlerine bakarak onlar hakkında bir değer yargısına varmak doğru değildir. (?) (TTA, 221).

Aristo (Aristoteles): Milattan önce yaşamış olan Antik Yunan filozofu.

• *Aristo 'ya irfan satmak* (ÖDS, 46).

Arzu: Birbirlerini kardeş sanarak büyüyen iki gencin, kardeş olmadıklarını öğrendikten sonraki aşklarının anlatıldığı, XVI-XVII. yüzyılda çıktığı sanılan Arzu ile Kamber hikâyesinin kadın kahramanı.

• *Misk ile amber, Arzu ile Kamber*: Birbirini çok seven iki kişinin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 710). // *Misk ile amber, Arzu ile Kamber* (BTL IV, 385).

Aslı: Temel yapısının XVI. yüzyılda Kerem Dede veya Âşık Kerem adlı bir âşığın şiiirleriyle oluştuğu bilinen ve ayrı dinden olan iki sevgilinin kavuşamayışı ekseninde oluşmuş Kerem ile Aslı adlı halk hikâyesinin kadın kahramanı⁹.

• *Aslı olmasaydı Kerem yanmazdı*: Yeryüzünde her şeyin mutlaka bir nedeni vardır (TTA, 177). // *Aslı olmasa Kerem yanmaz*. (BAAD I, 47, Malatya).

• *Aslı var mı? Aslı olmasa Kerem yanar mıydı?* (ASYK, 29).

Âşık Nedimî: Asıl adı Mahmut Danişmend'dir. 1904 yılında Sivas'ın Altınyayla ilçesine bağlı Mutubey köyünde dünyaya gelmiştir. Çevresinde 'Deli Mahmut' olarak tanınmıştır¹⁰.

• *Âşık Nedimî, o da bilmez ne bok yediğini!* (BTL III, 508).

Ayaz Paşa: Kanunî Sultan Süleyman devri sadrazamlarından Ayas Mehmed Paşa. Pargalı İbrahim Paşa'nın idam edilmesinden sonra veziriazamlık (sadrızamlık) görevinde bulunmuştur. Ayaz: Duru, sakın havada çıkan kuru soğuk; çok soğuk hava¹¹.

• *Ayaz Paşa kol geziyor/kola çıktı*: 'Dışarıda şiddetli bir ayaz var, hava çok soğuk' anlamında kullanılır. (Bu söz İstanbul'un bir semtine ismini veren, Kanunî devri

⁷ Ali Paşa adıyla Osmanlılar döneminde pek çok paşa vardır. Bunlar içinde sadece bir tanesi denizcidir: *Kılıç Ali veya Uluç Ali Paşa*: 1571 ile 1587 yılları arasında 16 yıl kaptanıderya olarak görev yapmış Osmanlı denizcisidir.

⁸ Osmanlı döneminde Ali adlı pek çok sadrazam ve vezir paşa bulunduğu için bunlardan hangisi ile ilgili olduğu belli değildir.

⁹ Öztürk, 2006.

¹⁰ Kaya, 2009: 272.

¹¹ Burada 'çok soğuk' anlamındaki 'ayaz' kelimesinin, Ayaz Paşa özel adı ile kişileştirilerek benzetme yoluyla anlamı pekiştirilmiş olmalı.

sadrazamlarından sert ve çok titiz bir paşa olan Ayas Paşa'nın sıkı teftiş ve kontrollerini ifade etmek için kullanılmış, zamanla Ayas > Ayaz değişimi ve her ikisinin de sertliği dolayısıyla bu manaya gelmeye başlamıştır.) (MBTS, 227).

• *Ayaz Paşa kol geziyor: şaka.* Dışarıda çok soğuk var (TS, 156). // *Ayaz Paşa kol geziyor / Ayaz Paşa kola çıktı:* 'Dışarıda zorlu ayaz var' anlamında şaka yollu söylenir (OAS, 187). // *Ayaz Paşa kol geziyor/kola çıkmış/çıktı:* Dışarıda zorlu bir ayaz var. Çok soğuk bir rüzgâr esiyor (DS, 496). // *Ayaz Paşa kol geziyor/kola çıkmış:* Dışarıda dondurucu soğuk var, çok soğuk bir rüzgâr esiyor (ÖDS, 63).

bk. *Ayaz Ağa*

Ayşe: Hz. Ebu Bekir'in kızı, Hz. Muhammed'in eşlerinden biridir.

• *Benim elim değil, Ayşe Fatma anamızın eli:* Hanımların bir işe başlarken, yemek pişirirken söyledikleri dua kabilinden tekerleme (MBTS, 328).

Ayvaz¹²:

• *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı kocanın çocuklarının, yakınlarının yanlarında bulunmadığını veya hiç çocukları olmadığını anlatan söz (TS, 276). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Çocukları olmayan veya yanlarında bulunmayan, yalnız kalmış karı koca (MBTS, 378). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı, bir koca (çocuksuz) (OAS, 197). // *Bir Köroğlu bir ayvaz*¹³: Bir karı, bir koca, çoluk çocuk yok (DS, 536). // *Bir Köroğlu bir de Ayvaz* (BTL IV, 148; DS, 409; ÖDS, 100). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz* (BTL I, 680).

• *Köroğlu'nun Ayvazı* (BTL IV, 148).

Barmecid: Barmecid 'Binbir Gece Masallarında dilenciye boş tabaklarla hayalî bir ziyafet çeken Bağdatlı prens'¹⁴.

Barmecid ziyafeti/sofrası: Bolluk, çeşitlik (ÖDS, 71).

Bayezid: II. Bayezid (1447-1512). Sekizinci Osmanlı padişahıdır. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu, Yavuz Sultan Selim'in babasıdır.

• *Bin yezide bir Bayezid* (BTL I, 844).

Beberuhi: Karagöz oyunlarının bir tiplemesidir. 'Altıkulaç Beberuhi' veya 'pişbop' lakabıyla anılır. Yaşı büyük, akli küçük, aptal, cüce bir tiptir. Yayıgaracıdır. Klasikleşmiş bir şarkısı vardır, perdeye bu şarkıyla gelir¹⁵.

• *Altı karış Beberuhi:* (Alay ve küçümseme sözü olarak) Çok kısa boylu olanlar hakkında kullanılır (MBTS, 119).

Bekri Mustafa: XVI. yüzyılda Sultanahmet'te doğup yaşayan, aslında hafız olan ama sarhoşluğuyla tanınan biri. Bundan başka XVI. yüzyılda yaşamış Bekri

¹² Köroğlu'nun üç oğlundan söz edilir: Aslan Bey, Acemoğlu, Dağıstanlı Hasan. Bazı anlatıcılar Dağıstanlı Hasan'ı Aslan Bey olarak verirler; Ayvaz ise üvey oğludur. Bazı anlatımlara göre Köroğlu'nun iyi bir kâtime ihtiyacı olduğu için Ayvaz'ı yanına alır. Adı Han Ayvaz olarak bilinir.

¹³ Bu alıntıda ayvaz, küçük harfle yazılmıştır.

¹⁴ <https://www.nedirnedemek.com/barmecidal-ne-demek>

¹⁵ www.karagoz.net/beberuhi.htm

Mustafa Ağa adlı biri daha vardır. Bu kişinin Sultan IV. Murad'ın sarayına mensup ağalardan olduğu tahmin edilmektedir. İçki düşkünlüğünü temsil eden halk tipidir.

• *Bekri Mustafa*: Sarhoşluğu ile meşhur olan Bekri Mustafa adlı kişiye kinaye yoluyla çok içki içenler için kullanılır (MBTS, 320).

• *Bekri Mustafa kadı olunca, dünyanın ne olacağı anlaşılır*: Bazı insanların tavır ve davranışlarından hareketle kişiliklerini veya niyetlerini anlamak mümkündür. Sözelimi, yöneticiler öncelikle kendi çıkarlarını düşünerek hareket ederlerse toplumdaki adalet anlayışı bozulur, herkes kendi çıkarını düşünür (TTA, 234).

Brütüs: Marcus Junius Brutus veya Quintus Servius Caepio Brutus, Romalı askeri ve politik lider. Roma Cumhuriyeti diktatörü Julius Caesar'a karşı senatoda yapılan saldırı ile tanınır.

• *Sen de mi Brütüs*: Bir dosttan gelen beklenmedik ihanet üzerine söylenir (ÖDS, 432).

Cengiz: Cengiz Han (1162-1227), Moğol Börçigin ailesinden, asıl adı Temuçin ve Moğol İmparatorluğunun kurucusu.

• *Cengiz yasası gibi kanla yazılmış!* (BTL IV, 743)

Çapan Ağa¹⁶:

• *Cafer/Çapan Ağanın abdest suyu* (ÖDS, 119).

bk. Cafer Ağa/Bey, Çapanoğlu

Çapanoğlu: Çapanoğulları, Çaparoğulları ve Cebbarzadeler olarak da bilinir. XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyıl başlarında Bozok (Yozgat) merkez olmak üzere Orta Anadolu'da egemen olan âyan ailesidir.

• *Çapanoğlu*: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime “karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak” anlamında “*Altından Çapanoğlu çıkmak*” deyiminde ve bu deyim değişik şekillerinde kullanılır (MBTS, 526). // *Çapanoğlu*: *mec.* Başa dert olacak hâl, karışık durum: *işi kurcalama, altından çapanoğlu çıkar* (OAS, 429). // *Çapanoğlu*: Başa dert olacak hâl; kötü, korkunç (ÖDS, 137).

• *Altından çapanoğlu çıkmak*¹⁷: Girişilen işte bir tehlike ile başa dert olacak bir durumla karşılaşmak (DS, 466; OAS, 429). // *Altından Çapanoğlu çıkmak*: Bir işte umulmadık ters ve sakıncalı şeylerle karşılaşmak (MBTS, 118). *Altından Çapanoğlu çıkmak*: Girişilen işte başa dert olacak bir durumla karşılaşmak (TS, 82). // *Altından Çapanoğlu çıkmak*: Beklenmedik bir şeyle karşılaşmak, karışık bir yola dökülmek (OAS, 78). // *Altından Çapanoğlu çıkmak* (DS, 408; ÖDS,39). // *Altından Çapanoğlu çıkmak* (ASYK, 24).

• *Çapanoğlu alabiçak, ne alacak ne verecek*: Alacak verecek hususunda birbiriyle anlaşmış iki kişinin durumunu ifade etmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 296).

• *Çapanoğlu'nun abdest suyu gibi*: Çok sulu, tatsız ve kötü görünümlü olan (içilecek şeyler) (TS, 393). // *Çapanoğlu'nun abdest suyu*: Soğuk su veya çay (ASYK, 53).

¹⁶ Cafer Ağa, Çapanoğlu adıyla analogik (benzeşen) bir ad olabilir.

¹⁷ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 23-24.

// *Çapanoğlunun aptes suyu (gibi)*: (Çay, vb. içecekler hakkında) Bulanık ve kötü görünümlü (OAS, 429). // *Çapanoğlu'nun aptes suyu gibi* (ÖDS, 137).

• *Çok karıştırma, çapanoğlu çıkar* (BTL II, 449). // *Pek karıştırma, altından Çapanoğlu çıkar* (BTL II, 431; STA, 171). // *Çok karıştırma (kurcalama), altından Çapanoğlu çıkar* (ASYK, 56).

bk. *Cafer Ağa/Bey, Çapan Ağa*

Damokles/Demokles: MÖ IV. yüzyılda Sirakuza'da hükümdar olan Dionysios'un sohbetçisidir. Damokles'in kral olmaya imrendiğini anlayan Dionysios, kral olmanın tehlikesini temsil etmek üzere bir koltuğun üstüne ha düştü ha düşecek bir kılıç astırmış; Damokles'i çağırarak bu koltuğa oturtmuş.

• *Damokles'in kılıcı*: Kişiyi her an korku ve baskı altında tutan büyük ceza tehdidi (DS, 587).

• *Demokles'in kılıcı*¹⁸: 'İnsanın üzerinde her an baskısını hissettiren tehlike' anlamında (MBTS, 664). // *Demokles'in kılıcı*: Her an için büyük korku ve baskı altında tutan büyük ceza tehdidi (ÖDS, 154, 161).

Danyal¹⁹: Kitab-ı Mukaddese göre Benî İsrail peygamberlerinden olan kutsal kitap yazarlarından biridir.

• *Bey bana 'Danyal' dedi* (BAAD I, 255, Gaziantep)²⁰.

Demokles: **bk.** *Damokles*

Don Kişot: İspanyol romancı Miguel de Cervantes Saavedra'nın romanı ve aynı zamanda bu romandaki asıl şahsiyetin adı.

• *Donkişotluk*: Gereği yokken kahramanlık göstermeye kalkışma durumu (TS).

• *Donkişotluk yapmak* (ÖDS, 182).

Ebu Cehil: Asıl adı Amr bin Hişam'dır. Hz. Muhammed'in ve İslam'ın azılı düşmanlarından biridir. Müslümanlar ona 'cahilliğin babası' anlamına gelen bu adı vermişlerdir.

• *Her Ahmet'in bir Ebu Cehil'i vardır*: Her iyi insanın karşısına mutlaka kötü insanlar çıkar (TTA, 513). // *Her Ahmet'e bir Ebu Cehil bulunur* (TTA, 513).

Ebussuud/t Efendi: Mehmed Ebussuud Efendi (1490-1574) Osmanlı döneminde görev yapmış bir şeyhülislâmdır.

• *Ebussuud Efendinin gelini*: Eski moda giyinen (kadın) (OAS X, 120). // *Ebussuud Efendinin gelini gibi*: Eskiliğe bağlanıp kalarak pek kapalı giyinen kız veya kadın için alay yollu söylenir (OAS, 863). // *Ebussuud Efendinin gelini gibi*: Çok kapalı giyinen kız veya kadın (TS, 598). // *Ebussuud Efendi'nin gelini gibi*: Eski moda, eskiye çok bağlılık gösteren, çok kapalı giyinen, sofı (ÖDS, 192). // *Ebussuud Efendi'nin torunu*: Eskiye çok bağlılık gösteren kimseler için kullanılır (OAS X, 120). // *Ebussuud Efendi'nin torunu*: Eskiye çok bağlı, tutucu (TS, 598). // *Ebussuud*

¹⁸ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 64.

¹⁹ Kastedilenin peygamber olup olmadığı kesin değildir. Özel ad gibi düşünmek de mümkündür.

²⁰ Peygamber adıyla ilişkilendirilen bir kullanım olduğu takdirde, Danyal peygamberin kehanet ve tabir ilmine vurgu yapılmış olabilir.

Efendi'nin torunu gibi: Eski moda, eskiye çok bağlılık gösteren, çok kapalı giyinen, sofı (ÖDS, 192).

Eflatun: Platon veya Eflatun (MÖ 427- MÖ 347). Antik klasik Yunan filozofu, matematikçi ve batı dünyasındaki ilk yükseköğretim kurumu olan Atina akademisinin kurucusudur.

• *Akla mağrur olma, Eflatun-i vakt olsan dahi:* İnsan ne kadar akıllı olursa olsun, bu durumundan dolayı gururlanmamalı (TTA, 126).

Eyüp/Eyyup: Hz. Eyyüb. İbrahim oğlu İshak'ın soyundan gelen, Kur'an-ı Kerim'de de adı geçen, sabır konusunda örnek gösterilen peygamber.

• *Eyüp sabrı:* En ağır ve sürekli üzüntülerden bile yakınmayanın büyük ve uzun sabrı (DS, 651).

• *Eyüp sabrı her kula müyesser değil:* Uğradığı kötülükleri, karşılaştığı zorlukları sabırla karşılayarak hâline şükretmek, her insanın üstesinden geleceği iş değildir (TTA, 450). // *Eyüp sabrı her kula müyesser değil* (STA, 197). // *Eyüp peygamber sabrı* (MBTS, 905). // *Eyüp sabrı* (AS, 44; ÖDS, 217).

• *Sabr-ı Eyyup, ömr-i Nuh* (BTL III, 300).

Fatma: Hz. Fatıma. Hz. Muhammed'in ilk eşi olan Hatice bint Hüveylid'den olma kızı. Ali bin Ebu Talib'in eşi.

• *Benim elim değil, Ayşe Fatma anamızın eli:* Hanımların bir işe başlarken, yemek pişirirken söyledikleri dua kabilinden tekerleme (MBTS, 328).

Firavun: Antik Mısır'da hükümdarlara verilen ad. Aynı zamanda tanrı Horus'un yeryüzündeki simgesi güneş tanrısı Ra'nın oğlu olarak da kabul ediliyordu.

• *Her Firavunun bir Musa'sı var:* Kötü kişilerden kurtaracak bir kimsenin çıkabileceğini belirtir (OAS, 1058). // *Her firavunun bir Musa'sı çıkar (var, olur):* Her kötüden, yaptığı kötülüklerin hesabını soracak güçlü ve iyi niyetli birileri mutlaka çıkar (TTA, 515). // *Her firavunun bir Musa'sı çıkar:* İnsanı, zalimce davranan birinden kurtaracak bir kimse her zaman bulunur (TS, 878). // *Her Firavun'un bir Musa'sı, her Musa'nın bir Firavun'u var:* Her zalimin hakkından gelecek iyi bir kimse çıkar, her kurtarıcıya da engel olmak isteyen bir kötü vardır (MBTS, 1245). // *Her Musa'nın bir Firavun'u var* (TTA, 520). // *Her Firavunun bir Musa'sı olur* (BTL IV, 675; STA, 86).

Genç Osman: II. Osman veya Genç Osman, 16. Osmanlı padişahı.

• *Atladı geçti Genç Osman!* : Bir işin bittiğini veya tehlikenin atlatıldığını anlatan bir söz (TS, 145). // *Atladı geçti Genç Osman:* Tehlikenin bittiğini ve işin yapılmış olduğunu anlatır; bir işin sona erdiğini ya da bir tehlikenin atlatılmış olduğunu anlatır (ÖDS, 55). // *Atladı (gitti) Genç Osman:* Aldanan, aldatılmış kimseler için söylenir (MBTS, 207).

Hacı Ayvaz: (Hacı İvaz (Paşa), Hacivat); Osmanlı devlet adamı, asker ve mimardır. Çelebi Mehmed ve II. Murad döneminde vezirlik yapmıştır. Bursa'daki Yeşil

Cami'nin planını çizen, yapımını üstlenen kişidir. Hacivat, Hacı Ayvaz ve Ahi Bayezid oğlu Hacı İvaz Paşa'nın aynı kişi oldukları söylenir²¹.

• *Karagöz pamuk tarlasına girsin, Hacı Ayvaz ceraim versin*: Saf insanları suçlamak ve cezalandırmak amacıyla onları bazı eylemlere yönlendiren kimselerin doğru olmayan tavırlarını yermek için söylenen bir atasözüdür (TTA, 597).

Halil İbrahim: Hz. İbrahim; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın müşterek olarak kabul ettiği büyük peygamber. Hz. İbrahim cömertliğiyle ve insanlara bol bol ikram etmesiyle anılır.

• *Hâlil İbrahim bereketi*: 'Büyük bolluk ve bereket' anlamında dua cümlesinde (MBTS, 1157). // *Halil İbrahim bereketi*: Bolluk, refah (TS, 835). // *Halil İbrahim bereketi*: Büyük varlık, bol kazanç (OAS X, 159). // *Halil İbrahim bereketi* (ÖDS, 261; ASYK, 93). // *Kesesine Halil İbrahim bereketi* (BTL IV, 244). // *Allah Hâlil İbrahim bereketi versin*: Tanrı çok versin, bereket versin (TS, 77).

• *Hâlil İbrahim Sofrası*: Nimetleri çok bol olan, herkese açık bereketli sofrası (MBTS, 1157).

• *Halil İbrahim katırı neler versen götürür*: Her verilen alan, yumulan, kabullenen kimseleri anlatmak için kullanılır (OAS X, 159). // *Halil İbrahim katırı, neler versem götürür* (ÖDS, 261).

Hallac-ı Mansur: Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü mutasavvıf, yazar ve mistik şair.

• *Yalnız Hallac sanma, her gönül Mansur'dur*: Bir insan hakkında görünüşüne bakıp değer yargısına varmak doğru değildir. Sıradan bir insanın gönlünde bile tahmin edilemeyecek yüce duygular bulunabilir (TTA, 870).

Hasan Paşa²²:

• *Adı büyük Hasan Paşa* (BAAD II, 96, Afyon).

Hebenneka: Zeki ve becerikli olmadığı hâlde kendini öyle sanan kimsedir. Doğuda anlatılan fıkra kahramanı.

• *Hebenneka*: (Araplarda ahmaklığı ile şöhret bulmuş Hebenneka'nın adından) Kendini akıllı sanan kimse, ahmak, idraksiz (MBTS, 1234).

Hıdır (Hızır): Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi.

• *Adım Hıdır (Hızır), elimden gelen budur*: Elimden ancak bu kadar geliyor, daha fazlasını yapamam (MBTL, 23). // *Adım Hıdır, elimden gelen budur* (STA, 39). // *Adım Hıdır (Hızır), elimden gelen budur* (MBTS, 1256). // *Babamın (veya ustamın) adı Hıdır, elimden gelen budur*: Gücüm ancak bu kadarını yapmaya yeter (TS, 171). // *Babamın adı Hıdır elimden gelen budur*: Bir insandan gücünün yettiği şeyler istenmeli (TTA, 216). // *Babamın adı Hızır/Hıdır, elimden gelen budur* (BTL I, 564). // *Babamın/ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur* (ÖDS, 67). // *Babamın*

²¹ <https://www.tokatgazetesi.com/haci-ivaz-pasa-ile-hayal-perdesindeki-hacivat-ayni-sahistir/>

²² Osmanlı döneminde Hasan Paşa adıyla bilinen pek çok kişi vardır. Burada hangisinin kastedildiği açık değildir.

adı Hıdır, elimden gelen budur (DS, 406). // *Benim adım Hıdır, elimden gelen budur*: İnsandan gücünün ve yeteneklerinin üstünde bir şey istenmemeli (TTA, 238). // *Benim adım/Babamın adı Hıdır, elimden gelen budur* (STA, 39). // *Ustamın adı Hızır/Hıdır, elimden gelen budur* (BTL I, 393). // *Ustam(ız)ın adı Kadir (Hıdır), elim(iz)den gelen budur*: Bir kimse kendisine verilen işi, o iş hakkında bildiği her şeyi kullanarak bitirmeli; daha iyisi ile ilgili bilgi ve yeteneğinin olmadığını açık yüreklilikle belirtmeli (TTA, 846). // *Ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur* (DS, 917; ÖDS, 481; ASYK, 157).

- *Aş Hıdır, ekmek Hıdır, ye, iç kudur* (ASYK, 29).
- *Ekmek Bedir'in, su Hıdır'ın, yiyin kudurun, için kudurun*: 'Başkaları kazanıyor, siz yiyorsunuz. Gücünüzü harcayacak iş yapmadığınız için de azıp duruyorsunuz' (DS, 623; ÖDS, 194). // *Et Bedir'in, ekmek Hıdır'ın, yin kudurun* (BAAD I, 310, Gaziantep).
- *Ev kaldı Hıdır'a, hem yiye hem kudura* (BAAD I, 312, Van).
- *Hıdır, ye de kudur*: Yiyip içip taşkınlık yapan kimselerin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 529).

bk. *Hızır, Kadir*

Hıdır İlyas: *Hıdır/Hızır*: Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de geçen ve Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi. *İlyas*: Kuran-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri. Halk, ikisini de peygamber olarak kabul etmiştir.

- *Hıdır Nebi, Hıdır İlyas, benden bendeder hilas*: İki kişi arasındaki ilginin kesildiğini anlatır. (BAAD I, 331, Van).

bk. *Hızır, Hızır-İlyas*

Hıdır Nebi: bk. *Hıdır İlyas*

Hızır (Hıdır): Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi.

- *Ekmek Bedir'in, su Hızır'ın; yiyin kudurun, için kudurun*: Başkalarının kazancıyla ölçsüz bir şekilde yaşayan, aşırı harcamalarda bulunup taşkınlık yapan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 392). // *Ekmek Hızır'ın, su Bedir'in, yiyin için kudurun* (TTA, 393).
- *Hızır sakla, Hızır'a lüzum kalmaz*: Elindekini korumayı bilen insan, hiç kimseye ihtiyaç duymaz (TTA, 510).
- *Her geceyi kadir bil, her gördüğünü Hızır bil*: İnsan hiç kimse hakkında kötü düşünmemeli; bütün insanlara karşı iyi niyetli olmalı ve her olayı iyi yönden değerlendirmelidir (TTA, 515).
- *'Hızır eli öpeyim.' diyeceğine, kendi elini öp* (STA, 240); *'Hızır eli öpeceğim' diyeceğine kendi elini öp* (STA, 127).
- *Hızır diye yapıştığın hınzır olur* (STA, 127).
- *Hızır gibi yetişmek*: Tam zamanında ve en sıkışık bir anda yetişmek (OAS, 1085). // *Hızır gibi yetişmek*: Birinin çaresiz kaldığı sıkışık bir zamanında, beklemediği biri, yardımına yetişmek (DS, 723). // *Hızır gibi (imdadına veya yardımına) yetişmek*: Birinin en sıkışık bir zamanında, beklemediği biri, yardımına yetişmek (TS, 888). // *Hızır gibi imdada yetişti!* (BTL II, 626).

- *Hızırı bulsa külâhını kapar* (BTL IV, 103).
- *Kapına gelene Hızır bil, ne verirsen hazır bil*: İnsan, yardım için kapısına geleni geri döndürmemeli, gücünün yettiği ölçüde yardım etmelidir. Yaptığı yardımın yerinin anında doldurulacağına da inanmalıdır (TTA, 593). // *Kapıya geleni Hızır bil, ne verirsen hazır bil* (STA, 57).
- *Kul sıkılmayınca (sıkışmayınca) Hızır yetişmez*: İnsan bir iş için çıkmaza girmeyince, çıkış yolu arayıp bulmak zorunda kalmaz (TTA, 675). // *Kul sıkışmayınca (veya daralmayınca veya bunalmayınca) Hızır yetişmez*: Sıkıntıda olanları avutmak ve yüreklendirmek için söylenen bir söz (TS, 1247). // *Kul sıkılmayınca (sıkışmayınca) Hızır yetişmez*: İnsan bir iş için çıkmaza girmeyince, çıkış yolu arayıp bulmak zorunda kalmaz (TTA, 675). // *Kul bunalmayınca Hızır yetişmez* (STA, 241). // *Kul bunalmadıkça Hızır yetişmez* (BTL III, 879).
- *Ne derin suya gir ne Hızır'ı çağır*: Ne tehlikeli işlere girişmeli, ne de başkalarından yardım istemek zorunda kalmalı (TTA, 719).

bk. *Hıdır, Hızır-İlyas*

Hızır-İlyas: *Hızır/Hıdır*: Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi. *İlyas*: Kuran-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri. Halk, ikisini de peygamber olarak kabul etmiştir.

- *Her kişi kendi atasını Hızır-İlyas sanır*: Her insan için ataları kutsaldır (TTA, 518).

bk. *Hıdır İlyas, Hıdır Nebi, Hızır*

İbrahim Ethem: Bu adla birkaç şahıs bulunmaktadır. Bunlar arasında kastedilebilecek olanlar: *İbrahim bin Ethem*, meşhur âlimlerden ve evliyanın büyüklerindedir. Miladi 714'te Belh şehrinde doğup, 779'da Şam'da vefat etmiştir. *İbrahim Edhem Paşa* (1818-1893), XIX. yüzyılda yaşamış Osmanlı Devletine sadrazamlık, hükümet nazırlığı, Şura-yı Devlet reisliği ve büyükelçilik gibi birçok yüksek kademe görevlerde hizmet vermiş bir devlet adamıdır.

- *Her İbrahim, Ethem değildir* (TTA, 517).

İncili Çavuş: XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında I. Ahmed döneminde yaşamış, Türk mizah kültürünün önemli kişilerinden biridir.

- *İncili çavuş*: Eşhâs-ı tarihiyeden; *mec.* gülünç, müzhek adam; nekregû (BTL I, 546).

- *İncili çavuşu mat eden Türklerdendir* (BTL II, 140).

İsa: Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil indirilen peygamberdir.

- *İsa için Musa'yı kınamak* (ÖDS, 293). // *İsa için Musa'yı kınamazlar* (TTA, 561).
- *İsa'nın cürmü, Musa'dan sorulmaz*: Birinin işlediği bir suçun cezasını başkası değil, o suçu işleyenin kendisi çekmelidir (TTA, 561).
- *İsa'yı küstürdü, Muhammed'i memnun edemedi*: 'İyilik edeyim derken kimseyi memnun edemedi' anlamında atasözünde geçer (TS, 981). // *İsa'yı küstürdü, Muhammed'i memnun edemedi* (ÖDS, 293; STA, 241). // *İsa'yı küstürmek, Muhammed'i de memnun edememek*: Yüz çevirdiği kimsenin tutumuna ters bir yol izleyen kişi ile de kaynaşmamak (DS, 744).

- *İsa 'yı Musa 'yı tanımaz, yalnız kendini bilir* (TTA, 561).
- *Ad İsa 'nın, gün Musa 'nın* (TTA, 96).
- *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek*: Arzuları birbirine karşıt iki kişiyi birden memnun edecek bir davranışta bulunmak (OAS, 1052). // *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek*: İki tarafı da kollamak (MBTS, 1239). // *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek*: İstekleri birbirine karşıt olan iki kişiyi birden hoşnut edecek bir davranışta bulunmak (TS, 876). // *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek* (ÖDS, 269).

bk. Ese

Kamber: Birbirlerini kardeş sanarak büyüyen iki gencin, kardeş olmadıklarını öğrendikten sonraki aşklarının anlatıldığı, XVI-XVII. yüzyılda ortaya çıktığı sanılan Arzu ile Kamber hikâyesinin erkek kahramanı.

- *Misk ile amber, Arzu ile Kamber*: Birbirini çok seven iki kişinin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 710). // *Misk ile amber, Arzu ile Kamber* (BTL IV, 385).

Kâni: Tokatlı Ebu Bekir Kani Efendi, XVIII. yüzyıl divan edebiyatı şairi ve nesir yazarlarından. Yaşadığı yüzyılın önemli mizah ve yergi ustalarındandır.

- *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*²³: Yaşlanıncaya kadar iyi insan olarak yaşamış olan kişi artık kötü olmaz (değişmez). Eskimiş bir alışkanlığın değişmeyeceğini anlatır (OAS, 1545). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: “Bu kadar sene sonra insan artık değişmez” anlamında kullanılır (MBTS, 1682). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Eskimiş bir alışkanlık kolay kolay değişmez (TS, 1161). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Kendisini bildiği günden yaşlanıncaya kadar iyi bir insan olarak yaşayan bir kimse, değişerek kötü bir insan olamaz; Hayatta Müslüman olarak gözlerini açmış ve Müslüman olarak ömrünü geçirmiş birinin ömrünün sonuna doğru gayrimüslim olması düşünülemez (TTA, 632). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?* (AS, 295; BTL III, 910; BTL IV, 888; STA, 74).

Karacaoğlan: XVII. yüzyılda yaşamış bir halk şairi.

Karacaoğlan pahasında: Çok pahalı (BAAD II, 144, Afyon).

Karagöz: ‘Karagöz ve Hacivat’ adlı taklide ve karşılıklı konuşmaya dayanan, iki boyutlu tasvirlerle bir perdede oynatılan gölge oyununun kahramanlarından biridir. Bu iki karakterin gerçekten yaşayıp yaşamadığı, yaşadıysa nerede ve nasıl yaşadıkları belli değildir.

- *Karagöz oynatmak*: Komik bir durum yaratmak (TS, 1076).
- *Karagöz mü oynattıyoruz (oynuyor)?*: Ciddî bir işle meşgul olan birinin karşısındaki anlamsız yere güldüğü zaman söylediği ihtar sözü; komik bir şey mi var? (MBTS, 1569).
- *Karagöz perdesi gibi*: Eğreti, derme çatma perde vb. şeyler için kullanılır (MBTS, 1569).

²³ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 137.

• *Karagöz pamuk tarlasına girsin, Hacı Ayvaz ceraim versin*: Saf insanları suçlamak ve cezalandırmak amacıyla onları bazı eylemlere yönlendiren kimselerin doğru olmayan tavırlarını yermek için söylenen bir atasözüdür (TTA, 597).

Karakuş: Abdullah el-Esedî adlı bir vezirin lakabı.

• *Karakuşî hüküm*²⁴: (İDBÇ, 124).

Karaosmanoğlu: Karaosmanoğlu ailesi veya Karaosmanoğulları XVII. yüzyıldan itibaren Akhisar, Manisa ve çevresinden başlayarak zamanla Batı Anadolu bölgesinde etkili olan âyan ailesi.

• *Bu da Karaosmanoğlu'nun olsun!* (BTL I, 744).

Karun: Zenginliği ile tanınan, Hz. Musa ve Harun'un şahsında Allah'ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi.

• *Karun malı olsa, israfına yetmez* (STA, 133).

Keloğlan: Türk ve Altay mitolojisinde, masal, fıkra ve benzer halk anlatılarında adı geçen saçsız masal kahramanıdır. Türk masal anlatı geleneği içinde olumlu ve olumsuz özellikleri ile halkı temsil eden tiptir.

• *Keloğlan ekin eker, yemeden başa kakar*: İyilik yapmayı alışkanlık edinmemiş kimseler, küçük bir iyilik yapmaya kalkıştıkları andan itibaren bu iyiliği yapmaya niyetlendikleri kimselerin başına kakmaya çalışırlar (TTA, 620). // *Keloğlan ekin ekti, yemeden başa kaktı* (BAAD II, 146, İçel).

• *Keloğlan'ın kazandığı, başının ziftine yetmez* (TTA, 621).

• *Ağzı ballı Keloğlan*: Tatlı konuşup kendini dinleten (ASYK, 16).

• *Okunmadık düğüne Keloğlan gider*: İnsan davet edilmediği yere gitmemelidir (TTA, 734).

Kerem: Temel yapısının XVI. yüzyılda Kerem Dede veya Âşık Kerem adlı bir âşığın şiirleriyle olduğu bilinen ve ayrı dinden olan iki sevgilinin kavuşamayışı ekseninde oluşmuş Kerem ile Aslı adlı halk hikâyesinin erkek kahramanı²⁵.

• *Aslı olmasaydı Kerem yanmazdı*: Yeryüzünde her şeyin mutlaka bir nedeni vardır (TTA, 177). // *Aslı olmasa Kerem yanmaz*. (BAAD I, 47, Malatya).

• *Aslı var mı? Aslı olmasa Kerem yanar mıydı!* (ASYK, 29).

Klark (Clark Gable): 1901-1960 yılları arasında yaşamış, sesli sinemanın ilk oyuncularında yer alan Amerikalı sinema oyuncusu.

• *Klark çekmek*: Erkek, bir kadın veya kıza, ilgi duyduğu hâlde ters davranmak (ÖDS, 342).

Köroğlu: XVI. yüzyılda Bolu'da yaşamış, yiğitliği ve iyilikseverliği destanlaşan halk kahramanı ile bir Türk halk ozanı olan Köroğlu halkın zihninde kaynaşmıştır.

• *Köroğlu*: Kocanın karısına taktığı ad (ÖDS, 348).

• *Köroğlu adıyla kervan soyan çok olur*: İnsanlar birçok işlerini kendilerini olduklarından farklı göstererek yaparlar (TTA, 668).

²⁴ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 124.

²⁵ Öztürk, 2006.

- *Köroğlu desinler diye babasının gözünü oymuş da, kör kişinin oğlu demişler:* İnsanlar başkalarının dikkatini çekmek için ya da başkaları kendilerinden söz etsin diye yaptıkları işlerden arzu ettikleri sonucu alamamışlardır (TTA, 668).
- *Köroğlu'nun Ayvazı* (BTL IV, 148).
- *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı kocanın çocuklarının, yakınlarının yanlarında bulunmadığını veya hiç çocukları olmadığını anlatan söz (TS, 276). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Çocukları olmayan veya yanlarında bulunmayan, yalnız kalmış karı koca (MBTS, 378). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı, bir koca (çocuksuz) (OAS, 197). // *Bir Köroğlu bir ayvaz:* Bir karı, bir koca, çoluk çocuk yok (DS, 536). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz* (BTL I, 680; BTL IV, 148; DS, 409; ÖDS, 100; ASYK, 44).
- *Hop Köroğlu'nun evi, hop bizim ev* (ASYK, 99).

Lokman (Hekim): Kur'an-ı Kerim'de kendine hikmet verildiği bildirilen, peygamber olduğu tartışmalı bir din büyüğüdür. Türk folklorunda hekim, tabip gibi sıfatlarla anılmaktadır.

- *Lokman Hekim'in ye dediği: şaka.* Tadı çok güzel olan şeyler için söylenir (OAS, 1040). // *Lokman Hekim'in ye dediği:* Tadı nefis (şey) (OAS X, 215). // *Lokman Hekimin ye dediği:* Güzel yiyecek (ÖDS, 364). // *Lokman hekimin ye dediği:* Çok güzel, çok zevk verici şeyler, bilhassa genç kızlar için kullanılır (MBTS, 1875). // *Lokman Hekim'in ye dediği:* Tadı güzel olan şeyler için kullanılır (TS, 1314). // *Lokman Hekim'in ye dediği* (ASYK, 127).
- *Lokman Hekim "Uzun ömür isteyen başı serin, kalbi ferah, ayağı sıcak tutmalı" demiş.* (STA, 199)
- *Lokman Hekim gelse çare bulunmaz* (ASYK, 127).
- *Çaresiz derde Lokman neylesin?:* Çaresiz derde hiç kimse bir şey yapamaz (TTA, 297). // *Çaresiz derde Lokman da âciz kalır:* (BTL II, 380). // *Çaresiz derde, Lokman bile âciz kalır!* (TTA, 297) // *Çaresiz derde Lokman neylesin* (STA, 62).
- *Ecel çare olsaydı, Lokman Hekim bulurdu:* Birçok hastalığın çaresini bulan Lokman Hekim, ölüme çare bulamadığına göre, ölüm çaresizdir (TTA, 384).
- *Hikmeti Lokman'dan haber almak:* En güvenilir kaynaklardan bilgi almak (OAS, 1093).

Malik Şah: Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci sultanı Alp Arslan'ın oğludur. 1055-1092 tarihleri arasında yaşamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin hükümdarıdır (1072-1092).

- *Kim ne derse desin, Malik Şah kaymak yesin:* Verilmiş bir karar için kim ne söylerse söylesin, o kararın değişmeyeceğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 641).

Marko Paşa: Asıl adı Marko Apostolidis'tir. 1814-1888 yılları arasında yaşamış, İstanbul Tıbbiye-i Şahanesi Nazırlığı (Tıp Fakültesi Dekanlığı) ve Ayan Azalığı (BMM senatörlüğü) gibi önemli görevlerde bulunmuş Rum asıllı bir Türk hekimidir. Hastalarını uzun uzun sabırla dinlemesiyle ünlenmiştir.

• *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*²⁶: ‘Senin derdini dinleyecek kimse yok’ anlamında (OAS, 558). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: Yakınmanı dinleyecek kimse yok. (TS, 508). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: ‘Boşuna uğraşma, derdini dinleyecek kimse bulamazsın’ anlamında kullanılır (MBTS, 679). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: Derdini kimse dinlemez (ÖDS, 163). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: Yakınmanı dinleyecek kimse yok (AS, 45, 79; DS, 409, 595). // *Var Marko Paşa 'ya derdini yan* (AS, 79).

• *Marko Paşa 'ya anlatmak*: Kendini dinleyecek bir insana dert yanmak (ÖDS, 368).

Mecnun: Leyla ve Mecnun hikâyesinde, asıl adı Kays olan erkek karakterin adı.

• *Mecnun gibi ders okuyan, ahiri “ve'l-leyli”de kalır*: Ele aldığı işin kurallarına uymadan aklına estiği gibi çalışan kimseler yaptıkları işi sonuna kadar götüremez (TTA, 703).

• *Mecnun gibi gezmek* (ADS, 315).

• *Mecnun sever Leyla 'yı ben severim Mevla 'yı* (ASYK, 129).

• *Deme Mecnun 'a deli, herkes bir gömleği (günâ) deli* (ASYK, 60).

Meryem Ana: Hz. İsa peygamberin annesi.

• *Meryem Ana kandili gibi*: Soluk ışık (ÖDS, 371).

Molla Kasım²⁷: Yunus Emre'den yüz yıl sonra yaşamış, devlet görevinde yetkili, şeriat bilgini, bir molla.

• *Molla Kasım*: (İDBÇ, 159).

Molla Penah: Molla Penah Vakıf (1717-1797), XVIII. yüzyıl Azerbaycan şiirindeki yenilikçi akımın öncülerinden olan Azerbaycanlı şair.

• *Her okuyan Molla Penah olmaz, her katırcı Murat*: İnsan okumakla, belli işleri yapmakla arzu ettiği göreve gelemeyiz; arzu ettiği kişiliğe kavuşamaz (TTA, 520). // *Her okuyan Molla Penah olmaz*. (BAAD I, 136, Kars).

Moltanı: Ateşe tapanların hükümdarı (bk. STA, 140).

• *İşimin hatırı için Moltanı 'ya 'dayı' diyorum* (STA, 140).

Muhammed: Hz. Muhammed, İslam dininin peygamberidir.

• *Din Muhammet dini, ekmek buğday ekmeği, yol Halep yolu* (BAAD I, 291, Gaziantep). // *Din Muhammet dini, yol Külek Boğazı* (BAAD II, 120, Niğde). // *Din Muhammed dini, odun pelit odunu* (ASYK, 63).

• *İsa 'yı küstürdü, Muhammed 'i memnun edemedi*: ‘İyilik edeyim derken kimseyi memnun edemedi’ anlamında atasözünde geçer (TS, 981). *İsa 'yı küstürdü, Muhammed 'i memnun edemedi* (ÖDS, 293; STA, 241).

• *Muhabbetten 'Muhammed' oldu hâsıl*: Aşk, insanı güzel ahlak sahibi kılar (TTA, 711).

• *Muhammed 'in ümmeti altmış ile yetmiş arasında gider*: Allah'ın iyi kulları fazla yaşayıp iyi işler görmek ister; ancak bu kullar güçten düşüp hastalanarak

²⁶ Hikâyesi için bk. <https://www.evvelcevap.com/derdini-marko-pasaya-anlat-deyiminin-hikayesi-ve-anlami/>

²⁷ Hikâyesi için bk. Pala, 2005:154.

başkalarına da yük olmak istemediklerinden altmış ile yetmiş yaş arasında ölmenin doğru olduğuna inanırlar (TTA, 711).

• *Ümmet-i Muhammed altmış ile yetmiş arasındakidir*: Ahiret hayatını en çok düşünen ve Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirerek Hz. Muhammed'e gerçek ümmet olan kimseler, altmış ile yetmiş yaş arasında bulunan kimselerdir (TTA, 851).

• *İsa'yı küstürmek, Muhammed'i de memnun edememek*: Yüz çevirdiği kimsenin tutumuna ters bir yol izleyen kişi ile de kaynaşamamak (DS, 744).

Musa: Hz. Musa, İsrailoğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber.

• *Musa için İsa'yı kınamazlar*: Bir suçun cezasını başkaları değil, o suçu işleyen çeker (TTA, 712). // *Musa için İsa kınanmaz* (TTA, 712). // // *İsa için Musa'yı kınamazlar* (TTA, 561).

• *Musa'nın asası*: Musa peygamberin birçok mucizeler yaptığına inanılan sopa (ÖDS, 375).

• *Ad İsa'nın, gün Musa'nın* (TTA, 96).

• *Asayı, Musa'yı tanımaz; yalnız kendisini bilir*: Bazı insanlar kendileri dışında hiç kimseyi dikkate almazlar (TTA, 174). // *Ese'yi, Musa'yı tanımaz; salt kendini bilir*: Hiç kimseyi dikkate almayarak kendi bildikleri doğrultusunda hareket eden insanların bu tavrını vurgulamak için söylenen bir atasözüdür (TTA, 428). // *İsa'yı Musa'yı tanımaz, yalnız kendini bilir* (TTA, 561).

• *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek*: Arzuları birbirine karşıt iki kişiyi birden memnun edecek bir davranışta bulunmak (OAS, 1052). // *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek*: İki tarafı da kollamak (MBTS, 1239). // *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek*: İstekleri birbirine karşıt olan iki kişiyi birden hoşnut edecek bir davranışta bulunmak (TS, 876). // *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek* (ÖDS, 269).

• *Her Firavun'un bir Musa'sı, her Musa'nın bir Firavun'u var*: Her zalimin hakkından gelecek iyi bir kimse çıkar, her kurtarıcıya da engel olmak isteyen bir kötü vardır (MBTS, 1245). // *Her Firavunun bir Musa'sı var*: Kötü kişilerden kurtaracak bir kimsenin çıkabileceğini belirtir (OAS, 1058). // *Her Firavun'un bir Musa'sı çıkar (var, olur)*: Her kötüden, yaptığı kötülüklerin hesabını soracak güçlü ve iyi niyetli birileri mutlaka çıkar (TTA, 515). // *Her Firavunun bir Musa'sı olur* (BTL IV, 675; STA, 86). // *Her firavunun bir Musası çıkar*: İnsanı, zalimce davranan birinden kurtaracak bir kimse her zaman bulunur (TS, 878). // *Her Musa'nın bir firavunu var* (STA, 86; TTA, 520; BTL IV, 676).

• *İsa'nın cürmü, Musa'dan sorulmaz*: Birinin işlediği bir suçun cezasını başkası değil, o suçu işleyenin kendisi çekmelidir (TTA, 561).

• *İsa için Musa'yı kınamak* (ÖDS, 293).

• *Zarurî yâ Musa!* (BTL III, 364).

Münasebetsiz Mehmet Efend²⁸: Sultan II. Mahmud devrinde yaşayan bir kişi.

²⁸ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 163.

• *Münasebetsiz Mehmet Efendi*: Hiç uygun olmayan bir vakitte hiç uygun olmayan bir hareket yapan yahut laf söyleyenler hakkında kullanılan bir deyim (İDBÇ, 163).

Nasreddin Hoca: Konya'ya bağlı Akşehir ilçesinde, Selçuklu veya Osmanlı Devleti döneminde yaşadığına inanılan mizah figürü. Eskişehir Sivrihisar'da doğduğu, daha sonra Akşehir'e yerleştiği rivayet edilir.

• *Nasrettin Hocanın türbesi gibi*: Her yanı açık olduğu hâlde yalnız girişi bulunan veya kilitli olan yer (TS). *Nasrettin Hoca'nın türbesi gibi*: (ÖDS, 378).

• *Nasrettin Hoca ölü beygire gem takarmış* (STA, 13).

Nuh: Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tufan ile helak edilen peygamber. Kur'an-ı Kerim'de bin sene yaşadığı geçmektedir.

• *Hazret-i Nuh'tan kalma*: Çok eski, Nuh Nebî'den kalma (MBTS, 1233). // *Hazret-i Nuh'tan kalma* (DS, 718; ÖDS, 268). // *Nuh Nebiden kalma*: Çok eski, çoktan modası geçmiş, köhnemiş (TS, 1482). // *Nuh Nebiden kalma*: Çok eski, modası geçmiş şeyler için kullanılır (MBTS, 2363). // *Nuh Nebi'den (Hazreti Nuh'tan) kalma*: Çok eski, modası çoktan geçmiş (bina, eşya) (DS, 827). // *Nuh yılından kalma* (BTL IV, 888).

• *Nuh der, peygamber demez*: Kanı ve düşüncelerini bir türlü değiştirmez, söylediklerinde direnir (DS, 827). // *Nuh der, peygamber demez*: İnanç ve düşüncelerini kolay kolay değiştirmez (BTL II, 831; TS, 1482). // *Nuh der, peygamber demez* (ASYK, 133).

• *Nuh deyip peygamber dememek*: Dediğinden kesinlikle vazgeçmemek (MBTS,2363). // *Nuh deyip peygamber dememek* (ÖDS, 385).

• *Nuh gemisi*: Her çeşit insanın toplandığı yer (ÖDS, 385).

• *Nuh'un gemisi gibi*: Çok kalabalık ve çok dolu yerler için söylenir (MBTS, 2363). *Sefîne-i Nuh gibi*: Nuh'un gemisi gibi çok kalabalık ve dopdolu (MBTS, 2710).

• *Nuh gemisine binen, tufandan korkmaz*: Gerekli önlemleri önceden almış ve arkası kuvvetli olan insan, karşısına çıkacak zorluklardan korkmaz (TTA, 726).

• *Nuh tufanı*: Yağan şiddetli yağmur (ÖDS, 485).

Nuşirevan: İran'ın Sasanî sülalesinden, MS 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapan, adaletiyle ün salmış bir kişidir.

• *Felek harceyledi Nuşirevan'ı, yerine bağladı bir Kör Yovan'ı*: İyi insanların, iyiliklerin ve güzelliklerin yok olduğunu; bunların yerine kötü insanların, kötülüklerin ve çirkinliklerin geldiğini belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 454).

Selman Pak: Hz. Muhammed'in çabalarıyla köleliği sona eren, Hz. Muhammed'in berberliğini yaptığı söylenen, berberlerin piri ve temizliğin sembolü olarak kabul edilen kişidir.

• *Lafla dükkân açılmaz, yok yere etme savaş; Selman Pak gelse parasız olmaz tıraş* (STA, 228). // *Lafla dükkân açılmaz, yok yere etme savaş, Süleyman Pak kendi gelse, parasız olmaz tıraş* (STA, 186).

Sezar: Jül Sezar (Gaius Julius Caesar), MÖ 100 - MÖ 44 yıllarında yaşamış Romalı askeri ve politik lider, hatip, yazar.

- *Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeli* (STA, 71).

Sinimmar: İran'da V. yüzyılda yaşadığı düşünülen efsanevi mimar.

- *Ceza-yı Sinimmar*²⁹: (İDBÇ, 51).

Sokrat: Sokrates, MÖ 469 - MÖ 399 yıllarında yaşamış Antik Yunan filozofudur. Yunan felsefesinin kurucularındandır.

- *Deliye tokat, hastaya Sokrat gibidir:* Deliyi ancak zor kullanmak yola getirebilir (TTA, 336). // *Deliye tokat, hastaya Sokrat gibidir* (STA, 11).

Sultan Fatma: Fatma Sultan, I. Selim ve Ayşe Hafsa Sultan'ın kızı ve Kara Ahmed Paşa'nın eşi.

- *Sultan Fatma yılından kalma* (BTL III, 105).

Sultan Murat³⁰:

- *Camız tarlasında yatar, rüyasında Sultan Murat'ı görür:* İnsan yapmak istediklerinde gerçekçi olmak zorundadır. Gücünün yetmediği, yürütemeyeceği işlere kalkışması kişinin zararına olur (TTA, 285). // *Camuş tarla(sın)da yatar, düşünde Sultan Murat'ı görür* (TTA, 285). // *Camuş tarlada yatar, düşünde Sultan Murat'ı görür* (BAAD I, 75, Bitlis).

Süleyman: Sultan Süleyman, Hz. Davud'un oğlu, Yahudilikte ve Hristiyanlıkta sadece kral, İslamiyette ise hükümdar-peygamber kabul edilir.

- *Dünya (peygamber) Süleyman'a bile kalmamış* (AS, 214). // *Dünya Sultan Süleyman'a bile kalmamış* (AD, 187). // *Dünya Hazret-i Süleymana kalmamış* (BTL II, 772). // *Dünya Hazret-i Peygamber Süleyman'a kalmamış* (STA, 83). // *Dünya Sultan Süleyman'a kalmamış* (ASYK, 67).
- *Karınca, lanesinde Süleyman'dır:* En güçsüz bir canlı bile kendi yurdunda, yuvasında, evinde Hz. Süleyman kadar güçlü biridir (TTA, 603).
- *Mühr-i Süleyman:* Hz. Süleyman'ın her şeye sözünü geçiren tılsımlı yüzüğü (ÖDS, 376).
- *Mühür kimde ise Süleyman odur:* Bir işte yetki kimde ise kuvvet ondadır (TS, 1432). // *Mühür kimde ise Süleyman odur:* Bir işte yetkili kimse, onun dediği olur ve onun sözü geçer (TTA, 713). // *Mühür kimde ise Süleyman odur* (AS, 321; BTL IV, 431; ÖDS, 376). // *Mühür kimde ise Süleyman odur* (STA, 247).
- *Süleyman anıldıkça, karınca da anılır:* Bir olaydan söz edilince, mutlaka o olayın içinde yer alan kimselerden de söz edilir (TTA, 804).
- *Süleyman isen dahi karıncanın ahından sakın:* İnsan çok güçlü biri de olsa, kendisinden çok çok güçsüz olan birinin bedduasını almaktan kaçınmalıdır (TTA, 804).
- *Süleyman'a sormuşlar 'Tatlulardan tatlı nedir?' 'Er, Avrat' demiş; 'Acılardan acı nedir?' yine 'Er, Avrat' demiş:* İyi bir hanımla evli olmak, bu dünyada insana hem çok büyük bir mutluluk, hem de çok büyük bir mutsuzluk getirebilir (TTA, 804).

²⁹ Pala, 2005: 51.

³⁰ Osmanlı tarihinde altı ayrı Sultan Murad'ın bulunması sebebiyle, kastedilen Sultan Murad'ın hangisi olduğu belli değildir.

Süleyman Pak: bk. Selman Pak

Şah Abbas: Safevî Hanedanından İran şahı. I. Abbas veya Büyük Abbas (1571-1629).

• *Çekemezdik Şah Abbas'ın nazını, kıçımızdan (g..ümüzden) bir de kel vezir çıktı:* Elindeki işi yürütemediği hâlde, kendisine ikinci bir işin sorumluluğu yüklenen kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 299). // *Çekemezken Şah Abbas'ın derdini, bir de g...ümüzde Vartan onbaşı çıktı* (ASYK, 53).

Timurlenk: Timur (1336-1405), adını verdiği büyük Timur İmparatorluğu'nun kurucusu.

• *Timurlenk kesildi başımıza* (DS, 420).

Tuzsuz Deli Bekir: Karagöz oyunundaki tiplerinden biridir.

• *Tuzsuz Deli Bekir:* Karagöz oyunlarında sarhoş ve kabadayı kişi; bazı insanlar buna benzetilerek eleştirilir (ADS, 412).

Veysel Karanî: Yemenli bir Müslüman ve mistik. Hz. Muhammed zamanında yaşamasına rağmen onu bir türlü görememiştir. İslâm çevrelerinde anne sevgisiyle anlamlandırılmış bir din büyüğüdür.

• *Yemen çöllerinde (illerinde) Veysel Karanî:* Bir erek peşinde boşu boşuna, ülke ülke dolaşanların hâlini anlatan “*Yemen çöllerinde Veysel Karani*” deyiminde geçer (OAS, 2981). // *Yemen ellerinde Veysel Karani:* Gurbet yolcusu, garip (MBTS, 3404). // *Yemen ellerinde Veysel Karani* Boş bir amaç için memleket memleket dolaşanları anlatmak için kullanılır (OAS X, 347). // *Yemen ellerinde Veysel Karani* ‘Uzak yerlerde uzun süre dolaşmak zorunda kalan’ anlamında (TS, 2163).

Yezit: Yezit bin Muaviye (646-683), Emevîlerin ikinci halifesi. Hz. Hüseyin'in katledilmesi sebebiyle İslâm'da zulmün ve kötülüğün sembolü olarak kabul edilir.

• *Akşam Yezit diye öldürürler, sabaha şehit diye namazını kılarlar:* İnsanların ne zaman ne yapacağı belli olmaz; olumlu bir durumu olumsuz veya olumsuz bir durumu olumlu diye algılayabilirler (TTA, 129).

Yusuf: Hz. Yusuf, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden birisidir. Hz. Yakup peygamberin oğludur. Edebiyatta güzelliği yönüyle de işlenmiştir.

• *Her Yusuf güzel olmaz:* Aynı cins olsa bile, her mal aynı özellikleri sahip değildir (TTA, 524). // *Her Yusuf güzel olmaz* (STA, 103, 131).

Zaloğlu Rüstem: İran (Fars) mitolojisinin efsanevi kahramanıdır. İran şairi Firdevsî'nin ‘Şehnâme’ adlı eserinde büyük bir kahraman olarak gösterilir.

• *Zaloğlu Rüstem kesildi başımıza* (AS, 87).

Zekeriya: Yeni Ahit ve Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Benî İsrail peygamberidir.

• *Zekeriya sofrası:* Bir dileğin gerçekleşmesi için kırk çeşit yiyecek hazırlanan sofrası (TS, 2228).

Zeyd: (Amr ile Zeyd), Arap gramer kitaplarında örnek cümlelerde geçen, var olmayan kişiler. Türkçedeki Ali ile Veli gibi.

• *Zeyd için Amr'e itab olmaz:* Bir kimsenin suçu için başka bir kimseyi azarlamak, paylaşmak doğru değildir (TTA, 917).

• *Yan pala Zeydün: tkz. ve alay.* Birinin yeni bir durum karşısında ne yapacağını kestiremeyerek şaşkınlık geçirdiğini anlatmak için kullanılan bir söz (TS, 2121).

II. Yaşadığı Tahmin Edilen ve Kim Olduğu Bilinmeyen Kişi Adları

Atasözü ve deyimlerde geçen kişi adları, yansıttıkları özellikler sebebiyle farklılıklar göstermektedir. Bu bölümdeki adlar, yaşayıp yaşamadığı kesin olarak bilinmeyen ancak, büyük oranda yaşamış olduğu düşünülen, kısmen de temsil etme niteliği bulunan kişilerin adlarıdır. Yaşamış olduğu belli olan şahısların atasözü ve deyimlere geçmesi yine sonradan unutulmuş, ama gerçekliği büyük oranda düşünülebilen bir hikâyeye ilgili olabilir. '*Ali, Veli*' gibi adların geçtiği örneklerde ise bu adlar gerçekten yaşamış kişiler olabilecekleri gibi, temsil etme görevi gibi bir durumda da olabilirler. Bunun dışında bazı adlar, iç kafiye oluşturma göreviyle kullanıldıkları gibi, tümünün bir düşünceyi ifade etmesi de söz konusudur.

Buradaki kişi adları, '*insan, kimse, herkes, herhangi bir kişi, belirli/tanıdık bir kişi, bir şeyin sahibi, bir meslek sahibi, bir yerli/yerden olan, belli bir kişilik özelliği taşıyan, el/yabancı, bir inançtan olan veya olmayan*' vb. yerine kullanılarak atasözü veya deyim anlamını pekiştirme ve toplumsal bir gerçeği bildirim görevini üstlenmişlerdir. Bu türden adlar şunlardır:

Abbas; Abdirahmen; Abdullah Ağa; Abdurezzak; Abdurrahman/Abdirahmen; Abdurrahman Çelebi; Abış Ahmet; Agop; Ağa Mustafa; Ağa Yusuf; Ahmet; Ahmet Ağa; Ahu Baba; Ali; Ali Ağa; Ali Cengiz; Ali Cingil; Ali Dayı; Ali Fakı; Ali Hoca; Alikıran/Ali Kıran; Aliş; Alişen; Aloğ (Ali); Aloş; Amr; Anşa; Apostol; Aptal Hasan; Artin; Âşir Efendi; Ayaz Ağa; Aynalı Pembe; Ayşe; Ayvaz; Babacan; Bayram Ağa; Bedir; Bekir; Bekir Ağa; Bektaş Ağa; Bekteş (Bektaş); Berber Ahmet; Büdü; Cafer; Cafer Ağa/Bey; Çıplak Mustafa; Dalgacı Mahmut; Davut; Debreli Hasan; Deli Ahmet; Deli Ali; Deli Ayşe; Deli Bekir; Deli Corci; Deli Hıdır; Deli Ömer; Deli Raziye; D(i)ral Dede; Dikdik Hasan; Dilli Dilaver; Dingo; Doğrucu Davut; Döndü; Döne; Dudu; Duralu; Duran Kâhya; Düttürü Leyla/Dütdiri Leylâ; Edi; Emin; Emir Ayyar; Erkek Ayşe; Erkek Fatma; Ese; Eset Efendi; Eşe; Fadik; Fadime Ana; Fahrettin Kerim; Fatma (Hanım)/Fatmacık; Fattık; Fatti; Fosforlu Cevriye; Garip Ömer; Güllü; Gülsüm/Güssün; Güssün; Habip; Hacı Ahmet; Hacı Emin; Hacı Mandal; Hacı Mehmet; Hacı Murat/ Kel Murat; Hacı Mustafa; Hacı Ömer; Hacı Pintoros; Hacı Veli; Haço; Halil; Halis; Halit Ağa; Hamza; Hasan/Hasen; Hasan Ağa; Hasan Ali; Hasan Bey; Hasan Usta; Hasen; Has(s)o; Hatip; Hatipoğlu; Haydar; Haydo; Heno; Heydo; Hızır Ağa; Hoca Ali; Hüse(yi)n; İbiş; İdris; İmir; İmir Gazi; İsa; Kadir; Kadire; Kamber/Kanber; Kamil Efendi; Kara Ali; Kara (Ali) Fakı; Kasap Kodoş; Kasemoğlu; Kazaz Artin; Kâzım; Keçel Abbas; Keçel Hasan; Keçel Misto/Keçel Mista; Keçel Mista; Kel Ali; Kel Fatma; Kel Hatçe; Kel Mahmut; Kel Murat; Kel Sinan; Kel Veli; Kenan; Kerem; Kırıkör; Kirkör; Kör Ayvaz; Kör Hamza; Kör Ömer; Kör Salih; Kürkçü Bekir; Kürt Mehmet; Leyla; Mado; Mahmut; Manav Mustafa; Maraşoğlu; Mehmet Ali;

Mehmet; Mehmed/t Ağa/Efendi; Mehmet Ali; Memili; Memmed Ağa; Meraklı Melahat; Meraklı Raziye; Meryem; Molla Hasan; Molla Hünkâr oğlu; Muhlis; Murat; Murteza Ali; Musa; Mustafa; Mustafa Ağa; Mülayim Ağa/Efendi; Nallı Fatma; Nazlı Hanım; Nikola; Niyazi; Nuriye; Okçuoğlu; Omar; Osman; Ömer; Pinti Hamit; Raziye; Recep; Reşid/t; Rızvan; Saçaklı Raziye; Sadık; Safiye; Safiye Hala; Seydi Vakkas; Sırıklı Fatma; Sinan; (Sultan) Mahmut; Süleyman; Sütü Süleyman Gazi Ahmet; Şaban; Şadıman; Şah Budak; Şahkulu; Şakir; Şakire Dudu; Şankulu; Şuayıp; Tepelioğlu; Terzi Mahmut; Terzi Mehmet; Teslime Bacı; Tıngo; Vartan; Vasil; Vehbi; Veli; Veysel; Yağcıoğlu; Yakup; Yani; Yunus; Zakir Ağa; Zihmoğlu.

II.1. Kim Olduğu Bilinmeyen Kişi Adları Kişi Adları Dizini

Abbas:

• *Abbas*: Yolculuğu aklına koyan bir kimsenin bu niyetinden vazgeçiremeyeceğini belirten *Abbas yolcu ~ yolcudur Abbas (bağlasan durmaz)* deyimlerinde geçer. Deyimin nerede geçtiği belli değildir (MBTS, 4). // *Abbas*: “Yola çıkacak kimse” anlamındaki ‘*Abbas yolcu*’ deyiminde geçen bir söz (TS, 2).

• *Abbas yolcu* (ÖDS, 1).

• *Abbas’a yol göründü* (BTL IV, 862).

• *Abbas’ı bilmez, papazı bilmez; ölmüş Nikola’ya vay Vasil der*: İnsan her durumda ve ortamda bildiği ya da bilgi sahibi olduğu konularda konuşmalı. Bilmediği, bilgi sahibi olmadığı bir konuda konuşan insan hem yanlış düşer hem toplum tarafından sevilmez hem de çok zor durumlarda kalabilir (TTA, 83).

• *Abbas’tan başka kırk kırığı var, atlastan başka kırk donu var*: Bir toplumda çok farklı karakterde insanlar bulunabilir. Bu insanlardan bazılarının hiçbir konuda ölçüsü yoktur. Bu atasözü, değişik durumlarda doğrunun yanında olmaları gerekirken kendi çıkarları için akla gelmedik yollara başvuran insanlar için kullanılır (TTA, 84).

• *At Abbas’ın, yol yobazın, çal çatlasın*: Kendisine ait olmayan şeylere karşı hoyratça davranan, onları hoyratça kullanan insanların durumunu ifade eden bir atasözüdür (TTA, 181).

• *Yolcu Abbas, kimse sormaz*: Kendi halinde, kimsenin iyisi kötüsü ile ilgilenmeyen, sessiz sakin insanlarla ilgilenen olmaz (TTA, 902).

• *Yolcudur Abbas (bağlasan durmaz)*: Yolculuğu aklına koymuş, ne yapsan vazgeçiremezsin (MBTS, 3436). // *Yolcudur Abbas, bağlasan durmaz* (ÖDS, 1).

Abdirahmen: bk. **Abdurrahman/Abdirahmen**

Abdullah Ağa:

• *Osurma sıçma, Abdullah Ağa hıyar ekiyor* (BAAD I, 369, Balıkesir).

Abdurrezak:

• *On sekiz Kazak (Rus), bir Abdurrezak*: Güçlü ve sayıca çok olan insanlara karşı bir kişi tek başına bir şey yapamaz (TTA, 736).

Abdurrahman/Abdirahmen:

- *Abdurrahman'ın abası; gâh oğlu giyer gâh babası*: İnsan yaptığı her işte belli kurallara uymak zorundadır. Ancak birbirine benzeyen, birbirine yakın olan işlerde aynı kuralları uygulamanın da bir sakıncası olmaz (TTA, 85). // *Abdurrahman abası, kâh oğlu giyer kâh babası* (BAAD I, 213, Balıkesir).
- *Evcek, Abdırahmencek* (BAAD I, 311, Gaziantep).

Abdurrahman Çelebi:

- *Adam kıtlığında keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: İnsan, ihtiyaç duyduğu şeylerin hep en iyisini almak ister. Ancak iyinin bulunmadığı durumlarda kötünün kıymete bindiği unutulmamalıdır (TTA, 98). // *Adam kıtlığında keçiye Abdurrahman Çelebi derler* (AS, 90).
- *Çayı geçinceye kadar keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: Bir iş yapılırken o işin düzgün yürümesi için, insan karşısına engel olarak çıkan herkesin isteklerine boyun eğmeli ve herkesi hoş tutmaya özen göstermelidir (TTA, 298). // *Çayı geçinceye kadar keçiye 'Abdurrahman Çelebi' derler* (STA, 140).
- *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: İstenen şey bulunmayınca bulunana razı olunduğunu, bulunanın bulunamayan kadar iyi kabul edildiğini anlatır (MBTS, 1758; STA, 55). // *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: İstenilen nitelikteki şey bulunmadığında onun daha düşük nitelikte olanına da razı olunur (TS, 1225). // *Koyunun bulunmadığı (olmadığı) yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: Bir şeyin değerlisinin bulunmadığı yerde, o şeyin az değerlisi değerlinin yerini tutarak kıymet kazanır. (TTA, 660). // *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler* (AS, 301). // *Koyunun bulunmadığı/olmadığı yerde keçiye 'Abdurrahman Çelebi' derler* (STA, 247).
- *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi demek* (ÖDS, 346).

Abış Ahmet:

- *Abış Ahmet*. 'abış: saf, kılıbık (erkek)' (BAAD I, 213, Niğde) .

Agop:

- *Desinler ki Agop'un hançeri var*: Samimi olmayan davranışlara karşı alay olarak söylenir (BAAD II, 118, Trabzon).
- *Her zaman Agop'un öküzü ölmez, içli köftenin kırkı bir kuruş olsun* (BAAD I, 331, Van). // *Her zaman Agop'un öküzü ölmez ki içli köftenin kırkı bir kuruş olsun* (TTA, 524).
- *Agop'un kazı gibi yutmak*: Birbiri ardınca oburcasına yemek (OAS, 1469). // *Agop'un kazı gibi yutmak*: Aptallığı dolayısıyla, hileli işlere inanıp kanmak (ÖDS, 11; DS, 437).
- *Agop'un kazı gibi bakmak*: Aptal aptal anlamadan bakmak (OAS, 1469). // *Agop'un kazı gibi bakmak*: Aptal aptal bakmak (DS, 437; ÖDS, 11).

Ağa Mustafa: bk. Mustafa Ağa

Ağa Yusuf:

- *Ağa Yusuf çalısı*: Sağa sola zarar veren kimse (BAAD I, 217, Niğde).

Ahmet:

- *Ahmed'e edik, Süleyman'a düdüük* (BAAD I, 221, Konya).
- *Ahmet'e Ahmet düştü, sana ne zahmet düştü*: İnsan bir iş yaparken zahmetten kaçmamalı; iş arkadaşlarının çektiği zahmeti o da göze almalıdır (TTA, 118).
- *Ahmet'in öküzü, bakar iki gözü*: İnsan çevresinde olup bitenlere bön bön bakmamalı, olanları ve konuşulanları anlamak için çaba sarf etmelidir (TTA, 118). // *Ahmet'in öküzü, bakar iki gözü* (BAAD I, 221, Kırklareli; ÖDS, 24).
- *Ahmet ölür, Mehmet gömülür* (BAAD I, 34, Giresun).
- *Adı Ahmet, Allah'a emanet*: Bazı kimselere yakınlarının ve çevresinin yapacağı bir şey olmadığından, böyleleri için 'Tanrı esirgesin' demekten başka çare yoktur (TTA).
- *Ali Ahmet, sen ne zahmet* (BAAD I, 226, Bitlis).
- *Ekten bükten (pükten), Ahmet'e (deli kıza, sarı kıza, öküze) bir kaftan*: Eksik malzemeden işe yarar bir mal ortaya konulduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür; varlıklı insanlar için hiçbir önemi olmayan şeylerin, muhtaçlar için çok değerli olduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 394).
- *Her Ahmet'in bir Ebu Cehil'i vardır*: Her iyi insanın karşısına mutlaka kötü insanlar çıkar (TTA, 513). // *Her Ahmet'e bir Ebu Cehil bulunur* (TTA, 513).
- *Ahmet'in öküzü gibi ne bakarsın?* (AS, 87).
- *Ahmet'in öküzü gibi bakmak* (BAAD I, 221, Kırşehir).

Ahmet Ağa:

- *Ahmet Ağa'dan bir batman üzüm, Mehmet Ağa'yı suya bas* (ASYK, 17).
- *Köy Ahmet Ağa'nın ise, keyif benim*: Bir insanın kendisini ilgilendiren işlere başkalarının müdahale etmemesi için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 672).

Ahu Baba:

- *Ahu Baba*: İhtiyar, yaşlı, muhafazakâr, tiryaki; iyice yaşlanmış kimse (ÖDS, 24).

Ali:

- *Ali Ahmet, sen ne zahmet* (BAAD I, 226, Bitlis).
- *Ali Büşük, donu düşük*: Şaşkın, ahmak (BAAD II, 99, Bolu).
- *Ali eğirdi, Veli dokudu, Dudu da hamama gitti* (ASYK, 21).
- *Ali evlendi, Güllü gelin oldu* (ASYK, 21).
- *Ali gavas, yeni havas*: (gavas 'yanaşma, hizmetçi'; havas 'heves') İşgüzar olanlara karşı söylenir (BAAD II, 99, Afyon). // *Ali cavas, yeni havas* (BAAD I, 226, Afyon).
- *Ali getirdi, Veli götürdü* (ASYK, 21).
- *Ali için Veli'yi asmazlar*: Her insan yaptığı kötülüğün cezasını kendi çeker; birinin yaptığı bir kötülüğün cezasını başkasına çektirmezler (TTA, 139). // *Ali için Veli'yi asmazlar* (STA, 207).
- *Aliler, Veliler dam dolusu deliler* (BAAD I, 226, Bitlis).
- *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek*: Ondan aldığı buna, bundan aldığı ona vererek işini yürütmek (MBTS, 105). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek*: Bir kimse birinden aldığı ötekine, ötekinden aldığı bir başkasına vererek işlerini yürütmek (TS,75). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirir* (BTL IV, 103). // *Ali'nin külâhını*

Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydirmek (ÖDS, 36). // *Ali'nin kalpağını Veli'nin başına koyar, Veli'nin kalpağını Ali'nin* (STA, 227).

- *Ali'nin borcu Veli'den sorulmaz* (TTA, 141).
- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Eşe Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).
- *Ali'ye abalık, Veli'ye şalvarlık* (BAAD II, 99, Sivas).
- *Ali'ye edik, Veli'ye düdük* (ÖDS, 36). *Ali'ye edik, Veli'ye düdük (edik: Çarık)* Bir şeyin ona buna dağıtılmasını anlatır (BAAD II, 99, Niğde).
- *Ali'si deli, Veli'si deli; kırılanın hepsi mi deli:* Bir toplumu oluşturan insanların tamamının söz dinlememesi ve aykırı tavırlar sergilemesi durumunda kullanılan bir atasözüdür (TTA, 140).
- *Ad Ali'nin, şan Veli'nin:* Yükümlülüğü üzerine alıp işi başarıyla yürütüp bitiren başkası, bu işin başarıyla bitirilmesinden yararlanan ise başkası (TTA, 96). // *At Ali'nin nam Veli'nin:* Bir iş yapana değil bir başkasına mal edildiği zaman söylenir (MBTS, 197). // *At Ali'nin, şan Veli'nin* (BAAD I, 238, Bolu). // *Ad Ali'nin mal Veli'nin* (ASYK, 13). // *Ad Ali'nin, göt Veli'nin* (BAAD I, 215, Gaziantep; ÖDS, 6). // *At Ali'nin, göt Veli'nin* (BAAD I, 238, Bitlis).
- *Adım Ali, çaldığım yedi halı, ortalık ucuzursa (ucuzlarsa) sererim on dört halı*³¹: Yaptığı bir hata ve haksızlığı, gelecekte düzeltereğini vadettiği hâlde, bunu başaramayacağı bilinen kimselerin durumunu belirtmek için söylenir (ASYK, 14).
- *Gönül hâlden anlamaz, Ali'ye dolaklık eğirir* (ASYK, 87). // *Kahpe ciğer durmaz, Ali'ye dolaklık eğirir* (ASYK, 110).
- *Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım:* Ne bazı insanların iyiliği ne bazı insanların öğüdü ne de bazı insanların verdiği sözler geçerlidir. En doğrusu insan kendine ait bir evinin olmasına gayret etmelidir (TTA, 718).
- *Yüz verdik deliye (Ali'ye), çemrendi sıçtı halıya:* O saygısızca yakınlık gösterdik; şımarıldı; haddini bilmedi, terbiyesizlik yaptı. Bizi güç durumda bıraktı ya da zarara soktu (DS, 962). // *Yüz verdik Ali'ye/deliye, çemrendi /geldi sıçtı halıya* (ÖDS, 516). // *Yüz verdik Ali'ye, geldi çıktı halıya* (TTA, 907).

Ali Ağa:

- *Ali Ağa'nın ala danası gibi dolaşmak* (BAAD II, 99, Muğla).

Ali Cengiz:

- *Alicengiz:* (Ar. *āl* 'aile, soy' + Cengiz adından *āl-i Cengiz* 'Cengiz oğulları': 'Çok kurnazca hazırlanmış düzen, hile, oyun' anlamına gelen '*Alicengiz oyunu*' deyiminde geçer (MBTS, 106). // *Āl-i Cengiz oyunu* (*āl*: aile, evlad ve 'ıyâl, ehl-i beyt; ehfâd) (BTL I, 120).
- *Ali Cengiz oyunu*³²: 'Kurnazca ve haince düzen' anlamında kullanılan bir söz (TS). // *Alicengiz oyunu:* Kurnazca ve haince düzen (DS, 461). // *Ali Cengiz oyunu* (ÖDS, 35).
- *Ali Cengiz oyunu oynamak* (ÖDS, 36).

Ali Cingil:

³¹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 212.

³² Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 15-16.

- *Ali Cingil ocağı* (BAAD I, 226, Gaziantep).

Ali Dayı:

- *Ali Dayı'nın abası (kebesi); bir oğlu giyer, bir de babası:* İnsanoğlu maddi durumuna göre idare etmeyi bilmelidir. Eline geçen parayı har vurup harman savurmamalı; sahip olduğu bir eşyayı idareli kullanmalıdır (TTA, 139).

Ali Fakı: bk. Ali Fıhı, Kara Fakı

- *Ali Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık:* İnsan bazen yaptığı işin düzenli yürümesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz; ancak bazen bu durumda da iş daha kötüye gidebilir (TTA, 139). // *Ali Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık* (ÖDS, 35). // *Kara (Ali) Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık* (BAAD II, 144, Niğde; Gaziantep; Van). // *Ali fakıya yazdırdık, daha beter (daha) azdırdık* (BAAD I, 226, Niğde; İçel; Adana).
- *Ali fıhsı* (BAAD I, 226, Gaziantep).

Ali Hoca: bk. Hoca Ali

- *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Aynı gibi gösteriliyorlar, ama aralarında hiç fark yok (MBTS, 1127). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Değişik diye ileri sürülen bir düşüncenin etkisinden ancak şekilce farklı olup temelinde hiçbir başkalık göstermediğini anlatır (OAS, 970). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Değişik gibi gösterilen iki şeyin, gerçekte aynı olduğunu anlatan bir söz (TS, 829). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Birbirinden farklı olmayan iki durumu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 494). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Birbirinden farklı olmayan iki durumu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 494). // *Ha Ali Hoca, ha Hoca Ali, (Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca):* Başka başka şeylermiş gibi görünüyorlar ama ikisi birdir. Öyle yapmakla böyle yapmak arasında fark yoktur (DS, 701, 703). // *Ha Ali Hoca, ha Hoca Ali* (ÖDS, 258; STA, 48).

Alıkıran/Ali Kıran:

- *Alıkıran:* (< *Far.* + *Ar.* 'āli-kırān 'yıldızı yüksek olan'dan 'kırıcı' kelimesinin etkisiyle türetilmiş olabilir.) Kuvvetine dayanıp etrafını kasıp kavuran, hak hukuk tanımayıp isteklerini zorla kabul ettiren kimse, zorba: başımıza *ali kıran* kesildi; *Ali kıran baş kesen (baş koparan):* Hak hukuk tanımaz, astığı astık kestiği keстик (MBTS, 106). // *Ali kıran, baş kesen*³³: "Çok zorba" anlamında bir söz (OAS, 1548). // *Ali kıran baş kesen:* Çok zorba (TS). // *Ali kıran, baş kesen:* Çevrenin tek ve sorumsuz zorbası (DS, 461). // *Ali kıran başkesen/ koparan* (ÖDS, 35, 36). // *Ali kıran baş kesen* (ASYK, 21).

Aliş:

- *Aliş bilir işini, dağlar bilir kışını* (ASYK, 21).

Alişen:

- *Hobe hobe, Alişene ne tobe* (BAAD I, 332, Bitlis).

Aloğ (Ali):

³³ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 17.

• *Aloğ bu yerlere gelmeyesin, sandığa giresin, Çal'da çalınasın* (BAAD I, 228, Malatya).

Aloş:

• *Aloş Aloş deyip Aloş'u kurda verdi* (BAAD I, 228, Sivas). // *Oloşa loş deyip, Aloş'u kurda verdi* (BAAD I, 368, Sivas).

Amr: (Amr ile Zeyd), Arap gramer kitaplarında örnek cümlelerde geçen herhangi bir kişi adı. Türkçedeki Ali ile Veli gibi.

• *Zeyd için Amr'e itab olmaz:* Bir kimsenin suçu için başka bir kimseyi azarlamak, paylamak doğru değildir (TTA, 917).

Anşa: bk. Ayşe, Eşe

• *Anşa eğirdi, Fatti dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 26).

Apostol:

• *Doldur Apostol doldur, ben günahımı bilirim:* Allah korkusundan uzak, hiçbir vicdanî rahatsızlık duymadan kötü eylemlerde bulunan insanlar için söylenen bir atasözüdür (TTA, 362).

Aptal Hasan:

• *Aptal (Hasan) gibi:* Boğaz tokluğuna çalışan kimseleri anlatmak için kullanılır (MBTS, 150).

Artin:

• *Altın olsun da Artin olsun (demek)* (ASYK, 24).

Âşir Efendi:

• *Dokuz kürklü Âşir Efendi:* Çok üşüyenlere söylenir (MBTS, 736).

Ayaz Ağa: bk. Ayaz Paşa

• *Ayaz Ağa: argo.* Gayet sert, yüzü gülmez, talebeyi korkutan hoca (OAS, 188).

Aynalı Pembe:

• *Aynalı Pembe:* Elinden ayna düşmeyen, süslü kadınlar hakkında (OAS, 194).

Ayşe: bk. Anşa, Eşe

• *Ayşe, menekşe; işini koy da beni okşa:* Hep kendini öne çıkarmak ve hep ilgi görmek isteyen insanların durumunu vurgulamak için söylenen bir atasözüdür (TTA, 208).

• *Buydum Ayşe:* Çok üşüyen kimse (BAAD I, 267, Afyon).

• *Çüğdüm Ayşe* (BAAD II, 115, Afyon).

• *Dükkân (dükkâni) köşe, kız (kızı) Ayşe:* İnsan her şeyin en uygununa, en güzeline sahip olmalıdır; güzel şeylere sahip olan insanlar, sıkıntı çekmeden yaşarlar (TTA, 375).

- *Hastaya buza gitti, âşığa (Ayşe) söze gitti*: Hemen görülmesi gereken bir iş için görevlendirilen kişinin o işi bir türlü bitirememesi sonucu söylenen bir atasözüdür (TTA, 506).
- *Odunun iyisi meşe, kızın iyisi Ayşe, odanın iyisi köşe*: Her insan, her varlık aynı değerde değildir. İhtiyaç duyulan bir şeyin en iyisini tercih etmek gerekir (TTA, 729).
- *Olmayacak işe, ne sallayın Ayşe* (BAAD II, 158, İçel).
- *Ye tatlıyı, doğur atlıyı; ye ekşiyi, doğur Ayşe'yi*: Hamileyken tatlı yiyen hanım, oğlan doğurur; ekşi yiyen hanım ise kız doğurur (TTA, 883).

Ayvaz: Bu kelimenin farklı sözlük anlamları vardır³⁴.

- *Ayvaz kasap, hep bir hesap*: Hangi yol yeğlenirse yeğlensin, aynı sonuca varıyor. Ha öyle ha böyle (DS, 406, 499). // *Ayvaz kasap hep bir hesap*: “Ha öyle, ha böyle, ikisi de bir” anlamında kullanılır (OAS, 197). // *Ayvaz kasap, hep bir hesap* (ÖDS, 65).
- *Köylünün yediği bazlama, Ayvaz'ın yediği baklavadan tatlıdır* (TTA, 674).

Babacan:

- *Babacangilde toydur; etsiz kemik, yağsız pilav boldur* (BAAD I, 55, Van).

Bayram Ağa:

- *Yatsıdan sonra 'Hoş geldin Bayram Ağa'*: Zamanında yapılmayan ya da yeri ve zamanı olmadığı hâlde bir işi yapmaya kalkışmanın gereksizliğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 878). // *Yatsıdan sonra na'ra, hoş geldin Bayram Ağa* (BTL IV, 718). // *Yatsıdan sonra nara, hoş geldin Bayram ağa!* (STA, 109). // *Toydan sora mağara, hoş geldin Bayram Ağa* (EİA, 313).

Bedir:

- *Ekmek Bedir'in, su Hızır'ın, yiğin kudurun, için kudurun*: Başkaları kazanıyor, siz yiyorsunuz. Gücünüzü harcayacak iş yapmadığınız için de azıp duruyorsunuz (DS, 623; ÖDS, 194). // *Ekmek Bedir'in, su Hızır'ın; yiğin kudurun, için kudurun*: Başkalarının kazancıyla ölçsüz bir şekilde yaşayan, aşırı harcamalarda bulunup taşkınlık yapan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 392). // *Et Bedir'in, ekmek Hızır'ın, yin kudurun* (BAAD I, 310, Gaziantep). // *Ekmek Hızır'ın, su Bedir'in, yiğin için kudurun* (TTA, 393).

Bekir:

- *Akıl olmazsa neylesin fikir, Memili karıyı boşadı, neylesin Bekir* (ASYK, 18).
- *Şaştı Bekir, salavat getir*: Bir iş yaparken eli ayağı dolaşan, ne yapacağını bilemeyen, bocalayan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 809). // *Şaştı Bekir, salavat getir* (BAAD II, 166, Rize).

Bekir Ağa:

- *Beğendin mi Bekir Ağa?* (BAAD I, 252, Niğde).

³⁴ 1. Büyük konaklarda mutfak ve yemek işlerinde çalıştırılan uşak. 2. Koca, eş, erkek. 3. Eskimiş savaş gemilerinde çalıştırılan cerrah yardımcısı. 4. Arapça ivaz kelimesinin bozulmuş şekli. 5. Karagöz perdesinin belli başlı tiplerinden biri.

Bektaş Ağa: bk. **Deli Ahmet, Deli Bekir, Kürkçü Bekir, Terzi Mahmut**

- *Yırtılan Bektaş Ağa'nın şalvarı:* Zararları hep aynı -varlıklı- kişinin görmesi durumunda söylenir (ASYK, 168).

Bektaş (Bektaş):

- *Eşek de şaştı, Bektaş de şaştı* (BAAD I, 309; BAAD II, 127, Burdur).

Berber Ahmet:

- *Adın ne? Berber Ahmet. Sanatın? İkisini birden söyledik ya!:* Algılaması zayıf olan insanların, söylenenleri doğru ve eksiksiz anlamaları zordur (TTA, 104).

Büdü:

- *Edi ile Büdü:* (Özel isim olabilir, büdü anlamsız tekrar kelimesidir.) Birbirinden ayrılmayan, hep beraber olan, kafa dengi iki yaşlı kimseden bahsedilirken kullanılan *Edi ile Büdü (Şakire Dudu)* deyiminde geçer (MBTS, 802).
- *Edi ile Büdü, Şakire dudu:* Birbiriyle iyi anlaşılan, birbirinden hiç ayrılmayan saf, sevimli iki kafa dengi arkadaş (ÖDS, 192). // *Edi ile Büdü (Şakire Dudu):* Birbirinden ayrılmayan sevimli ve saf iki kafa dengi (DS, 621). // *Edi ile Büdü, Şakire Dudu:* Birbiriyle iyi anlaşılan iki yaşlının baş başa kalışını anlatır (TS, 600).

Cafer:

- *Sıçtı Cafer, bez getir: kaba.* Birinin berbat bir iş gördüğünü anlatan bir söz. (TS, 1748). // *Sıçtı Cafer, bez getir (kokutmadan tez getir):* 'İşi berbat etti, çok büyük pot kırdı, çabuk yetişip düzelt!' anlamında kullanılır (MBTS, 2729). // *Sıçtı Cafer bez getir (arıtamazsın tez getir):* Büyük bir pot kırdı; berbat bir iş yaptı; durumu hemen düzeltmek gerek. (DS, 872). // *Sıçtı Cafer bez getir:* (BTL III, 352; ÖDS, 436). // *Etti Cafer bez getir* (ÖDS, 215).

Cafer Ağa/Bey: bk. **Çapan Ağa, Çapanoğlu**

- *Cafer Ağa'nın abdest suyu: dey.* Tatsız, tuzsuz kıvamında (OAS X, 78). *Cafer/Çapan Ağanın abdest suyu* (ÖDS, 119). // *Cafer Beyin abdest suyu* (BAAD I, 267, Kayseri).

Çıplak Mustafa:

- *Çıplak Mustafa'ya dönmek:* Akılsız, geri zekâlı olup, halk tarafından alay edilmek; kovalanmak (ÖDS, 144).

Dalgacı Mahmut:

- *Dalgacı Mahmut:* Daima dalgın, alık, esrarkeş (ÖDS, 152). // *Dalgacı Mahmut:* Yapılması gerekli bir işi benimsemeyen, kaytarıcı (TS, 465). // *Dalgacı Mahmut:* Dalga geçen, işi ciddiye almayan kimseler için kullanılır (MBTS, 620). // *Dalgacı Mahmut:* İşlerini ciddiye almayan sebatsız kimseler için söylenir (OAS, 503).

Davut:

- *Umma Davut, gönlünü avut:* Başkalarından yardım beklemek, insanın kendi gönlünü teselli etmesidir (TTA, 844). // *Umma Davut, gönlünü avut* (BTL IV, 193). // *Umma Davut, gönlünü avut* (BAAD II, 169, Ordu).

Debreli Hasan:

- *At martini Debreli Hasan*: Büyük söz veya yalan söz söyleyenlere karşı şarkıdan alınma bu kısım söylenir; palavra atma (ÖDS, 52). // *At martini Debreli Hasan*: Atma Recep, din kardeşiyiz (OAS, 169).
- *At piştovu Debreli Hasan, dağlar inlesin*: Mübalağalı konuşuyorsun, uydurup kurusıki atıyorsun at Martini (ÖDS, 52).

Deli Ahmet: bk. **Bektaş Ağa, Deli Bekir, Kürkçü Bekir, Terzi Mahmut**

- *Dert Deli Ahmet'in başında* (BAAD I, 286, Gaziantep).
- *Yırtılan Deli Ahmet'in yakası*: Olan bana oluyor (ÖDS, 507). // *Yırtılan Deli Ahmet'in yakası* (BAAD I, 403, Gaziantep).

Deli Ali:

- *Gitti deli Ali, geldi deli Ali*: Bir iş yapmadan gelip giden kimse için kullanılır (BAAD I, 317, Isparta).

Deli Ayşe:

- *Damda havuç Deli Ayşe*: Hoppa, aklına eseni yapan kadın (ÖDS, 154). // *Damda havuç Deli Ayşe*: Hoppa, aklına geleni yapan ve söyleyen münasebetsiz kimseler için kullanılır (MBTS, 623).

Deli Bekir: bk. **Bektaş Ağa, Deli Ahmet, Kürkçü Bekir, Terzi Mahmut**

- *En akıllımız Deli Bekir, o da hapiste yatır* (BAAD II, 125, Muğla).
- *Yırtılan Deli Bekir'in kesesi* (BAAD I, 403, Konya; Amasya).

Deli Corci:

- *Deli Corci*: Hoppa, aklına geleni yapan kimse (MBTS, 656).

Deli Hıdır: bk. **Hıdır**

- *Deli Hıdır, iş budur* (BTL II, 603).

Deli Ömer:

- *Çocuklar başı Deli Ömer*: Çocukların oyunlarına karışmayı, onları başına toplayıp çocuksu işler yapmayı seven yaşlı adam (DS, 581; ÖDS, 146). // *Çocuklar başı Deli Ömer* (BTL II, 443). // *Uşakçı başı Deli Ömer*: Çocuklarla iş yapan (ÖDS, 482). *Uşakçı başı Deli Ömer* (BAAD I, 394, Gaziantep).
- *Şeyh, paşa baban olacağına, Deli Ömer kocan olsun* (BAAD I, 388, Afyon).

Deli Raziye:

- *Deli Raziye*: Deli gibi davranan şımarık kız/kadın (ÖDS, 159). // *Deli Raziye*: Delice davranışları, şımarıklıkları bulunan kız (DS, 592). // *Deli Raziye*: Delişmen, şımarık kız veya kadınlar hakkında kullanılır (MBTS, 656). // *Deli Raziye*: "Delişmen" anlamında kullanılır. Delice davranışlarda bulunan kız veya kadın (OAS, 529). // *Deli Raziye gibi*: Delice davranışlarda bulunan (kız veya kadın) (TS, 489).

D(ı)ral Dede:

- *Dral dedenin düdüğü gibi*: Soğuk havada iyice giyinmeden incecik kıyafetle gezen kimseler için kullanılır (MBTS, 760). // *Dral dedenin düdüğü gibi*: argo. Ümitsiz, çıplak, açıkta kalmış kimseler için kullanılır (OAS, 519).
- *Dral dedenin düdüğü gibi kalmak*: Elde avuçta, aç açık, çırılçıplak kalmak (MBTS, 760).

Dikdik Hasan:

- *Dikdik Hasan* (BAAD I, 289, Sivas).

Dilli Dilaver:

- *Dil(l)i Dilaver*: Karşısındakini susturacak ölçüde ve çok fazla konuşan (ÖDS, 172).

Dingo³⁵: bk. Tıngo

- *Allah verdi mi, Dingo'nun bağından da verir* (TTA, 145).
- *Dingo*: 'Girenin, çıkanın belli olmadığı yer' anlamındaki *Dingonun ahırı* deyiminde geçen bir söz (*Dingo*: özel isim) (TS, 533). // *Dingo'nun ahırı*: Giren çıkanın belli olmadığı yer (MBTS, 714). // *Dingo'nun ahırı* (ÖDS, 176).

Doğrucu Davut:

- *Doğrucu Davut*: Hatır gönül dinlemeden doğruyu söyleyen, yanlış ve yalana şahit olduğunda hemen düzelten kimseler için kullanılır (MBTS, 732). *Doğrucu Davut*: Her şeyin doğrusunu yapmaya meraklı olan kimseler için kullanılır (OAS, 611). *Doğrucu Davut*: Her şeyin doğrusunu yapmayı veya söylemeyi huy edinmiş kimse (TS). *Doğrucu Davut*: Her şeyin doğrusunu söylemeyi ve yapmayı âdeta merak hâline getiren kişi (ÖDS, 180).

Döndü:

- *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada*: Senin eğilim ve isteklerinle benim eğilim ve isteklerim bağdaşamaz. Yollarımız ayrı (DS, 869). // *Benim derdim (gönlüm) Döndü ile Döne'de; onunkisi (senin gönlün) inek ile danada* (TTA, 238). // *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada* (ÖDS, 433). // *Benim gönlüm, Döndü ile Döne'de, seninki de inek ile danada*: Herkesin aklındaki ile, kendi işi ile meşgul olması, ilgilenmesi durumunu belirtir (ASYK, 41).

Döne:

- *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada*: Senin eğilim ve isteklerinle benim eğilim ve isteklerim bağdaşamaz. Yollarımız ayrı (DS, 869). // *Benim derdim (gönlüm) Döndü ile Döne'de; onunkisi (senin gönlün) inek ile danada* (TTA, 238). // *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada* (ÖDS, 433).

Dudu:

³⁵ Tietze'ye göre bir erkek adının kısaltılmış şeklidir. bk. Tietze, 2002.

- *Dudu benden akıllı*³⁶: Bir işe kendi istekleri doğrultusunda çözüm getirenler için, biraz da şaka yollu olarak söylenen söz (ASYK, 66).
- *Dudu donandı, düğün başlamadı* (ASYK, 66).
- *Ali eğirdi, Veli dokudu, Dudu da hamama gitti* (ASYK, 21).

Duralu:

- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).

Duran Kâhya:

- *Samanlık seyran olsa, avratlık kolay olsa, Duran Kâhya'nın kör kızı da avrat olurdu*: İş yapmak herkesin arzu ettiği şekilde olsaydı, herkes her istediğini yapar; insanlar zorluklarla karşılaşmazlardı (TTA, 774).

Düttürü Leyla/Dütdiri Leylâ:

- *Düttürü Leylâ*: Daracık, kısacık veya modası geçmiş şeyler giyen garip kıyafetli kadın veya kız (MBTS, 788). // *Düttürü Leylâ*: Garip, çok dar ve kısa elbise giyen; pek züppe ve geveze kadın; tuhaf ve hafif giyimli kadın (OAS, 663). // *Düttürü Leylâ*: *mec.* Geveze kadın (BTL II, 779). // *Düttürü Leylâ*: Tuhaf, dar ve kısa giyinmiş kadın (TS, 593). // *Düttürü Leyla*: Giyim ve davranışları ciddi olmayan, hafif ve basit olan kadın (ÖDS, 191; DS, 417). // *Düttürü Leyla*: Daracık, kısacık giyinmiş kadın (DS, 619). // *Dütdiri Leylâ*: Hoppa kadın (BTL II, 178).

Edi:

- *Edi ile Büdü*: (Özel isim olabilir, *büdü* anlamsız tekrar kelimesidir.) Birbirinden ayrılmayan, hep beraber olan, kafa dengi iki yaşlı kimseden bahsedilirken kullanılan *Edi ile Büdü* (*Şakire Dudu*) deyiminde geçer (MBTS, 802).
- *Edi ile Büdü, Şakire dudud*: Birbiriyle iyi anlaşılan, birbirinden hiç ayrılmayan saf, sevimli iki kafa dengi arkadaşı (ÖDS, 192). // *Edi ile Büdü, Şakire Dudud*: Birbiriyle iyi anlaşılan iki yaşlının baş başa kalışını anlatır (TS, 600). // *Edi ile Büdü* (*Şakire Dudud*): Birbirinden ayrılmayan sevimli ve saf iki kafa dengi (DS, 621).

Emin:

- *Ben Emin'e derim, sen damına* (BAAD I, 253, Isparta).
- *İşçi Emin'in Nuriye*: Çok çalışkan kadın (ASYK, 105).

Emir Ayyar³⁷:

- *Emir Ayyar'ın dağarcığı* (BTL III, 387).

Erkek Ayşe: bk. Erkek Fatma

- *Erkek Fatma* (veya *Ayşe*): Erkek gibi davranışları olan kadın (TS, 646). // *Erkek Fatma* (*Ayşe*): Erkek gibi hareket eden kızlar için söylenir (OAS, 737).

Erkek Fatma: bk. Erkek Ayşe

³⁶ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 224-225.

³⁷ 'emir' unvanı, bir yönetici olduğu konusunda ipucu vermekle birlikte, kimliği konusunda bilgi bulunmamaktadır.

• *Erkek Fatma*: Davranışları erkeğe benzeyen kadın (MBTS, 868). // *Erkek Fatma (veya Ayşe)*: Erkek gibi davranışları olan kadın (TS, 646). // *Erkek Fatma (Ayşe)*: Erkek gibi hareket eden kızlar için söylenir (OAS, 737). // *Erkek Fatma* (ÖDS, 211).

Ese: bk. İsa

- *Ese*: İsa tahrifi (LO).
- *Ese dostum, Musa dostum; dolaştım Şam'ı, Halep'i, koynumdaki kese dostum*: İnsanın en yakın dostu, istediği anda istediği gibi harcayacağı kendi emeğiyle kazandığı paradır (TTA, 427).
- *Ese'yi, Musa'yı tanımaz; salt kendini bilir*: Hiç kimseyi dikkate almayarak kendi bildikleri doğrultusunda hareket eden insanların bu tavrını vurgulamak için söylenen bir atasözüdür (TTA, 428).
- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).
- *Nerede Ese (İsa), orada köse*: O her zaman arkadaşının bulunduğu yerdedir; tanınmış, iş bilir adam ne yapıyorsa ben de onu yaparım (DS, 824). // *Nerede Ese/İsa orada köse*: Birbirinden ayrılmazlar; tanınmış, başarılı kişilerin yaptığını yaparım; serüven aramam (ÖDS, 383). // *Nerede Ese (İsa) orada köse* (BTL IV, 563).

Eset Efendi:

- *Eset Efendi'nin çadırı*: Soğuk ev, soğuk yer (ASYK, 78).

Eşe: bk. Ayşe, Anşa

- *Eşe eğirdi, Fadik dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 79).

Fadik: bk. Fatti

- *Fadik gölde çimdi*: Üstünkörü yapılan iş hakkında kullanılır (BAAD II, 129, Amasya).
- *Eşe eğirdi, Fadik dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 79).

Fadime Ana:

- *Fadime Ana'nun yunmuş yıkanmış küpü*: Çok temiz insan, eşya (ASYK, 82).

Fahrettin Kerim:

- *Fahrettin Kerim*: Küçük boy rakı; rakı şişesi (ÖDS, 218).

Fatma (Hanım)/Fatmacık:

- *Abayı yaktı Fatma'nın (Fatmacığın) bezine*: Onun gösterişine, giyimine gönlünü kaptırdı (DS, 429). // *Abayı yaktı Fatma'nın/Fatmacığın bezine* (ÖDS, 1).
- *Aş deliye, kabak Fatma'ya kaldı* (BAAD II, 103, İçel).
- *Düğünde Fatmacığın adı mı okunur?*: Pek çok insanın katıldığı düğün töreninde, insanın kendisine gerekli önemin verileceğini sanması boş bir hayaldir (TTA, 374). // *Düğünde Fatmacığı kim bilir!* (AS, 212; STA, 124). // *Düğünde Fatmacığı kim bilir?* (TTA, 374). // *Düğünde Fatmacığın adı anılmaz* (TTA, 374).
- *Dümbücük nerde, Fatmacık orda* (BAAD I, 295, Gaziantep).
- *Eşecük'te Fatmacuğ'u kim tanır?* (ASYK, 79).

- *Fatmacığın pazarda adı olmaz*: Pazara düşmüş bir şey, eski değerini kaybetmiş demektir (TTA, 452). // *Fatmacığın pazarda adı olmaz* (STA, 124).
- *Herkes sakız çiğner ama, Fatma Hanım gibi şaklatamaz* (TTA, 527).
- *İşi bilir Fatma, birini kor, birini işler; onu da kor, köpek taşlar*: İşlerini yarım bırakmayı alışkanlık edinen kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür. (TTA, 565).
- *Köylü Fatma'yı, el uşağı yatmayı sever*: Hiç kimse başkasının işini kendi işi kadar önemseyerek yapmaz (TTA, 673).

Fattık:

- *Anamızın adı Fattık, öyle olsa da battık, böyle olsa da battık*: İçinde bulunduğu zor durumdan kurtulma şansı olmayan insanların bu durumlarını belirtmek için kullandıkları bir atasözüdür (TTA, 157). // *Anamızın adı Fattık, öyle olsa da battık, böyle olsa da* (BAAD I, 231, Konya).

Fatti: bk. Fadik

- *Anşa eğirdi, Fatti dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 26).

Fosforlu Cevriye:

- *Fosforlu Cevriye*: argo. (Çok tutulmuş bir türküden telmihen) Çok boyalı, gösterişli kenar mahalle güzeli (OAS, 821).

Garip Ömer:

- *Ağlayan ağlasın Garip Ömer'i, gitti eşeği kaldı semeri*: Birinin uğradığı zararları alay etmek için söylenir. (BAAD II, 96, Trabzon).

Güllü:

- *Ali evlendi, Güllü gelin oldu* (ASYK, 21).

Gülsüm/Güssün:

- *Gitti Gülsüm geldi Gülsüm, Azrail ettiğini bulsun: dey*. İnsan mizacını değiştirmenin mümkün olamayacağını sitem yollu anlatır (OAS X, 150). // *Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm; Azrail ettiği ile kalsın*: Gelenin gidenen hiçbir farkı yok; gelen, gidenin benzeri, eşi anlamında kullanılan bir atasözüdür (TTA, 475). // *Elen Gülsüm, gelen Gülsüm; Ezrayil ettiğini bulsun* (BAAD I, 300, Rize). // *Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm, Azrail ettiğini bulsun* (ÖDS, 233). // *Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm, Azrail ettiğini bulsun* (ASYK, 86).
- *Güssün'ün yerine Güssün, Azrail ettiğinden bulsun* (BAAD I, 324, Ordu).
- *O Güssün, bu Güssün, herkes (Azrail) ettiğini bulsun*³⁸: Kötülük yaparak üzüntülere sebep olanlara, bu üzüntülerin bir gün kalmayacağını anlatmak, kötülük yapan kimselerin eline bir şey geçmeyeceğini belirtmek ve o kimselere bir nevi serzenişte bulunmak için söylenen söz (ASYK, 133).

Güssün: bk. Gülsüm/Güssün

³⁸ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 245.

Habip:

- *Habip'ti Burgaz'ın dayağı, Habip öldü Burgaz gene basbayağı* (BAAD I, 325, Kırklareli).

Hacı Ahmet:

- *Ne arar Hacı Ahmet'de kav çakmak* (BAAD I, 364, İzmir; Manisa).

Hacı Emin:

- *Aptessiz Hacı Emin'e namaz mı dayanır?* (BAAD I, 233, Konya).

Hacı Mandal:

- *Hacı Mandal Mührü*³⁹: Dediğim olsun da sonu nereye varırsa varsın (İDBÇ, 64).

Hacı Mehmet:

- *Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi*: Kimileyin kendini iyi, doğru adam gibi gösteren hileci, dalavereci (DS, 458; STA, 16). // *Akşam Hacı Mehmet, şimdi eskici Yahudi mi?*: İnsan, bildik bir insan hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmamalı (TTA, 129). // *Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi* (ÖDS, 31).

Hacı Murat/ Kel Murat:

- *İnadım inat, adım kel (Hacı) Murat*: Söz ve eyleminde direnen, çok inatçı kişilerin durumu (DS, 742). // *İnadım inat, adım Hacı Murat*: “İnadımdan kesinlikle vazgeçmem” anlamında kullanılır (MBTS, 1403). // *İnadım inat adım Hacı Murat* (ÖDS, 289). // *İnadım inat, adım Kel Murat*: Söylediğinden, kendi bildiğinden vazgeçmeyen kimselerin inatçılığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 551). // *İnadına inat adım kel Murat*: İnadında ısrar etmek hâlinde söylenir (OAS X, 176).

Hacı Mustafa:

- *Kim kimi öğütledi, Hacı Mustafa sayıkladı*: Gizlice alınmış, başkalarının duymaması gereken bir durumu veya bir kararı birilerinin gizli gizli başkalarına duyurmaları durumunda kullanılan bir atasözüdür (TTA, 641).

Hacı Ömer:

- *Hacı Ömer Kabe'den getirmiş, “Azımızı çoğa tutsunlar” demiş*: Hediye verilirken değerli-değersiz ayırımının yapılmaması için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 495). // *Hacı Ömer Ka'beden getirmiş, azımızı çoğa tutsunlar demiş* (BTL II, 484).
- *Vardım baktım Hacı Ömer oturmuş kürkünü yamar; ben ondan güz yünü umarım, o benden yapağı umar* (BAAD I, 396, Isparta).

Hacı Pintoros:

³⁹ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 64.

- *Hacı Pintorosa kavuşmak*: argo. Dayak yemek: *Canın hacı Pintorosa kavuşmak istiyor galiba* (OAS, 972). // *Hacı Pintoros'a kavuşmak*: Dövülmek, dayak yemek; ölmek (ÖDS, 259). *Hacı Pintorosa kavuşmak*: Aptal aptal bakmak (MBTS, 1623).

Hacı Veli:

- *Dediğini deyip Hacı Veli'ninkini yemek*: Fikrinde inat etmek (BAAD II, 117, Denizli).

Haço:

- *Koy desinler Haço'nun hançeri var* (ASYK, 123).

Halil:

- *Ben ağlarım Halil diye, Halil ağlar harnep diye* (*harnep* 'keçiboynuzu') (BAAD II, 107, Niğde).
- *Halil olsun da çamurdan olsun*: 'Adı Halil olanlar, iyi insan olur.' anlamında kullanılır. (ASYK, 93).

Halis:

- *Halis'in oğlu, Muhlis'in davarını gütmmez* (ASYK, 93).

Halit Ağa:

- *Bu lamlar, bu cimler; Halit Ağa köpeği isteye* (BAAD I, 265, Rize).

Hamza:

- *En akıllısı (akıllımız) Hamza, o da üç (kırk) gündür direkte bağlı*: Bir kimse akılsız bir iş yaptığı zaman söylenir (MBTS, 851).

Hasan/Hasen:

- *Hasan abdalı gibi*: Bir karşılık beklemeden çalışan (BAAD II, 136, Niğde).
- *Hasan almaz, basan alır*: Oyuna bakan değil, katılan kazanır (ÖDS, 262). // *Hasan almaz, basan alır* (ASYK, 94).
- *Hasan dayının abası, kâh oğlu giyer, kâh babası* (STA, 200).
- *Hasan, eliyle götüne kabak asan*: Kendi aleyhine söz çıkmasına yol açan (BAAD II, 136, Kayseri).
- *Hasanlar Hasanlar, dillerdir baş kesenler* (BAAD I, 327, Konya).
- *Bu Hasan'a, bu Hüseyin'e; ne (b..um) kaldı pay kesene*: Bir işin başında bulunup herkesin hakkını verdiği hâlde, kendi hakkını alamayan kimselerin durumunu ifade eden bir atasözüdür (TTA, 276). *Bu Hasan'a bu Hüsen'e, bokum kaldı pay kesene* (BAAD I, 265, Bitlis).
- *Çakmak Hasan, kibrit Hüseyin*: Serseri, külhanbeyi (BAAD II, 113, Kıbrıs).
- *Duyuldu Hasan'ın böreği* (BTL III, 453).
- *Yağma Hasan'ın böreği*: Kimsenin korumadığı bir yararlanma kaynağı. Her yanından sömürülmekte, sahip olan yok (DS, 930). // *Yağma Hasan'ın böreği*: Herkesin istediği gibi faydalandığı, bir sahipleneni bulunmayan kaynak (MBTS, 3343). // *Yağma Hasan'ın böreği*: Hakkı olan veya olmayan herkesin yararlandığı kaynak (TS, 2107). // *Yağma Hasan'ın böreği*: Hakkı olmayan kişilerin sömürdüğü şey (OAS, 2995). // *Yağma Hasan'ın böreği* (ÖDS, 493; BTL IV, 810).

• *Adın ne? Hasen (Hasan); faydan yoksa ha ben ha sen:* İnsan hangi işte çalışırsa çalışsın, hangi görevde bulunursa bulunsun o işten veya görevden hem kendi hem toplum yararına bir takım faydalar temin etmelidir (TTA, 104).

Hasan Ağa:

• *Gel Hasan Ağa'nın yalısına:* Beklenmedik bir durum karşısında söylenir. (BAAD II, 131, Trabzon).

Hasan Ali:

• *Hasan Ali türküsü* (BAAD I, 327, Sivas).

Hasan Bey:

• *Kapı baca dayalı, Hasan Bey'in hayatı* (ASYK, 111).

Hasan Usta:

• *Benim canımı Hasan Usta mı çekikledi?* (BAAD I, 253, Giresun).

Hasen: bk. **Hasan**

Has(s)o:

- *Haso hesabını bilir* (BAAD I, 328, Gaziantep).
- *Hasso eşiğe çıkmaz, kurt içeri (dışarı) gelmez* (BAAD II, 136, Kars).

Hatip:

• *Hatip'in eşiği gibi küreğe yan vermek* (BAAD II, 137, Niğde).

Hatipoğlu:

• *Hatır için seviyorsan Hatipoğlu'nun arabını da sev*⁴⁰: Ölçülü olmak gerektiğini belirtmek için kullanılan bir söz (ASYK, 94).

Haydar: bk. **Haydar, Heydo**

• *İt doydu da Haydar mı kaldı?* (BAAD I, 338, Gaziantep; Niğde; Malatya). // *İt doysun da Haydar'a kalsın* (BAAD II, 142, Niğde). // *İt buldu da Haydar mı kaldı?* (ASYK, 106).

• *İt durur, Haydar durmaz:* Aşağılık kimseler bir şey yapmazken, kendisinden herhangi bir kötülük beklenmeyen kimselerin olumsuz tavırlar takınması durumunda söylenen bir atasözüdür (TTA, 568). // *İt durur, Haydar durmaz* (BAAD I, 145, Malatya).

Haydo: bk. **Haydar, Heydo**

• *Haydo yidi, kaldı iti* (BAAD I, 328, Bitlis).

Heno:

• *Üş gün Heno bezenür, kılını çeker ozanur* (BAAD I, 395, Bitlis).

Heydo: bk. **Haydar, Haydo**

- *Aş bişti, Heydo yerişti* (yerişmek 'yetişmek') (BAAD I, 237, Bitlis; Van).
- *Heydo yidi, kaldı iti* (BAAD, I, s. 331, Bitlis)

⁴⁰ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 231.

Hızır Ağa:

- *Akıllımız Hızır Ağa, parmağını saldı bardağa:* Aklını gereği gibi kullanmayan bön, budala, aptal birinin nerede, ne zaman, ne yapacağı belli olmaz (TTA, 125).

Hoca Ali: bk. **Ali Hoca**

Hüse(yi)n:

- *Bu Hasan'a, bu Hüseyin'e; ne (b..um) kaldı pay kesene:* Bir işin başında bulunup herkesin hakkını verdiği hâlde, kendi hakkını alamayan kimselerin durumunu ifade eden bir atasözüdür (TTA, 276). // *Bu Hasan'a bu Hüsen'e, bokum kaldı pay kesene* (BAAD I, 265, Bitlis).
- *Çakmak Hasan, kibrit Hüseyin 'serseri, külhanbeyi'* (BAAD II, 113, Kıbrıs).

İbiş:

- *İbiş gibi:* Alığa benzer; davranışları ve yüzü gülünç olan; etrafındakileri güldüren saf kişi (ÖDS, 278).

İdris:

- *İdris'in üğüttüğünü yemek*⁴¹: Başkalarının çalışmalarından yararlanan ve bunun farkında olmayan, sorumsuz kişilere söylenen bir söz (ASYK, 101).

İmir:

- *İmir'in iti gibi titremek* (ASYK, 103).

İmir Gazi:

- *İt mi, İmir Gazi mi?* (BAAD I, 338, Gaziantep; Niğde)

İsa: bk. **Ese**

- *İsa bıçağı göğe çekti* (BAAD I, 337, Gaziantep)
- *Nerede Ese (İsa), orada köse:* O her zaman arkadaşının bulunduğu yerdedir; tanınmış, iş bilir adam ne yapıyorsa ben de onu yaparım (DS, 824). // *Nerede Ese/İsa orada köse:* Birbirinden ayrılmazlar; tanınmış, başarılı kişilerin yaptığını yaparım; serüven aramam (ÖDS, 383). // *Nerede Ese (İsa) orada köse* (BTL IV, 563).

Kadir:

- *Adın Kadir olacağına, kaderin kader olsun:* Kişinin iyi bir isminin olması ona fazla bir şey kazandırmaz; talihinin güzel olması ise çok şey kazandırır (TTA, 437). // *Adın Kadir olacağına, kaderin kader olsun* (BAAD I, 30, Isparta).
- *Adın Kadir olmuş kader olmamış, neylesin kayın peder* (BAAD I, 216, Aydın).
- *Ustam(ız)ın adı Kadir, elim(iz)den gelen budur:* Bir kimse kendisine verilen işi, o iş hakkında bildiği her şeyi kullanarak bitirmeli; daha iyisi ile ilgili bilgi ve yeteneğinin olmadığını açık yüreklilikle belirtmeli (TTA, 846).

Kadire:

⁴¹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 233.

Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire: Soyuna sopuna güvenerek kurum satan, elini işe sürmeyen kimseler için kullanılır (MBTS, 1505; DS, 407). // *Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire*: Kendini soylu soplulu diye satıyor, üst başa kuruluyor; elini işe sürmüyor (DS, 756). // *Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire* (ÖDS, 302). // *Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire*: Toplumdaki konumuna göre hareket etmeyen, haddini aşacak davranışlarda bulunan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 583).

Kamber/Kanber⁴²:

- *Kambersiz düğün olmaz*: (Ar. *kanber* ‘sadık köle’) Her toplantıda veya her işin içinde bulunmak merakında olanlar için yarı sitem, yarı şaka olarak söylenen bir söz (TS, 1052; BTL III, 835). // *Kambersiz düğün olmaz*: Her toplantıda veya her işin içinde bulunmak merakında olan kimseler için yarı şaka yarı ciddi olarak söylenen bir atasözüdür (TTA, 590). // *Kambersiz/Kambersiz düğün olmaz*: *Kanber* ‘Hz. Ali’nin kölesi’) Her işin içinde, her toplantıda bulunmak merakında olanlar için sitem ve şaka yollu söylenen deyim (MBTS, 1540). // *Kambersiz/Kambersiz düğün olmaz*: Her toplantıda, her işin içinde olanlar için söylenir (OAS, 1352). // *Kambersiz düğün olmaz/olur mu?* (STA, 180). // *Kambersiz düğün olmaz (olur mu?)*: En çok ilgili olan kişi bulunmadan bu işin tadı çıkmaz (DS, 761). // *Kambersiz düğün olmaz* (ASYK, 110).
- *Güreş güreş hep Kamber alta gelir* (BAAD II, 134, Afyon).
- *Keş gelirse iyi Kamber, keş gelmezse kötü Kamber*: Bir insandan çıkar sağladıklarında o insana iyi, çıkar sağlamadıklarında ise kötü diyen kimselerin bu yanlış tutumunu yermek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 627).
- *Sıra geldi Kamber’e, hem vura hem döndere*: Eline olanak geçtiği zaman hiçbir kanun ve kural tanımayan, istediği gibi hareket eden kimselerin bu tutumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 788). // *Sıra geldi Kamber’e, hem vura hem döndere* (BAAD II, 164, Van).

Kamer:

- *Adı Kamer, gönül umar*: İnsan bazen, karşısındakiler hiç akıl etmediği halde, birlikte olduğu insanlardan bazı beklentiler içinde bulunabilir (TTA, 104).

Kamil Efendi:

- *Kamil efendi*: Eş, zevce, kadın (ÖDS, 310).

Kara Ali:

- *Gel Kara Ali, git Kara Ali; kına gecesine yok Kara Ali*: Çeşitli işlerin yapılmasında ve sorunların çözülmesinde kendisinden faydalanılan birini, herhangi bir işin yapılmadığı veya davetin verildiği yerlere seslenmemesi durumunda kullanılan bir atasözüdür (TTA, 466).

Kara (Ali) Fakı:

- *Kara Fakı’ya yazdırdık, daha kötü bezdirdik*: Bir kişiyi, bir işi kötü durumdan kurtarmaya çalışırken, daha kötü bir hale getirildiğini vurgulamak için kullanılan

⁴² Arzu ile Kamber hikayesinin kahramanı Kamber ile ilişkili değildir.

bir atasözüdür (TTA, 596). // *Kara (Ali) Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık* (BAAD II, 144, Niğde; Gaziantep; Van).

Kasap Kodoş:

- *Cefayı biz çektik, safayı kasap Kodoş* (STA, 169).

Kassemoğlu:

- *Kassemoğlu'nun bakırı:* (Yüz için) kırmızı; utanmaz (BAAD II, 146, Niğde). // *Yüz değil, Kassemoğlu'nun bakırı:* Utanmaz kimseler hakkında kullanılır (BAAD II, 175, Niğde).

Kazaz Artin:

- *Kazaz Artin gibi lâf ediyor:* Çok nekre, hazırcevap ve tumturaklı konuşan kimseler için kullanılır (MBTS, 1624).

Kâzım:

- *Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım:* Ne bazı insanların iyiliği, ne bazı insanların öğüdüne de bazı insanların verdiği sözler geçerlidir. En doğrusu insan kendine ait bir evinin olmasına gayret etmelidir (TTA, 718).

Keçel Abbas:

- *Ağaya yaradı, beye yaradı; keçel Abbas'a yaramadı:* İnsanların pek çoğu yapılan bir iyiliği giderilen bir eksikliği şükranla karşılayıp bundan memnun oldukları hâlde, bazı insanları ne yapılırsa yapılsın, memnun etmek mümkün değildir (TTA, 111). // *Ağaya yaradı, beye yaradı, Keçel Abbas'a yaramadı* (BAAD I, 218, Kars).

Keçel Hasan:

- *Ya keçel Hasan, ya Hasan keçel!* (keçel 'kel' < Az.) (BTL IV, 236).

Keçel Mısto/Keçel Mista:

- *Sen nerde, Keçel Mısto'nun ahırı nerde:* Bir kimsenin çok değersiz, adeta hayvandan da aşağı olduğunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (?) (TTA, 782). // *Sen nere keçel Mista'nın ahırı nere* (BAAD I, 381, Van).

Keçel Mista: bk. Keçel Mısto

Kel Ali:

- *Kel Ali'nin bağı* (ASYK, 115).

Kel Fatma:

- *Anam anam dediği, hamam anası Kel Fatma değil mi?:* Nasıl olursa olsun, bir insanın en yakın olan annesidir ve her insan için kendi annesi dünyanın en güzel annesidir (TTA, 156). // *Anam anam dediği hamam anası Kel Fatma değil mi?* (ÖDS, 41).

- *Karma, katma, kel Fatma:* 'Karışık, her biri değişik' anlamında (ASYK, 113).

Kel Hatçe:

• *Adın ne? Kel Hatçe; koltuğunda çit bohça, cebinde yok bir akçe; kurna başında yer gözetir: İnsan haddini bilmeli; tavır ve davranışları toplum içindeki konumuna uygun olmalıdır (TTA, 104).*

Kel Mahmut:

• *Vermemiş (vermeyince) mabut, neylesin (ne yapsın) Kel Mahmut: Allah insana bir takım yetenekleri, mal veya para vermeyi uygun görmemişse, kişinin yapacağı bir şey yoktur (TTA, 860).*

Kel Murat: bk. Hacı Murat

Kel Sinan:

• *Atar atar vuramaz, Kel Sinan da iştahından duramaz (BAAD II, 103, İçel).*

Kel Veli:

• *El âlem muhtarın kızını onarır, bir şeycikler yok; biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırız, jandarma peşimize düşer: Bazı insanların işlediği çok büyük suçlara kimsenin bir şey dememesini, bazı insanların ise sıradan suçlardan dolayı devletin takibine alındığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 396). // Elâlem muhtarın kızını onarır bir şeycikler yok, biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırız cenderme peşimize düşer (BAAD II, 42, İçel). // Elalem muhtarın kızını onarır bir şeycikler yok, biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırık candarma peşimize düşer. (BAAD II, 123, İçel).*

Kenan: bk. Sinan

• *Falan öldü, filan öldü, bir gün derler Sinan (Kenan) öldü (ASYK, 82).*

Kerem:

• *Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak: Aşk yüzünden derin acı çekmek (ÖDS, 332). // Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak (BAAD I, 348, Malatya). // Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak: Çok derin bir aşk acısını belirtmek için kullanılır (OAS X, 195). // Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak (BAAD II, 147, Niğde; İçel). // Kerem gibi yanmak (ADS, 282).*

Kırıkör: bk. Kırkör

• *Gün battı, gâvur (Kırıkör) yattı: Gayrimüslimlerin, yatsı namazı kılmadıklarından, erkenden yattıklarını belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 488).*

Kırkör: bk. Kırkör

• *Bizim evde yalanırsın, Kırkör'un bağında mı ürürsün?: Nankör, iyiliği bizden görüyorsun. Neden bize hizmet etmiyor da yabancılara hizmet ediyorsun? (DS, 539; ÖDS, 104). // Bizim evde yalanırsın, Kırkör'un bağında ürürsün (TTA, 267). // Bizim evde yalanırsın, Kırkör'un bağında mı ürürsün? (TTA, 267).*

• *Manastıra hor bakma, Kırkör gibi er yatar: İnsan hiçbir şeyi ve hiçbir kimseyi küçümsememeli. Hor görülen birçok insan, küçümsenen pek çok şey sanıldığından*

da değerlidir (TTA, 698). // *Manastırı beğenmezsin, anda Kirkor gibi er yatar* (BTL IV, 408).

Kör Ayvaz:

• *Vurdumduymaz Kör Ayvaz*: Hiçbir şeye aldırış etmeyen, duygusuz (DS, 928). // *Vurdumduymaz Kör Ayvaz* (DS, 407; ÖDS, 491). // *Vurdumduymaz, Kör Ayvaz* (TTA, 861).

Kör Hamza:

• *Kör Hamza geldi galiba* (BTL IV, 148).

Kör Ömer:

• *Ortaköylü Kör Ömer, oturmuş kürkün yamar; ben ondan ekmek umarım, o benden ufak (ekmek kırıntısı) umar* (BAAD II, 158, Niğde).

Kör Salih:

• *Talih değil, kör Salih*: Kendini talihsiz olarak belleyenlerin kullandıkları kinaye yollu söz (OAS X, 302). // *Talih değil, Kör Salih*: Kötü şans (ÖDS, 461). // *Aleme talih, bize Kör Salih* (ÖDS, 34). // *Áleme (herkese) talih, bize Kör Salih mi?* (DS, 460; STA, 214).

Kürkçü Bekir: bk. **Bektaş Ağa, Deli Ahmet, Deli Bekir, Terzi Mahmut**

• *Yırtılan Kürkçü Bekir'in yakası*: Zararları hep aynı -varlıklı- kişinin görmesi durumunda söylenir (ASYK, 168).

Kürt Mehmet:

• *Alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete*: Döndürülüp dolaştırılıp bir işin daima aynı kimsenin üzerine yüklendiğini ifade etmek için kullanılır (MBTS, 91). // *Alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete*: Bir işi veya bir sorumluluğu gürültüye getirerek daima aynı insanın üzerine yıkmak ve işin içinden sıyrılmak anlamında kullanılır (OAS, 63). // *Alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete*: Bütün oyunlar, yükü bilgisiz ve kimsesiz kişinin sırtına yüklemek için (STA, 16; DS, 459). // *Alavere dalavere, Kürt Mehmet nöbete* (ÖDS, 33).

Leyla:

• *Düttürü Leylâ* (AS, 41).
• *Leylâ olmak*: Sarhoş olmak (ÖDS, 363).
• *Mecnun sever Leyla'yı ben severim Mevla'yı* (ASYK, 129).

Mado:

• *Mado'ya dönmek*: Çok yemek yiyip çatlayıp ölmek. (*Mado*: Çok yemek yiyip de ölen -halk söyleyişi ile, çatlayan- bir adam (ASYK, 127).

Mahmut:

• *Mahanayı Mahmut etmek* (BAAD I, 361, Gaziantep).

- *Mahmut'un öküzü, bakar iki gözü* (BAAD I, 361, Balıkesir).

Manav Mustafa:

- *Beş paralık kof kozluğu var, manav Mustafa'yı beğenmez*: Kendi malını karşısındakinin malından üstün gören, kibirli insanların durumunu ifade etmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 240).

Maraşoğlu:

- *Maraşoğlu'nun abası, kâh kızı giyer kâh babası* (ASYK, 128).

Mehmet Ali:

- *Dağlar Mehmet Ali çağırıyor* (BTL III, 386).

Mehmet:

- *Ahmet ölür, Mehmet gömülür* (BAAD I, 34, Giresun).
- *Bayağı Mehmet, bayağı borkü: eski hamam eski tas* (DS, 520). // *Bayağı Mehmet, bayağı borkü* (STA, 47).
- *Ye Mehmet Ye!*⁴³ : (İDBÇ, 204).

Mehmed/t Ağa/Efendi: bk. Memmed Ağa

- *Ahmet Ağa'dan bir batman üzüm, Mehmet Ağa'yı suya bas* (ASYK, 17).
- *Evin evime karşı, bağın bağuma karşı, senin karın öldü, benim kocam öldü, işte böyle Mehmet Ağa* (BAAD II, 129, Niğde).
- *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın*: 'Hiçbir şeyi tasa etmiyorum, işlerim yolunda' anlamında kullanılan bir söz (TS, 1149). // *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın*: 'Kim olursa olsun, kimsenin işime karışmasını istemem' anlamında (OAS, 1530). // *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın*: Canım nasıl isterse, nasıl hoşuma giderse öyle hareket ederim, kimse işime karışmasın (MBTS, 1666). // *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın* (ÖDS, 334).
- *Keyif senin amma, bağ Mehmet Ağa'nın*: İnsan başkalarına ait şeylerle mutlu olmaya, güzel bir hayat yaşamaya çalışmalı; kendi malı, kendi olanaklarıyla mutlu bir hayat sürmeye gayret etmelidir (TTA, 628).
- *Sarı çizmeli Mehmet Ağa (Efendi)*⁴⁴: Kim olduğu, nerede oturduğu bilinmeyen tanınmamış kimseler için söylenir (MBTS, 2677). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa (Efendi)*: Kim olduğu, nerede oturduğu bilinmeyen kimse (BTL III, 281; TS, 1703). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa (Efendi)*: (MBTS, 591). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa*: Adresi ve kimliği belirlenmemiş bir kişi (DS, 867). // *Sarı Çizmeli Mehmed Ağa*: Orduda (asker) anlamında (BTL I, 362). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa* (ÖDS, 430; ASYK, 144).

Mehmet Ali:

- *Paran olursa Mehmet Ali'sin, paran yoksa başı açık delisin*: Parası olan insan akıllı ve değerlidir, parası olmayan insan akılsız ve güçsüzdür (TTA, 757). // *Paran olursa Mehmet Ali'sin, paran yoksa başı açık delisin* (BAAD II, 78, Afyon).

⁴³ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 202.

⁴⁴ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 181.

Memili:

- *Akıl olmazsa neylesin fikir, Memili karıyı boşadı, neylesin Bekir* (ASYK, 18).

Memmed Ağa: bk. **Mehmed/t Ağa**

- *Kendi başına Memmed Ağa* (ASYK, 116).
- *Keyf sizin, köy Memmed Ağa'nın* (ASYK, 117).

Meraklı Melahat: bk. **Meraklı Raziye**

- *Meraklı Melâhat:* Tecessüs duygusu ile her şeyi araştıran, öğrenmek isteyen kimseler için kullanılır (MBTS, 2009).

Meraklı Raziye: bk. **Meraklı Melahat**

- *Meraklı Raziye:* Tecessüs duygusu ile her şeyi araştıran, öğrenmek isteyen kimseler için kullanılır (MBTS, 2009).

Meryem:

- *Senin gözün ayıranda, benim gözüm Meryem'de:* Aynı işi yaptıkları hâlde amaçları farklı olan insanların durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 782).

Molla Hasan:

- *İki Kürt, bir Molla Hasan* (BAAD I, 334, Sivas).

Molla Hünkâroğlu:

- *Molla Hünkâroğlu(-nun torunu):* -Alay yollu- zengin ve asil kişi (BAAD II, 155, Niğde).

Muhlis:

- *Halis'in oğlu, Muhlis'in davarını gütmez* (ASYK, 93).

Murat:

- *Her okuyan Molla Penah olmaz, her katırcı Murat:* İnsan okumakla, belli işleri yapmakla arzu ettiği göreve gelemeyiz; arzu ettiği kişiliğe kavuşamaz (TTA, 520).
- *İnadım inat, kör Murat* (ASYK, 103).

Murteza Ali:

- *Mert merdi keser, Murteza Ali her ikisini de:* Mert insan, kimsenin kendisinden daha mert olmasını istemez; ancak öyle insanlar vardır ki kendisi dışında hiç kimseyi mert kabul etmez (TTA, 705).

Musa:

- *Musa'ya horoz tepmiş de kırk gün yatmış* (BAAD I, 363, Ordu).
- *Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse olandan kendini sakın:* İnsanların fiziğine bakarak o insanların kişiliği hakkında bazı sonuçlara varmak Anadolu'da oldukça yaygındır (TTA, 104). *Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse olandan kendini sakın!* (BTL I, 40).
- *Adın ne? Musaaa! Benim de Musa ama, o kadar uzun değil:* İnsanın toplum içindeki mevkisi ve görevi ne olursa olsun, faydalı şeyleri yalnız kendisi için değil,

diğer insanlar için de istemelidir. (TTA, 104) // *Benim adım da Musa, ama az kısa: Kişi yaptığı işlerde, tutum ve davranışlarında ölçülü olmalı; hiçbir zaman aşırıya kaçmamalıdır* (TTA, 238). // *Musa, o kadar da uzun boylu değil*⁴⁵: Bir şeyi çok uzatan, can sıkın şeylerde ve yanlışlarda ısrarda bulunanlara bir ihtar mahiyetinde olan deyim (ASYK, 130).

• *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).

• *Ese dostum, Musa dostum; dolaştım Şam'ı, Halep'i, koynumdaki kese dostum: İnsanın en yakın dostu, istediği anda istediği gibi harcayacağı kendi emeğiyle kazandığı paradır* (TTA, 427). // *Musa kardeş, İsa kardeş; yanındaki kese kardeş: İnsanın ne kadar yakın akrabası, dostu olursa olsun, en yakın dostu kendi kesesidir* (TTA, 712).

Mustafa:

• *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).

• *Felek Mustafa'ya yâr olmadı: Talihi yaver gitmedi, şans yardım etmedi* (MBTS, 931). // *Felek Mustafa'ya yâr olmadı* (BTL III, 658). // *Felek Mustafa'ya yâr olursa neler olur?* (STA, 215).

• *'Mus, mus' diyeceğine, bir kere 'Mustafa' de: Yaptığı işi sürüncemede bırakan kimselerin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür* (TTA, 712).

Mustafa Ağa: bk. Ağa Mustafa

• *Akşamdan sonra safa, hoş geldin Mustafa Ağa (Ağa Mustafa)!: Zamansız gelen kimse, vakitsiz söylenen söz ve yapılan davranış hiçbir zaman hoş karşılanmaz* (TTA, 130).

Mülayim Ağa/Efendi:

• *–Adın ne? –Mülayim Ağa. –Sert olsan ne halt edersin!:* Yumuşak davranıyorum; çünkü sert davranmakla bir şey elde edemeyeceğimi biliyorum. (DS, 407, 436; ÖDS, 10). // *Adın ne? Mülayim Efendi. Sert olsan ne yapacaksın?:* İnsanlar birbirlerinin yanlış ve kötü tavırlarına belli bir yere kadar dayanabilir, sonrası için birbiriyle olan münasebetlerini keserler (TTA, 105).

Nallı Fatma:

• *Nallı Fatma (karı)* (BAAD I, 364, Afyon).

Nazlı Hanım:

• *Nazlı Hanım'ın büzme çarığı: Nazlı kişiler* (ÖDS, 379). // *Nazlı Hanım'ın büzme çarığı* (BAAD I, 364, Gaziantep).

Nikola:

• *Abbas'ı bilmez, papazı bilmez; ölmüş Nikola'ya vay Vasil der:* İnsan her durumda ve ortamda bildiği ya da bilgi sahibi olduğu konularda konuşmalı. Bilmediği, bilgi sahibi olmadığı bir konuda konuşan insan hem yanlış düşer hem toplum tarafından sevilmez hem de çok zor durumlarda kalabilir (TTA, 83).

⁴⁵ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 246.

Niyazi:

- *Niyazi olmak*: Boşu boşuna zarar görmek, yok yere yaralanmak, ölmek (ÖDS, 384).

Nuriye:

- *İşçi Emin'in Nuriye*: Çok çalışan kadın (ASYK, 105).

Okçuoğlu:

- *Okçuoğlu hesabı*: Dalavereli hesap (BAAD II, 157, Niğde).

Omar:

- *Omar'dan (kumardan) gelmez, damardan gelir*: Bir insana başkasından gelecek yardım fazla bir işe yaramaz. Önemli olan insanın kendisinin kendisine yeterli olmasıdır (TTA, 736).

Osman:

- *Aklın Osman'la, fikrin Osman'la; ineğin bir dana doğursa gütsen Osman'la* (BAAD II, 98, Niğde).
- *Asmandan Osman'a atmak*: Bir işi yapmamak için türlü bahaneler bulmak (BAAD I, 236, Bolu).
- *Aynalı Osman*: Süslü erkek (ASYK, 33).
- *On doğurmuş Osman anası* (BAAD I, 369, Gaziantep).
- *On dönüm bostan, yan gel yat Osman*: Doğru dürüst çalışmayan, küçük işlerle gününü geçiren kimselerin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 736). // *Yangel Osman, beş dönüm bostan*: Zahmet çekmeden mal ve para sahibi olanların durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 872). // *Bir dönüm bostan, yan gel Osman* (BAAD I, 258, Isparta). // *Dört dönüm bostan, yan gel Osman* (BAAD II, 121, Niğde). // *On dönüm bostan, yan gel yat Osman* (KSS, 48). // *On dönüm bostan, yan gel Osman* (BAAD I, 369, Konya).

Ömer:

- *Ağzının domalmasından Ömer diyeceği belli idi* (BAAD I, 220, Gaziantep; ÖDS, 22).
- *Avurdunu domalttığınan Ömer diyeceğini anlamak*: Lep demeden leblebiyi anlamak (BAAD II, 104, Nevşehir).
- *Biberin adı Ömer, onu her gören umar*: Çiğ köfte yemeyenlere karşı söylenir (BAAD II, 108, Hatay).
- *Çocukların başı deli Ömer* (ASYK, 55).
- *Ver Ömer'e, yaz duvara*: Borç ya da ödünç olarak verilen bir şeyin geri gelmeyeceğini belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 858).

Pinti Hamit:

- *Pinti Hamit*: Cimri (ÖDS, 413).

Raziye:

Gam tutmaz tasasız Raziye: dey. Hiçbir şeye üzülme, aldırış etmeyen (kadın) (OAS X, 142).

Recep:

• *Atma Recep, din kardeşiyiz*⁴⁶: Palavra savurma; birbirimizi biliriz (ÖDS, 55; DS, 487). // *Atma Recep, din kardeşiyiz: argo.* Söylediklerin hep yalan, abartma, ancak biz bunun farkındayız (TS, 146). // *Atma Recep, din kardeşiyiz* ‘Bu söylediklerinin hep yalan (veya abartma) olduğunun farkındayız’ anlamında külhanbeyi deyimini (OAS, 169). // *Atma Recep (din kardeşiyiz):* Çok abartılı konuşanlara ‘bu kadar da atılmaz’; // *Atma Recep, din kardeşiyiz* (STA, 160). // *At martini Debreli Hasan = Atma Recep, din kardeşiyiz* (OAS, 169).

Reşid/t:

• *Adın nedir? Reşit; bir söyle, bin (bir) işit:* İnsan konuşmalarında mutlaka ölçülü olmalıdır. Bunun için de mutlaka az konuşup çok dinlemeyi bilmelidir. (TTA, 105). // *Adın nedir? Reşid; bir de, bir işit!* (BTL I, 41). // *Adın ne Reşit, sen söyle sen eşit (işit)* (ASYK, 14).

Rızvan:

• *Han var Rızvan yok* (ASYK, 93).

Saçaklı Raziye:

• *Saçaklı Raziye* (ÖDS, 423).

Sadık:

• *Hem Sadık'tan hem koduktan olmak* (BAAD II, 137, Van).

Safiye:

• *Geldi Safiye, gitti kafiye*⁴⁷: Bir malın saf, temiz ve halis olanı dururken, süslü ve gösterişlisine ilgi gösterilmez. (?) (TTA, 466).

Safiye Hala:

• *Safiye Hala:* Korkak erkek (ASYK, 143).

Seydi Vakkas:

• *Seydi Vakkas ölümünden git* (BAAD I, 382, Burdur; Konya).

Sırıklı Fatma:

• *Sırıklı Fatma* (BAAD II, 164, Afyon).

Sinan: bk. Kenan

• *Falan ölmüş, filan ölmüş; bir gün derler Sinan ölmüş:* Ölümden hiç kimse kaçamaz; er geç herkes ölümü tadacaktır (TTA, 452) // *Falan ölmüş, filan ölmüş; bir gün derler Sinan ölmüş* (BAAD I, 121, Bolu; STA, 191). // *Filan öldü, filan*

⁴⁶ Hikayesi için bk. <https://www.evvelcevap.com/atma-recep-din-kardesi-yiz-deyimini-aciklamasi-anlami-hikayesi-kisa/>

⁴⁷ Hikâyesi için bk. <http://www.kulturelbellek.com/geldi-safiye-gitti-kafiye/>

öldü, bir gün derler Sinan öldü (BAAD II, 130, İçel). // *Falan öldü, filan öldü; bir gün derler Sinan öldü* (TTA, 452). // *Falan öldü, filan öldü, bir gün derler Sinan (Kenan) öldü* (ASYK, 82).

(Sultan) Mahmut:

• *Vermeyince mabud, ne yapsın Mahmut?* Tanrı geniş bir yaşama ya da yetenek kısmet etmemişse kulun elinden ne gelir? (OAS, 2980). // *Vermeyince mâbut, neylesin (Sultan) Mahmut*⁴⁸: Bütün gayret ve iyi niyete rağmen yardım edilemeyen şanssız kimseler için kullanılır (MBTS, 3318). // *Vermeyince Mabut, ne yapsın Mahmut?* (STA, 23). // *Vermeyince mabud, ne yapsın Mahmut?* (AS, 373; BTL IV, 652).

Süleyman:

• *Ahmed'e edik, Süleyman'a düdük* (BAAD I, 221, Konya).

Sütlü Süleyman Gazi Ahmet:

• *Sen Sütlü Süleyman Gazi Ahmet misin?* (BAAD II, 163, Niğde).

Şaban:

• *Bırak Şaban yapsın demek:* İşi başkalarının yapmasını veya mesuliyeti başkalarının yüklenmesini beklemek (ÖDS, 92).
• *Verin Şaban'a gitmez yabana:* Yardıma muhtaç olmadığı hâlde kendisini yardıma muhtaç gibi gösteren kimseler için kinayeli olarak söylenen bir atasözüdür (TTA, 860). // *Verin Şaban'a, gitmez yabana* (BTL V, 652).

Şadıman: bk. **Şah Budak**

• *Şadıman'ın (Şah Budak'ın, şahın) bağı var; üzümü yok, yaprağı var:* Faydası olmayan mal ve zenginlik için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 806).

Şah Budak: bk. **Şadıman**

• *Ayvastı yok, narı yok; gören desin Şah Budak'ın (bir) bağı var:* Çalışan insan, yaptığı işin karşılığını almalıdır. Durmadan çalıştığı hâlde geçim sıkıntısı çeken bir insanın çalışmasının hiçbir önemi yoktur (TTA, 208). // *Şadıman'ın (Şah Budak'ın, şahın) bağı var; üzümü yok, yaprağı var:* Faydası olmayan mal ve zenginlik için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 806). // *Şah Budak'ın bağı var, üzümü yok, yaprağı var* (BAAD II, 166, Samsun; Niğde).

Şahkulu: bk. **Şankulu**

• *Adam olmayan yerde Şahkulu da bir adamdır* (STA, 246).
• *Hepsi gider kuş getirir; Şahkulu gider, baykuş getirir:* Herkesin yaptığının tersini yapan kimselerin bu durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 512).

Şakir:

⁴⁸ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 201.

• *Harabat ehlini hor görme Şakir, defineye malik viraneler var*⁴⁹: ‘Kimde ne var bilinmez.’ denilerek herkes hakkında yanlış fikir yürütmek gerektiğini belirtmek için kullanılır (ASYK, 93).

Şakire Dudu:

• *Edi ile Būdū, Şakire dudu*: Birbiriyle iyi anlaşılan, birbirinden hiç ayrılmayan saf, sevimli iki kafa dengi arkadaşı (ÖDS, 192). // *Edi ile Būdū, Şakire Dudu*: Birbiriyle iyi anlaşılan iki yaşlının baş başa kalışını anlatır (TS, 600). // *Edi ile Būdū (Şakire Dudu)*: Birbirinden ayrılmayan sevimli ve saf iki kafa dengi (DS, 621). // *Edi ile Būdū*: (Özel isim olabilir, būdū anlamsız tekrar kelimesidir.) Birbirinden ayrılmayan, hep beraber olan, kafa dengi iki yaşlı kimseden bahsedilirken kullanılan *Edi ile Būdū (Şakire Dudu)* deyiminde geçer (MBTS, 802).

Şankulu: bk. Şahkulu

• *Herkes gider kuş getirir, Şankulu gider baykuş getirir* (STA, 103).

Şuayıp:

• *O ayıp, bu ayıp; ne yapsın Şuayıp?*: Elinde olanağı olmayan bir insan ne yapacağını bilemez, şaşırıp kalır (TTA, 726).

Tepelioğlu:

• *Allah verirse Tepelioğlu'nun kavağında da verir* (BAAD II, 22, Niğde; TTA, 145).
• *Tepelioğlu'nun kavağı*: Çok yüksek (BAAD II, 168, Niğde).

Terzi Mahmut: bk. Bektaş Ağa, Deli Ahmet, Deli Bekir, Kürkçü Bekir

• *Yırtılan Terzi Mahmut'un şalvarı* (BAAD I, 403, Malatya).

Terzi Mehmet:

• *Adın nedir? Terzi Mehmet. Sanatın ne? İkisini birden söyledik ya, demiş* (TTA, 105).

Teslime Bacı:

• *Teslime Bacı*: Her söze karışan kimse (BAAD I, 392, Malatya).

Tingo: bk. Dingo

• *Allah verende Tingo'nun Bağı'nda da verir* (TTA, 145).

Vartan: bk. Vasil

• *Hangi keşişin öldüğünden haberi yok; “vay Vartan!” (vay Vasil!) diye ağlıyor*: İşin aslını, gerçeğin ne olduğunu bilmiyor; yalan yanlış bir şeyler söylüyor (DS, 707).
• *Çekemezken Şah Abbas'ın derdini, bir de g...ümüzde Vartan onbaşı çıktı* (ASYK, 53).

⁴⁹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 230-231.

Vasil: bk. Vartan

• *Abbas'ı bilmez, papazı bilmez; ölmüş Nikola'ya vay Vasil der:* İnsan her durumda ve ortamda bildiği ya da bilgi sahibi olduğu konularda konuşmalı. Bilmediği, bilgi sahibi olmadığı bir konuda konuşan insan hem yanlışla düşer hem toplum tarafından sevilmez hem de çok zor durumlarda kalabilir (TTA, 83).

• *Hangi keşişin öldüğünden haberi yok; “vay Vartan!” (vay Vasil!) diye ağlıyor:* İşin aslını, gerçeğin ne olduğunu bilmiyor; yalan yanlış bir şeyler söylüyor (DS, 707). // *Hangi gâvur(un) öldüğünü bilmez de vay Vasil çağırır:* Bir işin aslını anlamadan o iş hakkında fikir beyan eden insanların bu tutumunu eleştirmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 501). // *Kangı (hangi) gavur öldüğünü bilmez de vay Vasil çağırır* (BTL III, 673).

Vehbi:

• *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi:* (*kerrake* ‘Vaktiyle bilim adamlarının giydiği ince kumaştan yapılmış bir üstlük.’) İşin iç yüzü anlaşıldı. Amaç belli oldu (ÖDS, 43; DS, 472). // *kerrake:* Eskiden kullanılan ince softan hafif ve dar bir üstlüğün adı olup “işin iç yüzü anlaşıldı” anlamına gelen “*Vehbinin kerrakesi*” deyiminde geçer (BTL IV, 44; OAS, 1513). // *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrâkesi:* İşin iç yüzü anlaşıldı, her şey ortaya çıktı (MBTS, 143). // *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi:* İşin içyüzü, gerçeği öğrenildi (STA, 50; TS, 102). // *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi:* Karanlıkta kalan, anlaşılamayan bir durumun anlaşıldığını ifade eden bir atasözüdür (TTA, 161). // *Gelelim Vehbi'nin kerrakesine* (BTL IV, 109).

Veli:

• *Ad Ali'nin, şan Veli'nin:* Yükümlülüğü üzerine alıp işi başarıyla yürütüp bitiren başkası, bu işin başarıyla bitirilmesinden yararlanan ise başkası (TTA, 96). // *Ad Ali'nin, göt Veli'nin* (BAAD I, 215, Gaziantep). // *Ad Ali'nin, göt Veli'nin* (ÖDS, 6). // *Ad Ali'nin mal Veli'nin* (ASYK, 13). // *At Ali'nin, şan Veli'nin* (BAAD I, 238, Bolu).

• *Ali eğirdi, Veli dokudu, Dudu da hamama gitti* (ASYK, 21).

• *Ali getirdi, Veli götürdü* (ASYK, 21).

• *Ali için Veli'yi asmazlar:* Her insan yaptığı kötülüğün cezasını kendi çeker; birinin yaptığı bir kötülüğün cezasını başkasına çektirmezler (TTA, 139). // *Ali için Veli'yi asmazlar* (STA, 207).

• *Aliler, Veliler dam dolusu deliler* (BAAD I, 226, Bitlis).

• *Ali'nin borcu Veli'den sorulmaz* (TTA, 141).

• *Ali'nin kalpağını Veli'nin başına koyar, Veli'nin kalpağını Ali'nin* (STA, 227).

• *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek:* Kendisinin para varlığı bulunmadığı hâlde birinden aldığını ötekine, ötekenden aldığını bir başkasına vererek işini yürütmek (DS, 461). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek:* Ondan aldığını buna, bundan aldığını ona vererek işini yürütmek (MBTS, 105); // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek:* Bir kimse birinden aldığını ötekine, ötekenden aldığını bir başkasına vererek işlerini yürütmek (TS, 75). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek* (ÖDS, 36). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirir* (BTL IV, 103).

- *Ali'si deli, Veli'si deli; kırılanın hepsi mi deli:* Bir toplumu oluşturan insanların tamamının söz dinlememesi ve aykırı tavırlar sergilemesi durumunda kullanılan bir atasözüdür. (TTA, 140).
- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Eşe Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).
- *Ali'ye abalık, Veli'ye şalvarlık* (BAAD II, 99, Sivas).
- *Ali'ye edik, Veli'ye düdük.* (edik 'çarık') Bir şeyin ona buna dağıtılmasını anlatır (BAAD II, 99, Niğde). // *Ali'ye edik, Veli'ye düdük* (ÖDS, 36).
- *Doğru söze Veli emmin ne desin?* (ASYK, 64).
- *Haklı söze Veli emmin ne desin?* (ASYK, 93).
- *Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım:* Ne bazı insanların iyiliği, ne bazı insanların öğüdü ne de bazı insanların verdiği sözler geçerlidir. En doğrusu insan kendine ait bir evinin olmasına gayret etmelidir (TTA, 718).

Veysel:

- *Ayakta uyuma Veysel'in devesi gibi* (BAAD I, 243, Burdur).

Yağcıoğlu:

- *Yağcıoğlu'nun katırı ne sararsan götürür:* Her işi yapar (BAAD II, 171, Manisa).

Yakup:

- *Benim de adım Yakup ama o kadar uzun değil!:* “Biliyorum, fakat meselenin o kadar derinine gidemem” anlamında bir söz (MBTS, 328; BTL I, 738). // *Benim de adım Yakup ama o kadar uzun değil:* Benim durumum da onunkinden (seninkinden) aşağı değil ama onun gibi (senin gibi) gösteriş meraklısı değilim (DS, 524). // *Benim de adım Yakup amma, o kadar uzun değil* (TTA, 238).

Yani: Osmanlı'da gayrimüslim tebaa arasında yaygın olarak kullanılan bir erkek adıdır.

- *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*⁵⁰: Yaşlanıncaya kadar iyi insan olarak yaşamış olan kişi artık kötü olmaz (değişmez). Eskimiş bir alışkanlığın değişmeyeceğini anlatır (OAS, 1545). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?* ‘Bu kadar sene sonra insan artık değişmez’ anlamında kullanılır (MBTS, 1682). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Eskimiş bir alışkanlık kolay kolay değişmez (TS, 1161). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Kendisini bildiği günden yaşlanıncaya kadar iyi bir insan olarak yaşayan bir kimse, değişerek kötü bir insan olamaz; hayatta Müslüman olarak gözlerini açmış ve Müslüman olarak ömrünü geçirmiş birinin ömrünün sonuna doğru gayrimüslim olması düşünülemez (TTA, 632). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?* (AS, 295; BTL III, 910; BTL IV, 888; STA, 74).

Yunus:

- *Yunus da ölse kâr, domuz da ölse kâr:* Çıkarı dışında hiçbir şeye değer vermeyen kimselerin bu tutumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür. (TTA, 905).

⁵⁰ Hikâyesi için bk. <http://tarihvedenedeniyet.org/2012/12/kirk-yillik-kani-olur-mu-yani.html>

Zakir Ağa:

- *Zâkir Ağa öldü, ölmeyen sevinsin*⁵¹: Herkesin günün birinde öleceğini, ölüme sevinmemek gerektiğini belirtmek için kullanılır (ASYK, 173).

Zıhımoğlu:

- *Zıhımoğlu'nun ahır sekisi*: Suratı asık, geçimsiz insan (ASYK).

Sonuç

Söz varlığının bir bölümünü oluşturan atasözü ve deyimlerimizde geçen kişi adları, bu dilin konuşucuları ve kullanıcılarının kültürel geçmişini, zenginliğini ve derinliğini gösteren önemli unsurlardır. Örneğin, Agop, Apostol, Artin, Hacı Pintoros, Kirkor, Kürt Mehmet, Nikola, Vartan, Vasil, Yani adları birlikte yaşanan toplumsal grupları; Berber Ahmet, Kasap Kodoş, Kazaz Artin, Kürkçü Bekir, Manav Mustafa, Terzi Mahmut/Mehmet adları geçmiş zamanların meslek erbaplarını; Debreli Hasan adı, yaşanan coğrafyayı (Debre, Kuzey Makedonyada bir yer) gösteren birer ögedir.

Atasözleri ve deyimler içinde geçen kişi adları, bir bütün olarak oluşturulan anlamın bir parçası olmakla hem üretilen yeni bilgiyi pekiştirirler hem de kültürel devamlılığı sağlarlar.

Atasözleri ve deyimlerimizde madde başlarına göre 16'sı yaşamış, dinî bir vasfı olan veya din kültürüyle ilişkili kişi adı; 67'si yaşamış, tarihî veya menkıbevi kişi adı tespit edilmiştir. Bunların, 12'si peygamber; 4'ü peygamberin ailesinden olanlar; 18'i tarihî şahsiyet; 17'si siyasi ve idari şahsiyet veya aile; 7'si bilim adamı; 11'i edebî eser kahramanı; 3'ü yaşadığına inanılan, hakkında anlatı olan kahraman; 4'ü mitolojik kahraman; 7'si sanatçı adı olmak üzere toplam 83 addır. Atasözleri ve deyimlerimizde geçen 231 kişi adı ise yaşadığı tahmin edilen ve kim olduğu bilinmeyen herhangi bir kişi adıdır. Bunlar, *insan, kimse, herkes, herhangi bir kişi, belirli/tanıdık bir kişi, bir şeyin sahibi, bir meslek sahibi, bir yerli/yerden olan, belli bir kişilik özelliği taşıyan, el/yabancı, bir inançtan olan veya olmayan* vb. yerine kullanılarak atasözü veya deyim anlamını pekiştirme ve toplumsal bir gerçeği bildirme görevini üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada, Türk atasözü ve deyimlerinde yer alan kişi adlarının tespitine; ortak bir geçmişi olan veya toplumun zihninde yer etmiş kişilerin dilde karşıladığı göstergelerin belirlenmesine ve dil-toplum-kişi adı üçgeninde oluşan kültürel varlık gösterilmeye çalışılmıştır.

Kısaltmalar

- alay.* : Alaycı söz
Ar. : Arapça
argo. : argo anlamı
Az. : Azerbaycan Türkçesi
bk. : bakınız
dey. : deyim, deyim anlamı

⁵¹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 255.

Far. : Farsça
şaka. : şaka yollu, şaka olarak
tkz. : teklifsiz konuşmada

Taranan Kaynakların Kısaltmaları

- AS : *Atasözleri Sözlüğü I*, Ömer Asım Aksoy, TDK Yayını, 3. baskı, Ankara, 1981.
- ADS : *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Numan Kartal, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999.
- ASYK : *Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivas'ta Sözlü Gelenek*, Müjgan Üçer, Özyılmaz Matbaası, İstanbul, 1998.
- BAAD I-II : *Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler, I-II*, TDK Yayınları, Ankara, 1996.
- BTL I-IV : *Büyük Türk Lugati*, Hüseyin Kazım Kadri, 3. Cilt: İstanbul Maarif Matbaası, 1943; 4. Cilt: Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1945.
- DS : *Deyimler Sözlüğü (Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2)*, 4. baskı, Ömer Asım Aksoy, TDK Yayınları, 1984.
- İDBÇ : *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İskender Pala, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.
- LO : *Lehçe-i Osmânî*, Ahmet Vefik Paşa, (Hazırlayan: Recep Toparlı), TDK Yayınları, Ankara, 2000.
- MBTS : *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük I, II, III*, Kubbealtı Lugatı, İlhan Ayverdi, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006.
- OAS : *Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, Cilt 1-2-3, Pars Tuğlacı, Pars Yayınevi, İstanbul, 1971.
- ÖDS : *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Metin Yurtbaşı, 2. baskı, Ankara, 1996.
- STA : *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Metin Yurtbaşı, 6. baskı, İstanbul, 1996.
- TTA : *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Numan Albayrak, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- TTL : *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Andreas Tietze, Simurg, Birinci Cilt A-E, İstanbul-Wien, 2002; İkinci Cilt F-J, Wien, 2009.
- TS : *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2011.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2007): *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim) I-II-III*, Ankara: TDK Yayınları.
- AKSOY, Ömer Asım (1965): *Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: TDK Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1986): *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- EMİNOĞLU, Hatice (2016): Atasözü ve Deyimlerdeki Yer Adları, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 11/15: 119-172.

ERENOĞLU, Dilek (2007): Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 2/4: 1150-1167.

İNAYET, Alimcan (2007): Divânü Lûgat-it-Türk'te Geçen 'Çin' ve 'Maçin' Adı Üzerine, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 2/4: 1174-1184.

KARAAĞAÇ, Günay (2013): *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

KAYA, Doğan (2009): *Sivas Halk Şairleri*, IV. Cilt, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas: 1000 Temel Eser Serisi.

OĞUZ, Öcal (2005): *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

ÖZTÜRK, Ali (1986): *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

ÖZTÜRK, İsa (2006): *Kerem ile Aslı, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

PALA, İskender (2005): *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul: Kapı Yayınları.

POYRAZ, Yakup ve Ayhan Tergip (2012): 18. Yüzyıl Divân Şairlerinden Hâkim'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/15: 188-203.

TİETZE, Andreas (2002): *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, I. Cilt A-E, İstanbul-Wien.

TİETZE, Andreas (2009): *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, II. Cilt F-J, Wien: Simurg Yayınları.

TÜRKMEN, Seyfullah (2009): Atasözü ve Deyimlerde Yaşayan Kişi Adları, *Dil Araştırmaları*, 4: 101-119.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl (1977): *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

TDK (2011), Türkçe Sözlük, 11. bs., Ankara: TDK Yayınları.

UYSAL, İdris Nebi (2017): Adlar ve Ad Verme Geleneği Üzerine Bir Araştırma: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Örneği, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 60: 1-18.

ÜÇER, Müjgan (1998): *Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivas'ta Sözlü Gelenek*, İstanbul: Özyılmaz Matbaası.

ÜSTÜN, Çağatay (2001): Derdini Marko Paşa'ya Anlat..., *Van Tıp Dergisi*, 8 (4): 134-136.

İnternet Kaynakçası

<https://www.evvelcevap.com/derdini-marko-pasaya-anlat-deyiminin-hikayesi-ve-anlami/> (Erişim tarihi: 11.06.2020).

<https://www.karagoz.net/beberuhi.htm> (Erişim tarihi: 11.06.2020).

<https://www.nedirnedemek.com/barmecidal-ne-demek> (Erişim tarihi: 11.01.2020).

<https://tarihvemedenyet.org/2012/12/kirk-yillik-kani-olur-mu-yani.html> (Erişim tarihi : 11.06.2020).

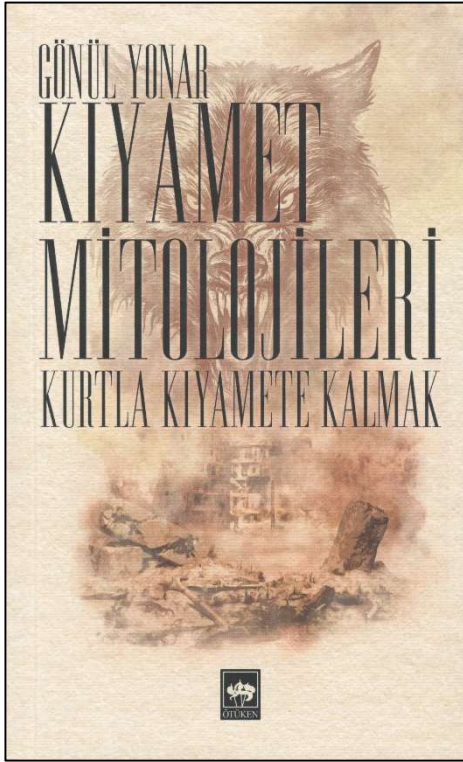
<https://www.tokatgazetesi.com/haci-ivaz-pasa-ile-hayal-perdesindeki-hacivat-ayni-sahistir/> (Erişim tarihi: 11.06. 2020).

YONAR, Gönül (2019). *Kıyamet Mitolojileri (Kurtla Kıyamete Kalmak)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 270 s.

Şeyda ALTAY*

“Gerçek anlamda yeni bir şeyin başlayabilmesi için eski çevrimin kalıntı ve yıkıntıları tümüyle yok olmalıdır. Bir başka deyişle, mutlak bir başlangıç elde etmek istenirse dünyanın sonunun kesin olması gerekir.”

Mircea Eliade

Gönül Yonar tarafından kaleme alınan *Kıyamet Mitolojileri (Kurtla Kıyamete Kalmak)* adlı kitap, Ekim 2019’da Ötüken Neşriyat aracılığıyla okurlarla buluştu. Toplam 270 sayfadan oluşan çalışma, 12x19,5 cm boyutlarında olup kitabın ön kapağında yazarın ve kitabın ismi bir dizin hâlinde verilmiştir. Kitabın ön yüzünde yer alan ve Türkler için önemli bir motif olan “kurt” figürü ve kıyameti andıran bir “yıkıntı” resmi de kapakta dikkati çekmektedir. Bu resimlerin kitabın ismi ve içeriğiyle uyumlu olması, eserdeki bütünlüğü sağlamıştır. Kitabın arka kapağında ise, yazarın ilk eseri olan *Yaratılış Mitolojileri* (2018) kitabı ve devamını getirdiği ikinci eseri olan *Kıyamet Mitolojileri (Kurtla Kıyamete Kalmak)* kitabı hakkında okuyucuları aydınlatan ve kitap hakkında fikir yürütmelerini sağlayan bilgilerin verildiği görülmektedir.

Kitabın jenerik sayfasından hemen sonra yazarın hayatı hakkında (s.5) kısa bir bilgi verilmiştir. Akabinde gelen sayfada “Kızım Ayşe Beyza’ya” şeklinde bir ithaf cümlesi bulunmaktadır. Eserin “İçindekiler” kısmı (s.7-10) beş ana başlıktan oluşmakta ve her başlığın altında küçük alt başlıklar yer almaktadır. “İçindekiler” bölümünden sonra gelen “Giriş” (s.11) başlığının altında ise yazar, “Kitaba Dair” (s.13-17) şeklinde bir alt başlık kullanarak 2018 yılında İstanbul/Çengelköy’de yazmış olduğu ve okuyucuyu kitap hakkında aydınlatan satırlara yer vermiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
e-posta: seydaaltay705@gmail.com

Kitabın içeriğine dair değerlendirmelere geçmeden önce, “Kitaba Dair” başlığının altındaki satırları kısaca özetlemek faydalı olacaktır. Yonar bu kısımda ilk kitabı olan *Yaratılış Mitolojileri* kitabından da bahsederek evrenin yaratılışındaki mitsel anlatıların evrenin yok oluşunda da etkili olduğu üzerinde durmuştur. *Yaratılış Mitolojisi*’nin ardından “Bir başlangıç varsa bir de son vardır.” diyen yazar, *Kıyamet Mitolojileri (Kurtla Kıyamete Kalmak)* adlı bir kitap yazmayı ve başladığı serüveni sürdürmeyi doğru bulduğunu ifade etmiştir. Yonar bu kitabında Türk, İran, İbrani ve Hristiyan eskatolojileri hakkında bilgi vereceğini söyledikten sonra, eskatoloji içerikli kaynaklarda yer alan üç konuyu kapsam dışında tuttuğunu belirtmiştir. Biri bireysel eskatoloji yani insanın ölümü, diğeri bireysel ölümün artalanları olan “öte dünya” tasavvuru, üçüncüsü ise tufan hadisesidir (s.14). Yonar’ın tufan ile kıyameti eşdeğer görmemesinin sebebi, bu eylemlerin sonunda ortaya çıkan durumdur. Tufan, kâinatın tamamen yok oluşu değildir ve tufanın ardından iyilerin kurtulup yeni bir düzen kurdukları görülmektedir. Oysa kıyamet, sonsuz yok oluş demektir ve devamında yeni bir dünya düzeni oluşmamaktadır. Bu sebeple yazarın tufan konusuna değil, kesin son olan kıyamete odaklandığını görmekteyiz. Yonar, devamında “Bu çalışmada ilk kez üç büyük semavi din olan Hristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilik dinlerinin eskatolojik olayları ve sonları hakkında bilgi verilmektedir. İlk kez bu üç büyük dinin, dünyanın sonuna dair kutsal anlatıları bir araya getirilmiş, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur.” (s.16) diyerek eserinin en önemli yerine de vurgu yapmıştır.

Kitap, 5 bölümden oluşmakta ve her bölüm, farklı bir kavmin eskatolojik sonunu anlatmaktadır. Bahsi geçen beş bölümden sonra ise “Kaynakça” (s.260-270) bölümü gelmektedir.

Kitabın Birinci Bölümünde (s.49-65) Pers İmparatorluğu’nun dini olan, içerisinde düalist ve eskatolojik inanışın ilk örneklerini barındıran, dünyanın en eski tek tanrıcı vahiy dini Zerdüştlük hakkında bilgiler verilmektedir. Zerdüş inanişinde dünya, uzaktan kendisine atılan bir ateş topu ile alev alacaktır. Bu alevin etkisiyle bütün metaller ve dağlar eriyerek bir nehir oluşturacaktır. Akan bu nehirden sadece iyilik yapan insanlar geçebilecek; kötülere nehrin akıntısında kaybolacaktır. Bu nehir, Türklerin inanişindeki sırat köprüsünü anımsatmaktadır. Tanrı son bir şans olarak Saoşyant’ı insanlara yardım etmesi için gönderecektir. Saoşyant insanlığı kurtarmak için kutsal boğayı kurban edecek ve yağdan ölümsüzlük içeceğini hazırlayacaktır. Bu yağdan içen herkes artık ölümsüz sayılacak ve sonunda yine iyilik kazanacaktır.

Kitabın İkinci Bölümünde (s.67-120) İbrani eskatolojisine, yani Yahudilerin eskatolojisine değinilmektedir. Yahudi külliyatında Yeşaya’da ve benzer kitaplarda yer alan ahiret ile ilgili ayetler yer almaktadır. Kitapta ise ayetlerden şu şekilde alıntı yapılmaktadır: “Dünya alt üst olacak, göklerin kapıları açılacak, dünyanın temelleri sarsılacak, yeryüzü büsbütün çatlayıp yarılacak, her yer sarsıldıkça sarsılacak, dünya sarhoş gibi yalpalayacak, insanlar isyanlarının ağırlığı altında çökecek ve bir daha yerlerinden kalkamayacaktır. O gün ne kaçacak ne de gidilebilecek bir yer olacak, herkes bu büyük sonla karşılaşacaktır.”

Ayrıca Yahudi eskatolojisine göre, dünyanın sonunu insanların azgınlaşmaları ve haddi aşarak Rabb'e isyan etmeleri getirecektir. (s.81) Yine aynı inanışa göre, kötülerin cezalandırılmasının ardından Mesih gelecektir. Mesih, beklenen kurtarıcıdır. Mesih'in gelmesiyle yeryüzü yeniden doğacak ve iyilik kıvılcımları yeniden görülmeye başlayacaktır.

Kitabın Üçüncü Bölümünde (s.121-160) detaya girmeden Türklerin eskatolojisine değinilmiştir. Eski Türk yazıtlarında, eskatolojik düşünce hususunda dünyanın sonu için göğün çökeceği ve milletin mahvolacağı şeklinde bir yorum yapılmaktadır. Türkler öldüklerinde Tanrı'nın katına çıkacaklarına inanmaktadır. Çünkü onların inancında ölen bedendir, ruhsa yaşamaya devam edecektir. Anadolu sözlü geleneği içinde anlatılan mitsel hikâyelerin eskatolojik sonunda, bütün insanlık yok olacak, sadece bir kurt ayakta kalmayı başaracaktır. Bu açıdan bakıldığında "kurt", Türk yaratılış mitolojisinde bir türeyiş nesnesidir. (s.149) Yaratılış efsanelerine göre, Ülgen iyilik için gelen tanrıdır. Erlik ise kötülük tanrısı olup kıskançlık, bencillik gibi kötü duygularından ötürü tamuya (cehenneme) gönderilmiştir. Bu sebeple cehennem kötülerin ve kötülüklerin yeridir. Hâliyle yeryüzünde yaşayan insanlar, kötülük yaptıklarında burada cezalandırılacaktır. Türklerin eskatolojisinde kötülüğün artması, babaya duyulan saygının kalkması, dünya düzeninin bozulması gibi nedenler kıyamet alametleridir. Dünyanın sonu içinse kötülüğün tanrısı Erlik ve iyiliğin tanrısı Ülgen'in bu bozulmuş düzendeki savaşı anlatılmaktadır. Bu savaşın sonunda Ülgen kazanacak ve iyilik, dünyaya hâkim olacaktır.

Kitabın Dördüncü Bölümünde (s.161-204) Hristiyan eskatolojik mitleri yer almaktadır. Diğer mitsel anlatılar gibi burada da dünyayı kötülük kapladığı zaman Tanrı cezalandırma işlemini uygulayacaktır. Hristiyanlığın eskatolojik mit anlatısında, bu cezalandırma esnasında insanlık yok olacaktır. Mesih'in gelişiyile birlikte ölümlü insanların hükümdarlığı sona ereceği için bundan sonra artık tanrısal krallık geçerli olacaktır. (s.175) Bu arada, Hristiyan eskatolojik mitlerinde Mesih'in iki kere geleceğine inanılmaktadır. İkinci gelişinde kutsal mekân olan Kudüs'te iyilerle birlikte bin yıl yaşayacağı inancı da hâkimdir. Kudüs, Mesih'in doğup yaşadığı yer olması nedeniyle önem taşımaktadır.

Kitabın Beşinci Bölümünde (s.205-259) İslam'ın eskatolojik mitlerinden bahsedilmektedir. İslamiyet'te Allah'ın varlığı ve onun gönderdiği kutsal kitap olan *Kur'an-ı Kerim* büyük önem arz etmektedir. Pek çok dinî kitap gibi *Kur'an-ı Kerim*'de de eskatolojik anlatılara ve tasvirlerle yer verilmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılanlara göre kıyamet günü; ayın kararacağı, güneşin ve ayın bir araya geleceği, inkârcı insanların kaçacak yer arayacağı fakat sığınacak yer bulamayacağı bir gün olacaktır. Ayrıca o gün insanlar sağdakiler, soldakiler ve önde bulunanlar şeklinde üç gruba ayrılacaktır. (s.215) Ayın yarılması hadisesi, bir kıyamet alameti olarak bilinmektedir. Kamer suresi birinci ayette zikredilen "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı." mealindeki ifadenin ele alındığı hadis rivayetlerine göre, ayın yarılması Hz. Peygamber'in gösterdiği mucizelerden biri olarak kıyamet alameti sayılmıştır. (s.224) Güneşin batıdan doğması da büyük bir kıyamet alameti olarak zikredilmektedir. (s.226) Bu ve benzeri bazı hadiseler

gerçekleştiğinde kıyamet yaklaşıyor demektir. O gün içinde yapılan hiçbir şeyin faydasının olmayacağı, insanların o büyük sonla karşı karşıya gelecekleri şüphesizdir. Zamanın kısalması da kıyamet alameti olarak İslam kültüründeki yerini almıştır. (s.227) Öyle bir dönem gelecek ki insanlar geçen zamanın farkına varamaz olacaklar. Günler saatler gibi, saatler dakikalar gibi, dakikalar saniyeler gibi hızla geçecek; bu hızlı geçen süreç insanlığı kıyamete götürecektir. Kıyamet günü “Duhan” adlı bir dumanın zuhur edeceği söylenmektedir. Bu duman, bütün yeryüzünü kaplayacak ve göz gözü görmez olacaktır. Bu dumanın ardından İsrail adlı melek Sûr’a üfleyecek, böylece o büyük sonun geldiğini ve kıyametin kopacağını haber verecektir. İsrail ilk üfleğinde kıyameti haber verecek, ikinci üfleğinde ise ölümler dirilecektir. Ardından bütün insanlık, Allah’ın huzurunda toplanacaktır.

Zerdüştlükte “Saoşyant”, Yahudilik ve Hristiyanlıkta ise “Mesih” olarak geçen ve kıyamet günü iyilik için gelecek olan karakterlerin amaçları ortaktır. Yeryüzüne inme sebepleri insanları kötülükten uzaklaştırmak, ihya etmek ve onlara doğru yolu göstermektir. Hepsi de iyi karakterlerdir. Lakin eskatolojik anlatılarda kötü karakterlere de rastlamak mümkündür. İran eskatolojisinde Dahhak, İbrani, Hristiyan, İslamiyet eskatolojilerinde Deccal, Ye’cuc-Me’cuc (Gog-Magog) gibi kötü karakterlere rastlamaktayız. Üç semavi dinin ortak eskatolojik sonu olarak sayılabilecek husus ise, bu karakterlerin yeryüzüne inme zamanları ve görevleridir. Saoşyant ve Mesih karakterleri kıyamet gününde gelecek ve iyiliği temsil edecektir. Dahhak, Deccal, Ye’cuc-Me’cuc (Gog-Magog) gibi karakterler ise kıyamet gününde kötülüğü temsil edeceklerdir. Üç büyük dinde de iyilik ve kötülüğün savaşında mutlaka iyilik kazanacaktır.

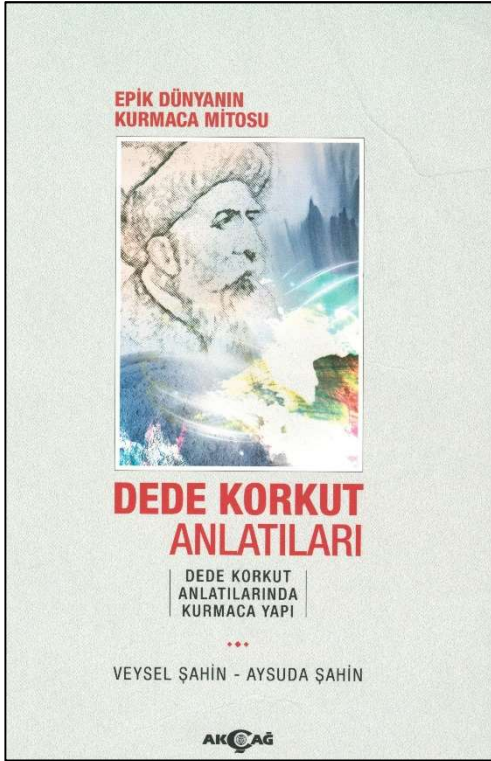
Kudüs üç büyük din için de kutsallık taşımaktadır. Yahudiler için Kudüs, Süleyman tapınağının bulunması açısından önem arz etmektedir. Hristiyanlıkta Kudüs’ün hac mekânı olması ve Mesih İsa’nın ikinci gelişinde Kudüs’e geleceğine inanılması burayı önemli bir yer kılmaktadır. İslamiyet içinse Kudüs, Hz. Peygamber’in miraç hadisesinin geçtiği yer olması hasebiyle önemlidir.

Kısacası insanların ve dünyanın bir sonu olduğu gerçeği, yadsınamaz bir durumdur. Bunun doğal bir sonucu olarak olaylar değişse de her kavmin mitik bir son inancı oluşmuştur. *Kıyamet Mitolojileri (Kurtla Kıyamete Kalmak)* adlı kitap; Türk, İran, İbrani ve Hristiyan kıyamet metinleri hakkında bilgi edinmek isteyenlerin başucu kitabı olacak derecede değerli bir çalışmadır. Bu eser sayesinde okurlar, bahsi geçen mitik kıyamet anlatılarını karşılaştırmalı olarak okuma fırsatını bulacaktır.

ŞAHİN, Veysel - ŞAHİN, Aysuda (2019). *Epik Dünyanın Kurmaca Mitosu Dede Korkut Anlatıları (Dede Korkut Anlatılarında Kurmaca Yapı)*. Ankara: Akçağ Yayınları. 378 s.

Veysel TARDO*

*“Terazinin bir kefesine Türk edebiyatının tümünü,
diğer kefesine de Dede Korkut’u koysanız,
yine de Dede Korkut ağır basar.”*
M. Fuad Köprülü

Türk dili ve edebiyatının en seçkin eserlerinden biri *Dedem Korkut Kitabı*'dir. Kitaptaki destanî hikâyeler üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. 2019 yılının Eylül ayında Akçağ Yayınları'nca basılan *Epik Dünyanın Kurmaca Mitosu Dede Korkut Anlatıları (Dede Korkut Anlatılarında Kurmaca Yapı)* adlı kitap da bu çalışmalar arasında yerini almıştır. Toplam 378 sayfadan oluşan çalışma, 16x23,5cm boyutlarındadır. Kitabın ismi, ön kapaktaki temsili Dede Korkut resminin alt ve üst kısmında bulunacak şekilde okuyucuya sunulmuştur. Temsili resmin üzerinde “Epik Dünyanın Kurmaca Mitosu”, altında ise “Dede Korkut Anlatıları” ifadeleri yer almaktadır. Buna ek olarak ana başlığın hemen altında “Dede Korkut Anlatılarında Kurmaca Yapı” alt başlığı göze çarpmaktadır.

Yazar isimlerine ise yayınevi logosunun üzerinde yer verilmiştir. Ön kapakta Türk rengi olarak da bilinen turkuaz rengi ve bu rengin tonlarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Arka kapakta temsili Dede Korkut'un karakalem çizimi ile Dede Korkut hikâyelerinin Türk kültüründeki önemi ve yerine değinilerek eser hakkında özlü

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
e-posta: veyseltardo@gmail.com

bilgiler verilmiştir. Ayrıca okuyucuya eserin içeriği hakkında kısa bilgiler de verilmiştir.

Kitap, yazarları tarafından evlatlarına ithaf edilmiştir.

Eser, “Giriş” (s. 1-10), “Dede Korkut Anlatılarının Ortaya Çıktığı Dönem ve Anlatıların Türk Tarihi Açısından Önemi” (s. 11-39), “Dede Korkut Anlatılarında Kurmaca Yapı” (s. 41-342), “Sonuç” (s.343-346) ve “Kaynakça” (s.347-357) bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde, bir mukaddime ve on iki hikâyeden oluşan Dede Korkut anlatılarının ortaya çıktığı zaman, coğrafya, dönem ile şekil ve içerik özelliklerine dair genel bilgiler verilmiştir.

Kitabın “Dede Korkut Anlatılarının Ortaya Çıktığı Dönem ve Anlatıların Türk Tarihi Açısından Önemi” adlı birinci bölümünde, “Dede Korkut Anlatılarının Nüshaları” ve “Dede Korkut Kimliğinin Simgesel Açılımı” hakkında detaylı bilgi verilerek Dede Korkut’un bilge kişiliğine değinilmiştir.

Eserin, “Dede Korkut Anlatılarında Kurmaca Yapı” adlı ikinci bölümünde modern metin inceleme teknikleri kullanılarak on iki destansı hikâyeye, “Anlatıcının Kimliği ve İsim İçerik Bütünlüğü”, “Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi”, “Olay Örgüsü”, “Zaman Kurgusu”, “Mekân Kurgusu” ve “Şahıs Kadrosu” alt başlıklarıyla incelenmiştir. Dede Korkut anlatılarındaki şahısların “başkişiler-başkahramanlar, norm karakterler, kart karakterler ve fon karakterler” şeklinde ayrıntılı olarak incelendiği “Şahıs Kadrosu” başlığı altındaki değerlendirmeler, bugüne kadar yapılan en detaylı şahıs kadrosu incelemesi olması bakımından önemlidir.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde, incelenen metinlerden elde edilen veriler derli toplu bir şekilde özetlenmiştir. “Kaynakça” bölümünde ise eserin oluşumunda faydalanılan kaynaklar, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Bilindiği üzere Haziran 2019’da *Dedem Korkut Kitabı*’nın yeni bir nüshası daha yayımlanmıştır. *Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası (Soylamalar ve 13. Boy)* adıyla yayımlanan bu eserde, “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” adlı destanî hikâyeye anlatılmaktadır. İlgili çalışmanın tanıttığımız eserde incelenmemiş olması eser için önemli bir eksikliklerdir. Kitabın sonraki baskılarında, bahsi geçen destanî hikâyenin de çalışmaya dâhil edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tanıtımını yaptığımız eserde, Oğuzların maceraları ve sosyal hayatları bir bütün hâlinde ele alınmış ve eserdeki destansı hikâyelerdeki kurmaca dünya modern metin inceleme teknikleriyle incelenmiştir. Bu yönleriyle eser, Dede Korkut anlatılarındaki kurmaca dünyayı farklı bir bakış açısıyla okumak isteyen okuyucuların ilgisini çekecektir.